

DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS DÉRI MÚZEUMÁNAK KIADVÁNYAI, XXXIX.

A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
1942.

SZÁMOS KÉPPEL ÉS MŰLAPPAL.

MUNKATÁRSAI KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL ÖSSZEÁLLÍTOTTA

SŐREGI JÁNOS dr.

MÚZEUMIGAZGATÓ

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN. 1943.

A Déri Múzeum, fiókéntézményei és a Debreceni Múzeumbarátok Köre kiadványai.

Valamennyi megjelent a debreceni Városi Nyomdában.

Néhány kivételével képekkel, ill. műlapokkal is.

A Jelentések, ill. Évkönyvek 1926-tól német kivonattal.

1. **Tájékoztató** népeleti tárgyakat gyűjtők számára. Írta : Boldisár Kálmán. 8°, 14 l. Függelke : Rövid ismertetés múzeumunkról. Írta : Zoltai Lajos. 2 l. 1906.
2. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1907. évi állapotáról. Írta : Zoltai Lajos. 8°, 61 l. 1908. Elfogyott.
3. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1908. évi működéséről és állapotáról. Írta : Zoltai Lajos. 8°, 49 l. 1909. Elfogyott.
4. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1909. évi működéséről és állapotáról. Írta : Zoltai Lajos. 8°, 46 l. 1910. Elfogyott.
5. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1910. évi működéséről és állapotáról. Írta : Zoltai Lajos. 8°, 48 l. 1911. Elfogyott.
6. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1911. évi működéséről és állapotáról. Írta : Zoltai Lajos. 8°, 56 l. 1912. Elfogyott.
7. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1912. évi működéséről és állapotáról. Szerk. : Zoltai Lajos. 8°, 68 l. 1913. Elfogyott.
8. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1913. évi működéséről és állapotáról. Szerk. : Zoltai Lajos. 8°, 56 l., 2 térkép. 1914. Elfogyott.
9. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1914. és 1915. évi működéséről és állapotáról. Írta : Zoltai Lajos. 8°, 28 l. 1916.
10. **Jelentések** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1916. és 1917. évi működéséről és állapotáról. Írta : Zoltai Lajos. 8°, 27 l. 1918.
11. **Jelentések** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1918—1920. évi működéséről és állapotáról. Írta : Zoltai Lajos. 8°, 10 l. 1921.
12. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1921. évi működéséről és állapotáról. Írta : Zoltai Lajos. 8°, 12 l. 1922.
13. **Jelentések** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1922. és 1923. évi működéséről és állapotáról. Szerk. : Zoltai Lajos. 8°, 16 l. 1924.
14. **Jelentések** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1924. évi működéséről és állapotáról. Szerk. : Zoltai Lajos. 8°, 16 l. 1925.
15. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1925. évi működéséről és állapotáról. Szerk. : Zoltai Lajos. 8°, 19 l. 1926.
16. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1926. évi működéséről. Szerk. : Zoltai Lajos. 8°, 44 l. 1927. Elfogyott.
17. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1927. évi működéséről. Szerk. : Zoltai Lajos. 8°, 55 l. 1928. Elfogyott.

DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS DÉRI MÚZEUMÁNAK KIADVÁNYAI, XXXIX.

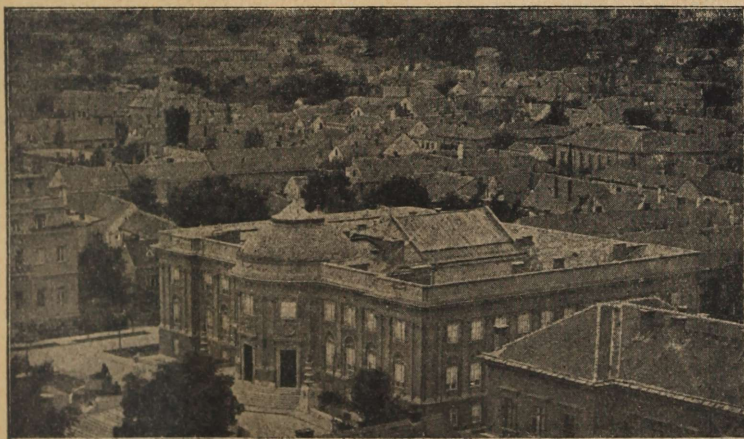
A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
1942.

SZÁMOS KÉPPEL ÉS MŰLAPPAL.

MUNKATÁRSAI KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL ÖSSZEÁLLÍTOTTA

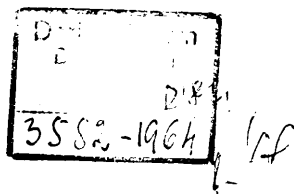
SŐREGI JÁNOS dr.

MÚZEUMIGAZGATÓ

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN. 1943.

Ezt az Évkönyvet Debrecen város költségén a város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata nyomta ki. A fényképeket, rajzokat a közlemények szerzői, illetve Menyhárt József festőművész, Várkonyi Károly és Botos Barna készítették. A kli-sék Nagy Károly és Társa Grafikai Műintézet cinkográfiai műhelyében készültek. A német kivonat csak a külföldre küldött példányok mel-léklete. Az Évkönyv 700 példányban jelent meg. A Debreceni Múzeum-barátok Köre tagjai az Évkönyvet tagdíjuk ellenében kapják.

A kiadásért felelős: Sóregi János dr.

2445—1943. Városi nyomda, Debrecen. (F.: Kun István.)

ELŐSZÓ.

A Déri Múzeum kultúrház jellege sokszor olyan feladatok és célkitűzések elé állít bennünket, amilyenek egy szorosabb értelemben vett múzeum kebelében nem szoktak megteremni. Arra a közületre, melynek művelődését szerény képességünkkel szolgáljuk, mindenesetre előnyösebb, ha tágabb és levegősebb keretek között, a kínálkozó lehetőségekben szinte válogatva, igyekszünk elvégezni kulturális feladatainkat. Bizonyos, hogy egy nyilvános közgyűjtemény kultúrház jellege feloldja az intézményt a szűkre méretezett keretek szorítása alól és amellett, hogy tartalmilag változatosságot visz a belső szerkezetbe, az elevenebb élet lüktetését biztosítja a nemzet vérkeringésében.

A mi intézetünket is ennek kultúrházjellege és e jellegre támaszkodó fejlesztési terve egyre újabb és újabb munkálatokra ösztönzi. Nem elégedhetünk meg, még egy rövid évtizedre sem, a jól berendezett termek mozdulatlanságával, kötöttségével, hanem új sejteket illesztünk a régiék sorába, új színeket a fakóvá váltak közé, mert kultúrház vagyunk, nem pusztán múzeum; az eleven magyar élet kivetítő tükrökkel felszerelt tároló és őrző háza vagyunk, nem pusztán rideg raktár, elzárt ajtókkal és ablakokkal. Mind jelen, mind előbbi Évkönyveink bizonyítják, hogy három fiókéntézményünkön, a Hortobágyi Múzeumon, a Thaly-szobán és a Déri György Néprajzi Múzeumon felül lesz Ady-szobánk, Hajdú-szobánk, Oláh Gábor-szobánk és készül a magyar szabadságharc százéves fordulójára a 48-as emlékmúzeum is.

Az elmúlt esztendő új vetésekképpen, az előbbiekhöz csatlakozva, a Hajdú-szoba és az Oláh Gábor-szoba jelentek meg a Déri Múzeum fejlesztési síkján, még az eddiginél is erősebben domborítva ki a múzeum kultúrházjellegét. Sorrendben következik majd a Hajdú-szoba szomszédságában a Szabadságharc-szobája és mindezekkel egyidejűleg a konzerváló, preparáló és vegyészeti laboratórium kiépítése és tökéletes, mintaszerű felszerelése.

Hogy mindez részben már megtörténhetett, részben pedig munkában van, hogy terveink, célkitűzéseink még a szörnyű háborús vészek között sem maradtak papirosra írott álmok: ezt elsősorban dr. Kölcsény Sándornak, a város polgármesterének és közönségének köszönhetjük, amely kettős megértéshez járult dr. Pasteiner Ivánnak,

a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőjének legfelsőbb hozzájárulása. Amikor ezen a helyen mindkétrendbeli előjáróinknak hálás köszönetünket nyilvánítjuk, kívánjuk őszinte szívvel, hogy legyen a szebb jövőt remélő, életerős magyar haza viruló városainak a debreceni Déri Múzeumnál sokkal tökéletesebb, számos kultúrháza!

Debrecen, 1943 június havában.

Sőregi János.

I. RÉSZ.

JELENTÉS A DÉRI MÚZEUM 1942. ÉVI MŰKÖDÉSÉRŐL ÉS ÁLLAPOTÁRÓL.

1. fejezet.

A múzeum épületének, a múzeum körüli térnek és a múzeumi anyagnak karbantartása.

A laboratórium kifejlesztése. Raktárrendezés, légvédelmi intézkedések s egyéb ügyek.

A Déri Múzeum épülete már 1928-ban készen állott, tehát 1942-ben 15 éves multra tekinthetett vissza. Másfél évtized alatt legjobban megrongálódott a múzeumi épület két belső zárt udvara, mert ezek voltak leginkább a hó és víz rombolásának kitéve. A debreceni földben lévő salétrom pedig különösen az alagsori helyiségek belső falainak vakolatát támadta meg.

1942-ben a baloldali belső udvar rendbehozására került a sor. A lemállott csempék és vakolat megújítását Kristóf János kőművesmester végezte el. Több gondot okozott a salétrom által megtámadt alagsori falak rendbehozása. Korábban az egyik helyiségben 10×10 centiméter nyílású 35 cm mély vízszintes lyukakat vésettem a salétromos falba, m²-ként kilencet, hogy a falfelületről a salétrom ki-virágzását belső felületekre vonjuk el. Ez a kísérlet sokat javított a helyzeten, de nem bizonyult tökéletes megoldásnak. Erre 1942 nyarán a salétromos, málladozó vakolatot teljesen lekapartattam és a csupasz téglafalat többször lemeszeltettem. Ezt a teljesen jónak bizonyult védekező eljárást nyugodtan ajánlhatjuk, mert azóta a salétrom semmi kárt nem tesz az épületben. A kemény tél által okozott tető-és falsérüléseket is kijavítottuk.

Mint ismeretes, a múzeumot körülvevő Déri-tér, ma Debrecen városának legszebb tere, egykor „Pap-tavá”-nak nevezett mocsaras hely volt, melyet már a XVI. századi városi jegyzőkönyvek is említene. A XIX. század elejétől 1925-ig a Kollégium híres Fűvészkertje volt a helyén. Mikor 1926-ban a Déri Múzeum építését megkezdték,

a mélyenfekvő tőfeneket a környező utcák nivójára kellett feltölteni. Ez a feltöltés idővel a múzeum körüli gyalogjárók, kocsíúttestek, a kútmedencék és kötalapzatok alatt lesüllyedt. Az aszfaltburkolatok lehorpadtak, elferdültek, csatornanyílásoknál az aláfalazás miatt dombszerűen fennmaradtak s így ezek a bajok a különben nagy gonddal kezelt park esztétikai hatását erősen csökkentik. Az 1939—1940-ben épült zenepavillon padlóburkolata is hasonló okokból meg-süllyedt, megrepedezett.

Ezeknek az erősen szembetűnő bajoknak és a múzeum épületén mutatkozó egyéb rongálódásoknak megszüntetése végett részletes felterjesztést tettem (110—1942. DMsz.) a város polgármesteréhez, kérve egy szakbizottság kiküldését. A 12,960—1942. IV. és a 44,569—1942. IV. sz. határozatok intézkedtek ez ügyben. 1942-ben a zenepavillon padlóburkolatát kijavították, a salakfelhányó akna nedves-sége a talajvíz lejjebb szállásával magától megszűnt. Egyéb munkálatok elvégzése ügyében a műszaki ügyosztály fog intézkedni a megfelelő belügyminiszteri jóváhagyások után, különösen az egész megsüllyedt tér átrendezését illetőleg, ami a magasabb költségek és háborús anyaghiány miatt nehézségekbe ütközik. 1942-ben nem is kerülhetett reá a sor.

Konzerváló és preparáló laboratóriumaink berendezésében lényeges előhaladást jelent az új ciánozókamara elkészítése. Erre több szempontból volt szükségünk. Ugyanis a Déri György Néprajzi Múzeummal textil- és prémananyagunk olyan hatalmas méretben megnövekedett, hogy az eddig gyakorolt szénkénegezést, lassú menete miatt, el kellett hagynunk. De megnehezült a kezelésben nagy óvatosságot igénylő, felette tűzveszélyes folyékony szénkéneg beszerzése is és mindezekeken felül az anyag elhelyezése végett új helyiségre volt szükségünk. Erre a célra kínálkozott a Déri György Múzeum és a Thaly-szoba között egy 6.63 m² alapterületű, 4.70 m magas, egyablakos I. emeleti szoba, 31.16 m³ űrmérettel, egymás felett két sor vassinnal a textiliák és prémes tárgyak nagyobb tömegű felakasztására. 3—3 $\frac{1}{2}$ ‰-es ciángázzal tökéletes fertőtlenítést érhetünk el, nagy tömegben egyszerre, olcsó áron. 1943 tavaszán pl. egy ciánozás 27 P-be került. Kétszeri ciánozással a Déri Múzeum egész anyagát egy évre fertőtleníthetjük. A szénkénegezéssel szemben az olcsóságon felül előnye, hogy szűette nagyobb bútorok, nagyterjedelmű szőnyegek is beállíthatók a kamarába és ami fontos, a cián a fémszálak textiliáknak sem árt. A ciánozást a megfelelő mester végzi előírás szerint. A két múzeum között a kamara szellőztetése, mivel lakók közelben nincsenek, gond nélkül végezhető. Ezt a megoldást testvérintézeteinknek felette ajánljuk.

Tikáts Adolf budapesti festőművész-restaurátor június második felében hét festményt restaurált múzeumunk állandó képtárából. Szakmunkájáért 300 P-t fizettünk. Múzeumi elfoglaltsága mellett a múzeum helyiségében magánmegrendeléseket is elfogadhat. Mióta képtárunk anyagát évről-évre rendszeresen kezeljük, a város műgyűjtő közönsége is számontartja a mester évenkénti érkezését s így

már eddig is több művészi, főleg családi vonatkozású képet mentettünk meg közvetve az elpusztulástól.

A folklóre-anyag gyűjtésére szolgáló fonográf-készülékünket, melynek mind a felvő, mind a leadó membránja még az Ecsedi—Bodnár-féle gyűjtéskor erősen megkopott, a budapesti Liedl Gyula finommechanikai üzemében (VIII. ker., Szentkirályi-utca 1/b) kijavíttattam és új hengerek beszerzésével, Csenki Imre kollégiumi ének- és zenetanár közreműködése mellett, a gyűjtés folytatását lehetővé tettem. A felvételek főleg Hajdúnánás és Püspökladány környékén folytak.

1941-es Évkönyvünk 5. oldalán beszámoltam arról, hogy konzerváló és preparáló laboratóriumunk működése kellő szakember hiánya miatt már 1941 tavaszán megszűnt. Ez az állapot így maradt egészen 1942 október végéig, mert a Belügyminiszter, egy korábbi újabb kérelemre, a szerződéses alkalmazott felvételét csak 1942 októberében engedélyezte (148,796—1942. B. M. IV. sz.), illetve az engedélyező leiratról a múzeum ekkor kapta a határozatot (30,082—1942. eln. sz.). Ennek vétele után azonnal megkerestem dr. Bodnár János egyetemi ny. r. tanárt, a Tisza István Tudományegyetem Orvosi Vegytani Intézetének igazgatóját (358—1942. DMsz.), hogy ezt a halaszthatatlan, fontos múzeumi ügyet, mint leghivatottabb szakember, vegye kezébe és az ő legfelsőbb felügyelete alatt tanítványai, munkatársai közül bizzon meg valakit, egy, már kész szakembert, a laboratóriumok üzembehelyezésével. Dr. Bodnár János professzor megtisztelő készséggel karolta fel ezt a fontos ügyet. Többszöri tárgyalás és helyszíni szemle után, az eddigieknél alkalmasabb helyiségek kiszemelésével tanársegédjét, dr. Szép Ödön egyetemi magántanárt bízta meg az újraszervezési munkálatok elvégzésével, az eddigi felszerelés rendbehozásával és a laboratórium üzembehelyezésével.

A körülmények kedvező alakulása folytán már 1942 november elején beterjesztettem részletesen megokolt javaslatomat a polgármesterhez dr. Szép Ödön szerződéses alkalmazása ügyében (358—1942. DMsz.), aki a reábízott feladatot egyszerűen és lelkes odaadással vállalta és 1942 november 1-én a tényleges munkálatokat meg is kezdte.

Első ténykedése volt a meglévő felszerelés jókarba és használható állapotba való helyezése s ezt követte a laboratóriumok kibővítésére és fejlesztésére, a felszerelés tökéletesítésére vonatkozó terv kidolgozása, mivel Bodnár János professzor az egész ügy felkarolását csak a megfelelő helyiségek rendelkezésére bocsátásával vállalta el. Ezek szerint három földszinti és több alagsori helyiséget vettünk számításba, hogy a modern követelményeknek megfelelő konzerválások és preparálások mellett a vegyészeti laboratóriumban tudományos munka is folyhasson, megalapítva és kifejlesztve egy mintaszerű múzeumi laboratóriumot. Mert amilyen fontos a muzeális tárgyak gyűjtése, éppen olyan fontos azoknak a jövő számára való biztosítása is.

Dr. Kölcsey Sándor polgármester messzemenő megértéssel határozatilag biztosította a terv keresztülvitelét. Mindez azonban a részletek kidolgozásával együtt már 1943-ra tolódott át.

Dr. Bodnár János professzor úrnak és dr. Szép Ödön magántanár úrnak önzetlen, odaadó fáradozásaiért ezen a helyen is leghálásabb köszönetünket fejezzük ki.

1942 nyarán raktáraink berendezését is tökéletesítettük. A Déri György Múzeum I. emeleti folyosójának 13 ablaka egyszeres s ezért téli fűtés idején az ablakok belső oldalán pára csapódik le, mely lefolyik, megfagy és a falat erősen rongálja. Hogy ezt a bajt kiküszöböljük, a jövő évre 13 ablak megkettőzésére a költségvetésbe 3900 pengőt, egy új könyvszekrény elkészítésére pedig 900 P-t állítottunk be mint rendkívüli kiadást.

Az alagsori laboratóriumok helyiségének berendezésével kapcsolatban egy beadványt terjesztettem a Közgűjtemények Főfelügyelősége, majd a város polgármestere elé, melyben a Déri Frigyes-féle ásvány- és kővületgyűjteménynek a Tisza István Tudományegyetem Ásványtani Intézete részére való átengedése engedélyezését kértem (390—1942. DMSz.). Déri Frigyes ezt a külföldi származású 347 drb. ásványból és kőzetből, továbbá 300 drb. kővületeből álló gyűjteményt még az 1920-as évek elején külföldön egy tételben vásárolta meg és 1926 óta három ládában az alagsorban őriztük.

Mivel a Déri Múzeumnak természettudományi osztálya nincs, a belátható jövőben sem lesz : arra gondoltunk, hogy az itt kezeletlenül heverő anyagot az egyetemi szakoktatás céljaira engedjük át annál is inkább, mert a fiatal debreceni Ásványtani Intézet ilyenmű anyaggal egyáltalában nem rendelkezik. Dr. Hoffer András egyetemi rk. tanár, aki a gyűjteményt még Déri Frigyes megbízásából jegyzékbe foglalta s újabban is számba vétette, örömmel vette az elgondolást. A Főfelügyelőség 575—1942. sz. leiratával a gyűjteménynek örökletétként való átadását engedélyezte is, azonban a város előljáróságának döntését 1942-ben nem kaptuk meg.

Tekintettel a háborús viszonyokra, a város a múzeumi üvegtetők és üvegtáblák biztosítását revízió alá vétette s az eddiginél magasabb összegre biztosította.

Budapest 1942 szeptember eleji kétízbeni bombázása és a légvédelmi készültség elrendelése következtében a múzeum pótolhatatlan és nagyértékű anyagát többnap munkával óvóhelyre, az érzékeny festményeket az óvóhely bejárata előtti üres terembe tettük, honnan veszély esetén néhány perc alatt óvóhelyre rakhatók. Így múzeumunk szeptember elejétől november közepéig zárva volt. — Ekkor az igen körülményes csomagolást igénylő magyar pénz- és éremgyűjtemény, a le- és visszahelyezés miatt erősen szenvedő Munkácsy : Ecce homo-kép és az aranytárgyak kivételével a múzeum anyagát visszaállítottuk (nov. 14). A múzeum tehát az Ecce homoterm kivételével 1942 nov. 14-től ismét nyitva volt. A raktári anyag értékei, az okmánytár, ereklyekönyvtár stb. állandóan óvóhelyen vannak.

2. fejezet.

A múzeumi felügyelőbizottság működése. A múzeum a közművelődés szolgálatában. Hajdú-szoba. Oláh Gábor-emlékmúzeum. Déri György díszpolgári oklevelének átadása. Rádiónap Debrecenben. A Szabolcska-szobor. Móricz Zsigmond debreceni napjai.

a) A felügyelőbizottság.

Mióta a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége működik, a múzeumi és könyvtári felügyelőbizottságot évenként csak egyszer hívjuk ülésezésre, mert a felmerülő szakkérdésekben a Főfelügyelőség hivatott irányító elbírálást gyakorolni. A felügyelőbizottság 1942 május 28-án tartotta évi rendes ülését dr. Balogh Sándor kultúr-tanácsnok, h. főjegyző elnöklete alatt. Elfogadta és nyomtatásra ajánlotta a múzeumigazgató részletes jelentését 1941. évről. Nyomtatásban megjelent az 1941-es Évkönyvben, 700 példányban. — A bizottság újból kérte a múzeumi segédőri állás visszaállítását, elutasította a bölcsészettudományi karnak azt a kívánságát, hogy magát a múzeumi felügyelőbizottságban két egyetemi szaktanárral képviseltesse. Ugyanis ezt a lehetőséget a fennálló jogszabályok nem engedik meg, ellenben ez a kérdés a sorra kerülő Déri Múzeum szervezeti szabályrendelet módosítása esetén érdemleges tárgyalás alá kerülhet. Továbbá engedélyezte a bizottság, hogy a nyári hónapokban a múzeum tisztviselői 8—14 óráig legyenek hivatalban, eltérve a régi múzeumi szokástól, mely d. e. és d. u. ide kötötte a múzeum összes személyzetét. Így a tisztviselők tudományos munkáikat délután szabadon folytathatják. Javasolta a bizottság egy könyvtári állás szervezését is, ez elől azonban a város előjárósága egyelőre kitért. Végül lépéseket tett a hadbavonuló debreceni katonák múzeumi látogatásának szervezése ügyében is.

b) A Hajdú-szoba.

Az 1942 május 28-i felügyelőbizottsági ülésnek lényeges pontja volt a Hajdú-szoba megszervezésének elindítása. 211—1942. DMsz. a. iktatott következő előterjesztésemet olvastam fel:

„Két évtizedes múzeumi pályámon azt tapasztaltam, hogy itt Debrecenben, a hajdúság szívében, a *hajdúk* eredetéről, a *hajdúvitézi* szervezet kialakulásáról, a magyarság, mint katoná-nemzet életében elfoglalt, igen érdekes és egészen sajátos helyzetéről a művelt közönség legnagyobb része jóformán semmit se tud. Ha végigmegyünk múzeumunkon, nincs is benne se egy felirat, se egy kép, se egy tárgy, mely figyelmeztetné a látogatót, hogy a hajdúk megyéjének a székhelyén van. Egyszóval: múzeumunk a hajdúk történelmi szerepével — valami érthetetlen oknál fogva — mind a mai napig nem törődött, sőt ezt a kérdést teljesen elhanyagolta. Így mi sem természetesebb annál, hogy ránevelés híján közönségünk — tisztelet a kevés kivételnek — nem sokat tud róluk.

Pedig azok a gyökek, melyek a hajdúság eredetét jelentik, olyan kizárólagosan magyar jellegűek, hogy megérdemlik a velük való törődést, sőt egyenesen kötelességünk is. A legrégibb és leg-hosszabb gyökér az állattenyésztő és állatkereskedő XV—XVI. századi magyarság életébe nyúlik vissza, mely mellett az örökösen háborúskodó nemzet nyújtott tápláló talajt ahhoz, hogy a sok küzdelemben megedzett marhahajcsárok bátor magyar vitézekké váljanak.

A XVI. század elejétől kezdve annyi törvénycikk vonatkozik rájuk, históriai szerepük pedig annyira belevésődik főleg Bocskai és még a Rákóczi-harcok eseményeibe is, hogy életük és szerepük kihangsúlyozása a legteljesebb mértékben indokolt. Ezt megcselekedni pedig elsősorban Debrecen feladata.

Tervbevevttük tehát a Déri Múzeum keretén belül egy Hajdúszoba felállítását, mely képekben, okmányokkal, feliratos táblákkal és lehetőleg tárgyi emlékekkel is bemutatná a hajdúk eredetét, katonai és történelmi szerepét egy kizárólag tanítójellegű berendezésben. Megpróbáljuk összegyűjteni az okmányokat eredetiben vagy másolatban, a képes ábrázolásokat legalább is másolatban. Felhívjuk a környékünkön fekvő hajdúvárosokat támogatásra, a tulajdonukban lévő, féltve őrzött relikviák ajándékozására vagy letétbeadására. Összegyűjtjük a hajdúkra vonatkozó irodalmat, szóval mindent megteszünk, hogy a Déri Múzeum látogatója a Hajdúság székhelyén a hajdúkról tudomást vegyen és megtanulja, hogy kik és mik voltak azok, akik ennek a megyének nevet adtak?

Az előadottak alapján kérem a Tekintetes Bizottságot, hogy ebben az új célkitűzésemben támogasson. Egyelőre anyaggyűjtésről van szó a rendes költségfedezet keretén belül. De a bizottság már is javasolja a polgármesternek, hogy engedélyezze a Déri Múzeumban egy hajdúszoba beillesztését, ezzel egyidejűleg pedig kérje ki a közgyűjtmények Országos Főfelügyelőségének az engedélyét is. Ha pedig eljön a megvalósításnak ideje, engedjék meg, hogy a múzeum-igazgató erre a célra egy megfelelő összeget állíthasson be a múzeumi költségvetésbe.

Előterjesztésemet a felügyelőbizottság teljes megértéssel fogadta s jegyzőkönyvileg megbízott, hogy ezt az eddig teljesen elhanyagolt

célkitűzést a törvényes formák megtartása mellett valósítsam meg. Erre a felügyelőbizottság ülésének idevonatkozó jegyzőkönyvi kivonatát kísérő irattal megküldtem a Felügyelőségnek és Debrecen város polgármesterének, mindkét előljárótól kérve a Hajdú-szoba megszervezésének engedélyezését.

A Főfelügyelőség 1942. VI. 11-én kelt 299—1942. sz. leiratával a következő sorokban válaszolt: „Értesítem, hogy a Déri Múzeumban berendezendő Hajdú-szoba elgondolását, illetőleg annak felállítását a legteljesebb megértéssel fogadom és ahhoz hozzájárulok.

A Déri Múzeum ugyanis elsősorban hivatott arra, hogy az etnikai jellegzetességek és a tárgyi hagyatékok egyidejű kiállításával a hajdúság történeti szerepét és jelentőségét is bemutassa.

A Déri Múzeum, az egyetemi város célkitűzéseit és feladatait hűen és eredményesen szolgálja az általános jellegű és a tudományos élet minden ágára kiterjedő gyűjteménycsoportjaival. A Hajdú-szoba tervezete azonban, a szűkebb vonatkozású hely- és népiségtörténeti érdekek szem előtt tartásával, minden bizonnyal igen örvendetesen és elismerésre méltóan egészíti ki a múzeum gyűjteménycsoportjait“.

Debrecen város polgármestere pedig meghozta 29,768—1942. IV. sz. határozatát (234—1942), mely előterjesztésem értelmében, a Déri Múzeum egyik földszinti helyiségében a tervbevetett 48-as szoba melletti teremben engedélyezte a Hajdú-szoba felállítását és tanítójellegű berendezését.

Erre a Hajdú-szoba anyagának összehozását, az írott, nyomtatott és tárgyi emlékek összegyűjtését, a szoba feldíszítéséhez szükséges képanyag előteremtését már 1942 őszén megkezdtük. Menyhárt József festőművész-grafikus és Bars László festőművész kaptak megbízást régi hajdúvonatkozású metszetek, illetve eredeti festmények elkészítésére. A szervező és előkészítő munkát 1943-ban rendszeresen folytatjuk. Ezen a helyen is felhívom a múzeum célkitűzései iránt lelkesedő művelt közönség figyelmét arra, hogy minden hajdú vonatkozású nyomtatványt, okmányt, képes ábrázolást, könyvet, levelet, tárgyi emléket a legnagyobb hálával fogadunk, azokat szívesen megszerezzük, útbaigazításokat hálásan köszönünk. Együttműködésével lehet csak valóban sikeres eredményre számítani! A Hajdú-szoba berendezésének magvát a Déri Múzeum már meglévő anyagkészlete biztosítja. Különösen számítunk arra, hogy a hajdúvárosok féltve őrzött hajdúreklýéiról szemléltető másolatokat, fényképeket készíthetünk, egyes tárgyakat hosszabb-kevesebb időre letétbe, esetleg ajándékuul kaphatunk, hogy itt Debrecenben, a Hajdúság kultúracentrumában az értékes relikviák nagyobb nyilvánosság elé juthassanak. Ezenfelül a pótolhatatlan írott és tárgyi emlékek biztonságosabb őrzése, különösen az állandó szakkezelés szempontjából is kívánatos, hogy a hajdúvárosok előljárói a Déri Múzeum vezetőségének elgondolásától ne zárkozzanak el teljesen.

c) Az Oláh Gábor-emlékmúzeum.

Mikor 1937-ben a múzeumi ereklyekönyvtárat megalapítottam (lásd Évkönyv, 1937. 8—9. l.l), városunk kiváló íróját, Oláh Gábort az elsők között szólítottam fel, hogy megjelent művei teljes sorozatának összehozásához legyen segítségemre s állítsa össze műveinek pontos jegyzékét. Akkori felhívásomat és célkitűzésemet lelkes megértéssel fogadta, igen helyeselte, több könyvét és három meg nem jelent regényének eredeti kéziratát a múzeumnak ajándékozta (Bárány a farkasok között, Három jó barát és A gyémántszívű királyfi), majd elkészítette műveinek jegyzékét is, mely azonban később nem bizonyult hiánytalannak.

Oláh Gábor már hivatali elődömnök említette, hogy halála után könyvtárának szépirodalmi részét a Déri Múzeumra hagyja. Úgy látszik, hogy ezt a szándékát az ereklyekönyvtár alapítása, az a tény, hogy a Déri Múzeumban Debrecen s általában a Hajdúság íróinak műveit a messze jövő számára igen gondos kezelésben fogják őrizni, kibővítette, mert 1941 dec. 23-án hozzám intézett levelében (495—1941. DMSz.) kijelentette, hogy kézirateinak legnagyobb részét is szeretné a Déri Múzeum őrizetére bízni. Már is küldjek értük s vegyem át azokat. „Nagyon kérem Igazgató urat — írja —, hajtsa végre szigorúan ezt a rendelkezésemet, mert az egyetlen vagyonom, ami utánam marad. Egyetlen biztosítéka fennmaradásuknak a múzeum-igazgató objektív személye és a múzeum nagy tekintélye.“

E levél vétele után december 30-ára jeleztem neki látogatásomat. A délutáni órákban kerestem fel a betegségtől már erősen meggyötört író Kar-u. 29. sz. alatti lakásán. A háromablakos kis sárgaház nagy kapuján belépve, hosszú, keskeny kopár udvaron találtam magamat, melynek jobboldalán nyúlik végig egészen a Hortobágy-utcaig, a kislakásokra tagolt alacsony ház, a végén istállóval. Szemben látszott az udvar másik kapuja, mely a Hortobágy-utcára szolgált.

A Kar-utca felőli első udvari ajtó, a kissé L-alakú ház szögletében, az Oláh Gábor utcai lakásába nyílt. Ez a bejárat kívül egy-szárnyú, öreg faajtóból, azon belül ugyanolyan, felül üvegezett ajtóból állott, mindkettő elavult kilincses dobozzárral. Az egyablakos parányi előszobát két könyv- és egy ócska ruhaszekrény, ez utóbbi is könyvekkel telerakva, jóformán megtöltötték. Ezenfelül a szögletekben és a falak mentén diákos kézmosó, aprított tűzifa, papírskatulyák, bádogedényfélék, szobafogságra ítélt betegek mindenféle felszerelései, kis asztal, szék stb. zsúfoltan egymás mellett. A szekrények tetején porlepett, üres ásványvizes üvegek tömegével sorakoztak, számot adva egy magános agglegény betegségben töltött heteiről, hónapjairól.

Balfelől egy félig nyitott üvegezett ajtó a költő kétablakos háló- és dolgozószobájába vezetett. Mindkét ajtófélfáról vászontörülközők, nadrag, házikabát és hasonlók lógtak alá. Egy pillanatra megállottam ebben a környezetben és úgy éreztem, hogy most egy világ-

tól elvonult ember igen szerény és igen igénytelen hajlékába léptem be, ahol nem a test, hanem mindig csak a lélek és a szellem öltött ünnepélyes színt, díszet és formákat...

Az üvegajtón át előbb Tóth Endrét, a fiatal debreceni poétát pillantottam meg, aki érkezésemet jelezte mesterének. Mire beléptem, a hatalmas szálember papucsban, lábravalóban, körülfáslizott lábszárakkal és egy sárgára kopott gumiköpeny-félében állott előttem. Lesoványodott arcával a szokottnál magasabbnak tűnt fel, nagyon megöregedett. Szívélyesen fogadott, hellyel kínált és mindig járt rakott a balsarokban lévő vaskályhába, hogy melegebb legyen. Ezt a félpercet felhasználtam arra, hogy körüljártassam tekintetemet.

A kályha körül szenes- és fászlada, mellettük könyv- és folyóirat halmazban, újságok. Az egész előtt vas mosdóasztal egyszerű felszereléssel, melyből olcsó szappanszag áradt az amúgy is áporodott, rossz levegőbe.

A fűtőberendezéstől a szoba felső sarkáig a helyet egy nagy, meglehetősen széles faágy töltötte ki. Felette a falon három nagyobb kép lógott. Középen Beuczur Gyula: Petőfi-jének színes reprodukciója, széles sötét ráámában, tőle jobbra és balra egy-egy Zichy Mihály-rajz, és pedig „Luther a Warthburgban” és „A Messiás” c. közismert képek másolatai. Utóbbinak eredetije a debreceni református Kollégium könyvtárában, előbbié a budapesti evangélikus egyház tulajdonában van.

A vetett, gyűrődött ágy mutatta, hogy beteg gazdája hol fekszik, hol ül rajta, nappal úgy, mint éjjel, minden rend és kezelés nélkül. Öltözete, télikabátja az ágy karjára fektetve hevert, az ágy alatt pedig sárcipők, papucsok, durvább és finomabb cipők sorakoztak. Ösdiák-szobákban, orosz regényekben lehet ilyen félhanyag legényi elrendezésekkel találkozni.

Az ágyfőtől jobbra a keresztfalnál két szekrény állott az ablakig. Középen az egyik üveges könyvszekrény, teljesen megtömve könyvekkel, ettől jobbra a sarokban, a másik, ruhásszekrény, melyben fehér neműjét és öltözeteit tartotta. Az utcára néző, függőynélküli két ablak között egy kisméretű íróasztalt láttam, míg a nagyobbik, sárgára festett egyszerű íróasztala a szoba jobbsarkában, a szobába belépőnek jobbkeze felől állott.

A kis íróasztalra rádió volt felszerelve, de csak pár hónap óta, amióta szeme megromlott, hogy a magános órák gyorsabban teljenek, a nagy íróasztal felett pedig a falon apja és anyja nagyított fényképeit véltem. Szétszórta a falakon magyar írók és színésznők apró kis arcképei tűntek a szemembe. Természetesen a két asztalon könyvek, folyóiratok, kéziratok halmazban feküdtek.

A beteg költő gondozatlan, sápadt arcával szembe ült velem s én megköszöntem neki szíves sorait, könyvtára és értékes kéziratai ajándékozásával intézetünk iránt tanúsított megtisztelő figyelmét. Majd igyekeztem vele elhitetni, hogy még jobban lesz, hogy még sokat fog alkotni, de ő csak legyintett kezével: az ő élete már befejeződött! De jó kálvinista! Megnyugszik sorsában!

Aztán mintegy megismételte dec. 23-án írott levelét és nagy megnyugvással vette, hogy halála után könyvtárát és kéziratait gondosan meg fogják őrizni. Szóba hozta kiadatlan műveinek sorsát is. Ígérte, hogy ezt az ügyet megtárgyalja debreceni barátaival, Baja Mihállyal és Csobán Endrével, bár végrendeletében is vannak idevonatkozó intézkedések. Elmondta, hogy Tóth Endrét azért kéri mostanában magához, mert a szeme meggyengült és a Naplójának folytatását diktálja neki. Egyébként egész nap feküdnie kellene, de ezt nem bírja. Aztán megállapodtunk, hogy január 6-a körül újra felkeresem és akkor kéziratait jegyzék mellett átadja a Déri Múzeumnak. Búcsúzáskor többször megszorította a kezemet, kikísért előszobája ajtajáig és amikor rámhintette sárga, szenvedő tekintetét, valahogy megéreztem, hogy többé nem fogjuk egymást látni...

Sejtésem valóra vált. Mikor legközelebb érdeklődtem utána, már nem volt a lakásán, egészségi állapota rosszabbodott s kivitték a klinikára. Kéziratainak átvételére az ő személyes jelenléte nélkül nem is gondoltam, egyre súlyosbodó betegségében pedig ezzel az üggyel nem terhelhettem. 1942 június 23-án hajnalban a halál megváltotta szenvedéseitől. Temetése június 27-én délután volt a Köztemető díszravatalozójából a város által ajándékozott díszsírhelyre. Nyári szabadságom miatt temetésén nem jelenhettem meg, de emlékének méltó megörökítésére bizonyára mindenkit kielégítő megoldást találtunk.

Néhány nappal a temetés után a városi leltárbiztosi hivatal meghívott a megboldogult hagyatékának leltározásához. Ezt a munkát 1942 július 2-án kezdtük meg. Lefényképeztem a házat az utca felől, az udvarról pedig négy felvételt készítettem, úgyszintén kettőt a nagyobbik szoba belsejéről. Radeckzy László leltárbiztos, Baja Mihály ref. lelkész, Csobán Endre főlevéltáros, dr Bertók Lajos könyvkereskedő, mint könyvszakértő, a megboldogult néhány testvére, a helyi lapok kiküldöttjei és e sorok írója voltak jelen az első számbavevésnél, az ingóság csoportosításánál és becslésénél, amely munkálatokról a felvett jegyzőkönyvek számolnak be.

A dr. vitéz László Béla közjegyzőnél letétbe helyezett végrendeletet július 7-én bontották fel. Ennek 1., 2. és 3. pontja vonatkozik a Déri Múzeumra. Ezek szerint könyvtárának szépirodalmi részét saját műveivel a „Déri Múzeum belső (ki nem adható) könyvtárának hagyta külön kezelésre“. A Déri Múzeumnak hagyta kéziratban maradt regényeit, ezzel a megjegyzéssel: „kiadhatja akármelyik kiadóval“, továbbá szindarabjainak gépiratait ilyen záradékkal: „Ha valaki egyenként, vagy gyűjteményesen kiadná: minden jog reá szálljon, az esetleges színpadi előadások joga is.“

Amint a végrendelet intézkedései tudomásomra jutottak, nyomban elhatároztam, hogy az örökölt könyvtárát, kéziratokat kiegészítem a költő egyéb emléktárgyaival és lehetőleg saját bútoraival együtt a múzeumi tanácsterem előszobájában, egy 5,25 × 4 m nagyságú helyiségben, emlékmúzeumszerűen helyezem el és elnevezem a helyiséget Oláh Gábor-szobának. Szándékomat hivatalos átírat-

ban (266—1942. DMSz.) közöltem Csobán Endrével, a Csokonai Kör főtítkárával és Baja Mihály református lelkésszel, kérve munkámhoz és tervem keresztülviteléhez támogatásukat. Erre, előbbi részéről írásban is, ígéretet kaptam.

A hagyaték könyv- és kéziratanyagának jegyzékbe foglalását július 11-én kezdtük meg. A tudományos könyveket elválasztottuk a szépirodalmi könyvektől, mert az előbbi csoportot az egyetemi magyar irodalmi szeminárium örökölte. Ez a könyvtárnak kb. 15 %-a volt. A magyar és világirodalomnak csaknem minden remekét magában foglaló könyvtárra a költő sok pénzt áldozott, régi kiadásokat azonban nem gyűjtött. Nagy gonddal írott kézirateit, levelezésének értékesebbjeit kellő rendben tartotta, bekötötte. Több megtalált kéziratja bizonyítja, hogy az író toll nagy mestere ügyes rajzoló is volt. Főleg az emberi test érdekelte, amint erről rajzai mellett nagyobbára németnyelvű képes könyvei, folyóiratokból kiszedett műlapok is tanúskodnak. A jegyzék a késő esti órákban készült el.

A Déri Múzeum örökségét július 13-án a Kar-u. 29. sz. házból hazaszállítottam és a tanácsteremben helyeztem el. Július 15-én személyesen átvettem és elhoztam azokat az Oláh Gábor-könyveket is, melyek Baja Mihály Kossuth-utcai lakásán és a Piac-utca 19. sz. alatt, Nagy Károly grafikai műintézetében voltak lerakva. Az előbbinél jegyzéket és kimutatást nem kaptam, az utóbbi helyen a Panoráma c. kötetből 332, a Pesszimista c.-ből 433 drb.-ot találtam. A végrendeletben közölt adatok alapján július 16-án levélben kerestem fel a budapesti Lantos tud. antikváriumot a Szerellem és halál c. regény és a Három csillag c. verses gyűjtemény kéziratainak átengedése ügyében, a Petőfi Társaság elnökségétől pedig az Oláh Gábor-szoba részére elkértem a Társaságnak hagyományozott ki nem adott verses kéziratokat (Rossz versek, A bérkocsis fia, A bűvös kastély) és a Naplók köteteit (II—V. köt.). Itt emlitem meg, hogy a Lantos-cég a keresett kéziratokról mit sem tudott, Gáspár Jenő, a Petőfi Társaság főtitékára és a Petőfi Ház igazgatója pedig december 17-én kelt levelében kérelmemet készséggel teljesítette, mind a verses, mind a Napló-kéziratokat átengedve az Oláh Gábor-émlékmúzeumnak, bár később kiderült, hogy a végrendelet a verses kéziratoknak csak a kiadási jogát ajánlotta fel a Petőfi Társaságnak.

Az Oláh Gábor-szoba hivatalos engedélyezését július 21-én kelt 280—1942. sz. beadványomra a 32,278—1942. IV. sz. polgármesteri határozat tartalmazza, hozzájárulván ahhoz, hogy a múzeum földszint 24. sz. szobája „a kiváló költő és író iránti megbecsülés és kegyeletes tisztelet jeléül” Oláh Gábor-szobának neveztesse. Egyúttal a határozat tudomásul vette, hogy az Oláh Gábor-bútorok megszerzésére fedezetül fognak szolgálni Oláh Gábor újabb műveinek többszáz példányban megmaradt kötetei, melyek már a Déri Múzeum őrzetében vannak.

A hagyatéki tárgyalás dr. vitéz László Béla közjegyző irodájában szeptember 10-én és 18-án volt. Az örökösök között felmerült ellentétek elsimítását főleg Csobán Endre főlevéltáros végezte,

mely végül is az egyes igények kielégítésével békés megállapodásokra vezetett. A Déri Múzeum 3665·20 P értékű hagyaték után fizette a tárgyalási költséget, míg kincstári illeték a múzeumot nem terhelte. A hagyatéki tárgyalás 269—1942. kjő. sz. jegyzőkönyve az október 13-án kelt járásbírósi végzéssel jogerőre emelkedett úgyannyira, hogy az összes érdekelt ezen végzés elleni felfolyamodási jogukról lemondtak. A közjegyzői okirat a végrendelet intézkedéseit kiegészítette azzal, hogy az örökhagyó ezüstkoszorúját és verses kézíratait is, mint muzeális értékeket, a Déri Múzeumnak ítélte, mert a végrendelet 4. pontja ezeknek csak a kiadását ajánlotta fel a Petőfi Társaságnak (266—1942. DMsz.).

A fent említett polgármesteri és közjegyzői okmányokra hivatkozva 280—1942. DMsz. levelemben felkerestem a budapesti Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézetet is, hogy Oláh Gábor költségén az ő műhelyükben megjelent „Hangok lázadása“ c. műről számoljanak el. A Franklin Társulat kérésemet készséggel teljesítette. Megküldte a „Hangok lázadása“ c. verses mű 402 példányát és 30 eladott példány után főbizományi jutalék és portóköltségek levonása után 72·64 P-t az Oláh Gábor-szoba berendezési alap javára.

A múzeum tulajdonába jutott Oláh Gábor-hagyaték leltározását november 17-én kezdtük meg. December 1-én Csobán Endre főleveltárostól megkaptam az ezüstkoszorút és a „Bérkocsis fia“ c. verses életrajtot. A leltározási munkálatok befejezése és az Oláh Gábor-szoba ügyének további fejleményei már átnyúltak 1943-ra. Itt még csak annyit említek meg, hogy amikor az Oláh Gábor-émlékmúzeum berendezésének a városban híre futott, többen apró ajándékokkal kedveskedtek az új kegyeleti szoba javára. Ezek: Stanga Gyuláné sz. Krisztiani Vilma, Lajos Sándor református lelkész (Fancsika, Ugocsa megye), Török Tibor tanítóképzőintézeti igazgató és dr. Wallisch Oszkár egyet. lektor. A Turul Szövetség könyvkiadó kft már 1942 őszén érdeklődött a kiadatlan Oláh Gábor-regények iránt, sőt egy háromkötetes kiadványt is tervbe vett, a felvett tárgyalások azonban 1943-ra nyúltak át.

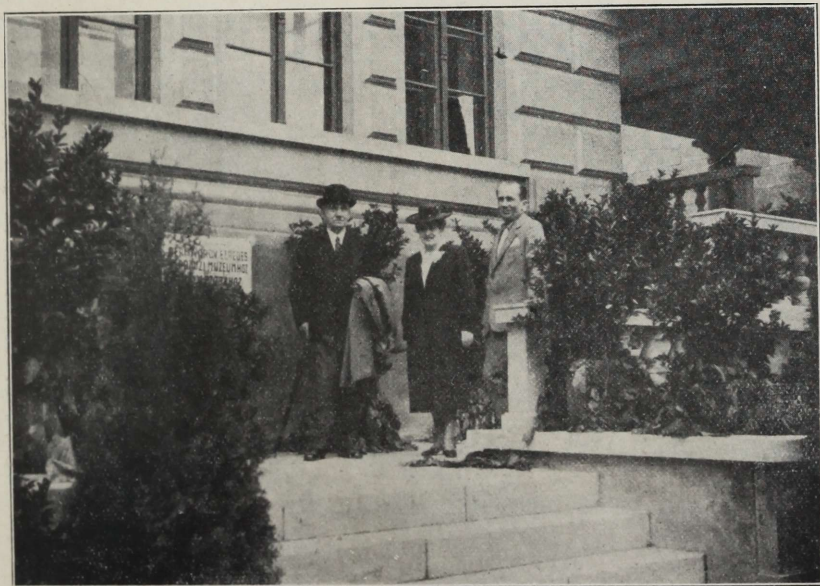
d) Déri György múzeumalapító debreceni látogatása és díszpolgári oklevelének átadása.

A Déri Múzeum 1941-es Évkönyvében részletesen beszámoltam a Déri György ny. tüzérezredes által alapított néprajzi múzeum 1941 október 26-án történt megnyitásáról, amely napon a törvényhatósági bizottsági közgyűlés az alapítót Debrecen város díszpolgárává választotta. Déri György részint szerénységből, részint magas korára és egészségi állapotára való tekintettel erre a napra nem jött el Debrecenbe, csupán későbbi látogatását ígérte meg feleségével együtt.

Dr. Kölcsény Sándor polgármester a díszpolgári oklevél albumszerű díszes kivitelével Toroczka Oswald festőművész-tanárt bízta meg, aki azt 1941 novemberében el is készítette. Azonban Déri György a

1. Déri György ny. ezredes és felesége az általuk alapított Néprajzi Múzeum bejárata előtt 1942 június 2-i debreceni látogatásuk alkalmával. (Fot. Lükő G.)

2. Déri György ny. ezredes, felesége és Sőregi János múzeumigazgató az új Néprajzi Múzeumhoz vezető lépcsőfeljáraton 1942 június 2-án, a múzeum megtekintése után. (Fot. Lükő G.)

nyilvánosságnak átadott múzeuma megtekintését és az oklevél átvételét 1943 tavaszára halasztotta el. Ennek napját a város polgármesterével és e sorok írójával váltott levelezés után 1943 június 1-ére tűzte ki. Május 29-én debreceni tartózkodásának részletes tervét telefonon is megtárgyalta a polgármesterrel, mire a szükséges intézkedéseket és előkészületeket megtették.

Déri György és neje június 1-én a déli gyorsal érkeztek Budapest-ről. Az állomáson dr. Kölcsény polgármester fogadta őket és e sorok írója, kinek kíséretében gépkocsin előbb a Bika-szállodába s innen nyomban az új néprajzi múzeumba mentek. Az első megtekintést, mely 12— $\frac{1}{2}$ -ig tartott, kifejezett kívánságukra, teljesen egyedül végezték és egy nagy, nemes életcél megvalósulását látva, abból teljes meglepéssel távoztak s d. u. 6 óráig szállásukon magukra maradtak.

Dr. Kölcsény Sándor polgármester és felesége a vendégek tiszteletére d. u. 6 órakor, Ferenc József-út 59. sz. alatti lakásukon, a díszpolgári oklevél ünnepélyes átadásával egybekötött uzsonnát adtak. Megjelentek Sesztina-Nagybákay Jenő kormányfőtanácsos, Kovássy Kálnán ny. miniszt. tanácsos, Zöld József h. polgármester és neje, dr. Balogh Sándor h. főjegyző, kultúratanácsnok és neje, Nagybákay Antal nagykereskedő és neje, dr. Poroszlai László, az elnöki ügyosztály vezetője, tb. tanácsnok és e sorok írója.

Az én feladatomban volt, hogy a város vendégeit a Bika-szállóból gépkocsin a polgármester lakásába kísérem. Az igen szívélyes és mindkét részről kedveskedő fogadásnál Déri ezredes a házigazdának egy 1780-ból való debreceni bibliát ajándékozott. A kölcsönös üdvözlések és ismerkedés után Kölcsény Sándor polgármester, vendégeinek koszorújában, megleghangú beszéd kíséretében adta át az ünnepeltnek a díszpolgári oklevelet, melyre Déri György, szívében mélyen meghatódva, az alábbi köszönő szavakkal válaszolt: „Méltóságos Polgármester úr! Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim! Elsősorban is hálás köszönetet mondok a hozzám intézett kedves, szép szavakért! Hosszú évtizedeket szolgáltam külföldi városokban lévő ezredeknél, ahol magyar szót — sajnos — alig lehetett hallani. Ezért szinte bánt, hogy megérzik beszédemen az idegen nyelvek hatása és talán nem is tudom kellően kifejezésre juttatni azt a nagy lelki örömet, melyet most érzek.

Életem legnagyobb boldogsága, öröme volt a régi magyar népies tárgyak gyűjtése. Ez a boldogságom csak most teljes, amidőn látom, hogy drága hazánk egyik legszebb és legnagyobb városának nemesen gondolkozó vezetősége ily remek elrendezésben adta át gyűjteményemet a köznek és örökitette meg a hazának. Hálás köszönetet mondok ezért mind a Polgármester úr Öméltóságának, mind a bölcs vezetése alatt működő Városi Tanácsnak és Törvényhatósági Bizottságnak! De hálás köszönetet mondok és nagy elismerésemet fejezem ki a Múzeumigazgató úrnak és tisztikarának is fáradságos és értékes szép munkájukért!

Nem vagyok híve az ünneplésnek, de most mégis nagyon jól

esik a meleg fogadtatás és a nagy kitüntetés, melyben részesíteni szívesek voltak. Egyben kérem, tartsanak meg úgy engemet, mint a velem együtt oly buzgón fáradozó feleségemet jó emlékekben!

Isten áldását kérem a Polgármester úrra és kedves családjára, Debrecen sz. kir. város minden polgárára és külön azokra, akik nekem ezt a szép ünneplést és lelki gyönyörűséget szereztek! Éljenek boldogan és a háború dicsőséges befejezése után békés nyugalomban és fejlődésben! Adja az Isten, hogy úgy legyen!"

A kitűnő jó hangulatban elfogyasztott uzsonna után a vendég-sereg jórésze kalauzolásom mellett megtekintette a Déri Múzeumban a kivilágított Ecce homo-t és a II. emeleti Déri Frigyes-féle gyűjteményt.

Másnap, június 2-án d. e. 10 órakor Déri Frigyes és neje a rendelkezésre bocsátott gépkocsin a r. kath. templomba mentek, ahol buzgó imába merültek. Ezután megtekintettük a Csapó- és Rákóczi-utcai hetipiacot, majd a Nagyerdőre hajtottunk ki. Itt megnéztük a meleg tavat és környékét és a pallagi úton felhaladva, egy szép erdőrésznél besétáltunk az éppen akkor akácvirágillattal telített erdőbe, hol a természetszerető vendégek igen jól érezték magukat.

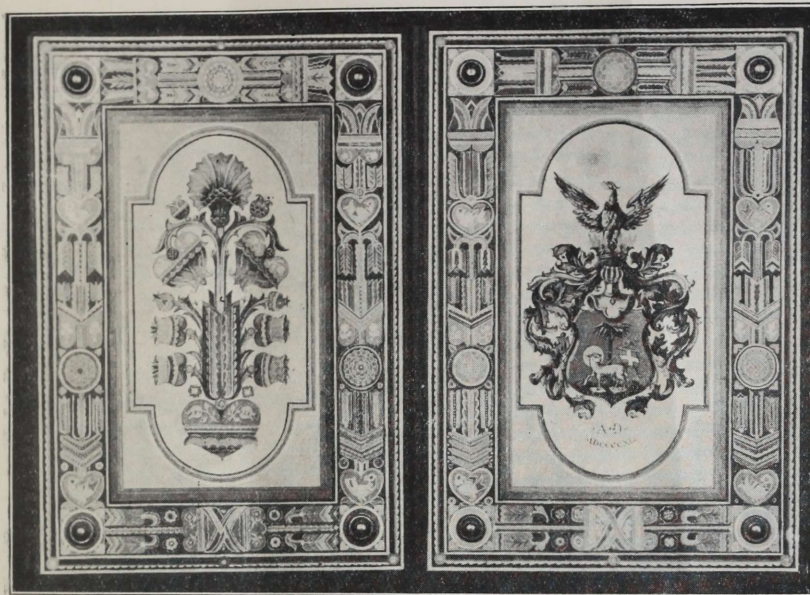
A városba visszatérve, $\frac{1}{2}$ 12 és 1 óra között most már a múzeum tisztviselőinek kalauzolása mellett, újra megtekintették múzeumunkat, és megtették észrevételeiket és kívánságaikat, melyek néhány tárgy felcserélésére és pár új felirat készítésére vonatkoztak. Egyébként az alapítók életük elgondolását teljes mértékben megvalósítottak jelentették ki.

Egy óra után Déri ezredes Zöld József polgármesterhelyettes és dr. Balogh Sándor h. főjegyző hivatalában tett látogatást. E sorok íróját és Nagybakay-Sesztina Jenőt lakásán kereste fel. A Bikában elfogyasztott ebéd után a délutáni gyorssal utaztak Budapestre. Az állomáson Nagybakay-Sesztina Jenővel vettünk búcsút Debrecen legújabb mecénásától, aki ezt a debreceni látogatástteljes inkognitóban tette meg, de akinek nemes cselekedete általánosan ismertté lett és példaképpen fog messze ragyogni széles e hazában!

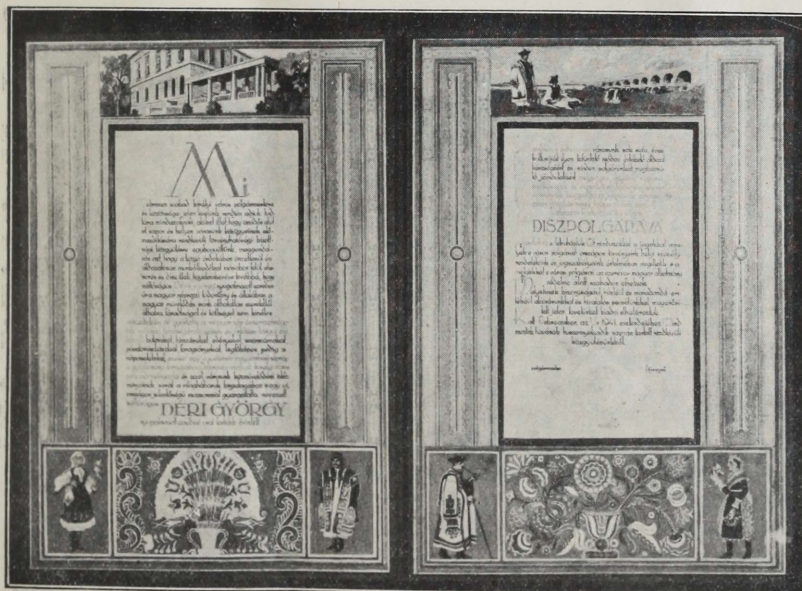
Déri György debreceni látogatása emlékéül múzeumunknak ajándékozta Das Blumenreich. Populäre Beschreibung der Garten-, Zimmer- und Gewächshauspflanzen und der ihnen verwandten Feld- und Alpenblumen. Leipzig, 1911. c. sok szeretettel és átérzéssel megírt könyvét.

e) Rádiónap Debrecenben.

A Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. *debreceni napját* 1942 május 19-ére tűzte ki. A gazdag és változatos műsorban a Déri Múzeum két számmal szerepelt. Mindkettő május 18-án d. u. eszközölt hangfelvétel alapján folyt le. Az első „A debreceni Déri Múzeum” cím alatt Budinszky Sándorral folytatott párbeszéd volt a múzeumból és műkincseiről, melyet írásban előre elkészítettem, a második Munkácsy „Ecce homo”-ja előtt a Déri Múzeumban c. alatt saját

1. Déri György ny. ezredes, múzeumalapító debreceni díszpolgári oklevelének albuma, a város címerével. (Torockai Oswald festőművész-tanár, tervező iparművész munkája. Fot. Berzéki.)

2. Déri György debreceni díszpolgári oklevele. A képen balra felül az új múzeum épülete a zenepavillonnal, jobbra a hortobágyi kőhid pásztorokkal. (Torockai Oszvald műve. Fot. Berzéki.)

előadásom, zenekari kísérettel. Május 19-én d. u. 5-55, ill. 6-20 órai kezdettel voltak műsorba illesztve. A két szereplésért magam 60 P, a zenekar egyszeri szereplésért 100 P honoráriumot kapott. Tapasztalatom az, hogy egy párbeszédes közvetítés sokkal közvetlenebb és élvezetesebb lehet, ha azt nem előre fogalmazott, írott szövegből olvassuk fel, hanem az élő közbeszéd rendes szavaival mondjuk el. Legfeljebb a hivatalos kiküldött kérdéseit írjuk fel. Ennek egyedüli hátránya az, hogy a percre kiszámított időt nem lehet olyan pontosan betartani.

f) A Szabolcska Mihály-szobor ügye.

A Szabolcska Mihály debreceni szobrának előteremtése ügyében korábban kifejtett buzgólkodásainkat az 1941-es Évkönyv 22—23. oldalain részletesen ismertettem. Ez ügyben 1942 február 6-án tárgyaltam Uray Sándor református lelkésszel, aki kezdettől fogva lelkes odaadással támogatja ezt az akciót és szeretné, ha Debrecen számára el lehetne készíteni Horvai János szobrászmester ókécskei Szabolcska-szobrának másod bronzpéldányát. A gipszforma már készen van s így az előállítás költsége lényegesen csökkenne. Ez az elgondolás megfontolandó abból a szempontból, hogy egy már valahol felállított szobornak a másolatát idehozni bizonyos értékesítést jelent a műalkotás rovására. Ez az eset áll fenn pl. az Emlékkert Bocskai-szobránál és a kollégiumi dísztermi lépcsőház Petőfi-szobránál is. Baja Mihály református lelkésszel február 18-án folytattam a Szabolcska-szobor ügyében eszmecsere-t. Ő hangsúlyozza a Csokonai Körrel való együttműködést, de nem lelkesedik az ókécskei szobor lemásolásáért. Uray Sándor református lelkész a kistemplomi egyházzrész április 7-i tanácsülésén tette szóvá a Szabolcska-szobor kérdését, melynek javára felajánlották az április 11-én rendezendő Szabolcska-ünnepély tiszta jövedelmét. Erre a napra jelent meg a Debreczen-ben Kardos Albert „Szabolcska Mihály újra Debreczenben” című cikke, mely egy Szabolcska fali plakett vagy mellszobor felállítását sürgeti. A kistemplomi egyházzrész április 11-i Szabolcska-ünnepélye a Kollégium dísztermében folyt le nagy sikerrel. Megjelent rajta Ravasz László püspök is. Az ünnepély legkiemelkedőbb pontja volt dr. Szabolcska László budahegyvidéki lelkész, tb. esperes előadása atyjáról, mint költőről és emberről. Ez ünnepély után magam, mint a Képes Kalendárium szerkesztője, korábbi tervemhez híven, levélben kerestem meg Ravasz László püspököt és Szabolcska László tb. esperest. Előbbit megkértem, hogy a Debreczenben néhány évvel előbb elmondott Szabolcska-émlékbeszédét engedje át közlésre, utóbbi pedig arra, hogy írja meg atyjának rövid életrajzát. Mindkettőt lekötölöm a Kalendárium 1943. évfolyamában és különlenyomatként egy kis kötetben, a Szabolcska-könyvek formájában kiadom. Ravasz püspök nb. engedélyét és Szabolcska László két részre osztott kéziratát megkapván, a dolgozatok december havában a Képes Kalendáriumban meg is jelentek. A különlenyomatot „Szabolcska

Mihály. Életrajz és méltatás“ címen, 48 oldal terjedelemben, 3 képpel a Múzeumbarátok Köre költségén adtam ki. Összeállítottam benne Szabolcska műveinek jegyzékét is. Ezt az 500 példányban kiadott kis könyvet az ajándékkul kapott Szabolcska-könyvekkel együtt fogjuk árusítani akkor, amikor annak az ideje elkövetkezik. A Szabolcska-kultusz 1942 folyamán még egyszer szőnyegre került akkor, amikor Kardos Albert a „Debreczen“ december 10-i számában „Szabolcska-szobor“ c. cikkében felhívta a kevés érdeklődést nyilvánító különféle irodalmi társulatok és körök figyelmét az eddig elért eredményekre, melyek azonban a háborús nehézségek és korlátozások miatt egyelőre meddőségre vannak kényszerítve. De hogy Debreczenben a felébresztett Szabolcska-kultuszt ébrentartsuk, javasolja a nagy költő arcképének megfestését a Kollégium részére. E feladat elvégzésére a Kollégiumi Diákszövetséget véli a legilletékesebbnek.

g) Móricz Zsigmond debreceni napjai.

Móricz Zsigmondnak 1942-ben Debreczenben töltött napjai közül azokat vesszük számba, melyeken a Déri Múzeumban időzött. Debreczenbe utazását az az ünnepi ülés váltotta ki, melyet a Csokonai Kör Oláh Gábor 60. életéve és több mint 40 éves írói munkássága emlékére, tisztelői és barátai által készített ezüstkoszorú átadására, 1942 március 1-ére tűzött ki. Móricz Zsigmond elvállalta, hogy ezen az ünnepélyen előadást tart Oláh Gáborról. E kegyeletes szándékon felül más céljai is voltak, amint a helybeli napilapoknak adott nyilatkozatából olvashattuk. A Tiszántúl közönségének egy debreceni tárgyú történelmi regény írását vette tervbe, Pósalaki János notárius szerepeltetésével, kinek életrajzi adatait és emlékiratát a Karaffa-járásról a Déri Múzeum 1939—40-es Évkönyvéből olvasta. Ehhez a regényéhez kívánt levéltári adatokat gyűjteni.

Móricz Zsigmond február 28-án délben érkezett. Másnap a Csokonai Kör ünnepélyén, a Déri Múzeumban megtartotta előadását Oláh Gáborról. A kiváló író, akit már 1912 óta ismertem, ez előadása előtt felkeresett hivatalomban. Az elmúlt télen betegeskedett, megványadt, fáradtnak látszott. Debreczenbe jött pihenni egy hónapra. Évkönyveinket mindig szeretettel és érdeklődéssel olvasgatja. „Egy dohányzacskó élettörténete...“ c. írást az Évkönyvből közlésre elkérte a Kelet Népe c. lapjába s bejelentette gyakori eljöveteleit. (A Kelet Népe 1942. IV. 1. száma „A macskabőr“ címen írást közölt is.) Március 5-én reggel hivatalomba jöve, a Darabos-utcán találtam. Lassan bandukolt, diákkori régi emlékeit terelgetve maga előtt. Megszemléltük az Ady Endre lakóházát, majd a Csokonai-ház keskeny udvarára is betekintettünk. Innen a Gönczy-utcán keresztül átmentünk a Hüvelyes-utcára és megmutatta a 7. sz. alatti háromablakos házat, melynek utcára néző kétablakos szobájában theologus diák korában lakott egy ősön és egy télen át. A Fűvészkert-u. hajlásában elmondta emlékeit a régi Harmathy-házról,

majd betértünk a Déri Múzeumba. Itt Balogh István gyakornokot kérdezgette Pósalaki János élete felől, majd a Bodrogházi nádházakról, az ősi építkezésekről, szokásokról. Az író, mint legátus, járt egykor a Bodrogházi közön. Közben összeszedtem számára azokat a múzeumi kiadványokat és Zoltai Lajosnak azokat a könyveit, melyeknek, mint forrásműveknek, hasznát veheti.

Legközelebb március 9-én keresett fel bennünket. Fejfájással érkezett, nyomott hangulatban. Bikaszállóbeli lakásán, mióta Debrecenben van, napokon át betegen fekszik, de pihenni nem tud. Érdeklődése ezúttal Debrecen szabadságharcos története felé fordult. Kérdezte a forrásokat, majd megkapta Széll János debreceni honvéd hadnagy kéziratban maradt emlékiratát, melyet 1914 óta a múzeum őriz. Azonnal hozzáfogott olvasásához. Közben szobakerültek „Rózsa Sándor a lovát ugratja“ c. regénye, a múzeum által őrzött Rózsa Sándor-fényképek és ábrázolások. Saját könyvtáramból is kapott egy kis könyvet (Csaba, Rózsa S. az Alföld réme, Budapest, 1905. Vass József kiadása 128 l.). Aztán érdeklődött származásom és nevem eredete iránt. Kik voltak őseim és merre éltek? Ha valakiről megtudta, hogy ősei egyszerű magyar emberek voltak, tekintete mosolyra derült és melegebbé vált. Majd eldicsekedett, hogy a „Jászberényi múzeum díszpolgára“ és az ottani úrbéres gazdaközöniség tagja, amely tisztség 20 pengőjébe került. Március 10-ének délelőttjét szintén a Déri Múzeumban, hivatali szobámban töltötte. Gyengén szolgáló egészségére panaszkodott, de most is böngészgette a könyveket, kéziratokat és jegyzeteket készített. Kedves emlékek felidézésével beszélgettünk első sárospataki találkozásunkról, amikor a Vadász-kürt nevű diákmulatóban, úgy 1912 őszén, váratlanul megjelent közöttünk és egész hajnalig velünk borozgatott. Összeverődtünk vagy nyolcan, a Sárospataki Ifjúsági Közlöny akkori irogatói és szerkesztői, akik rajongtak a magyar írókért. Sok szép kurucnótát énekeltünk neki, meg is kedvelt bennünket úgy annyira, hogy hajnaltájon a társaság számláját, 22 koronát, gavallérosan kiegyenlített. Emlékeztettem egy pár év előtti debreceni látogatására is, amikor a Déri Múzeum régészeti osztályában kétizben is kalauzoltam és az ősember életéről, lelkivilágáról, az akkori kultúráról annyit faggatott, mert egy őskori tárgyú regényt akart írni. Ez a regénye azonban nem készült el. Amint mondta, sokat kellene még tanulni hozzá! Beszélgetés közben beállított Kardos Albert irodalomtörténész, Móricz Zsigmond régi ismerőse, aki a Bárdossy-kormány válságának hírével jött. Móricz Zsigmond tudta, hogy az új elnök Kállay Miklós lesz. Majd szobakerült a magyar népi öntudat felébredése, a divatba-jött parasztimádás. Minden a magyar nép, az ősi alap! Ebből kell táplálkozni, ebből kell felújulni!

Móricz Zsigmond boldogan magyarázta, hogy ma már senki se restelli, bármilyen magas polcra került is, népi származását. Hogy a népi öntudat és önérzett erre a fokra jutott, abban neki sok része van s erre büszke is. Részünkről az igazságot mégis ott kerestük, hogy az úri középosztály és a paraszti réteg értékei együtt kell hogy

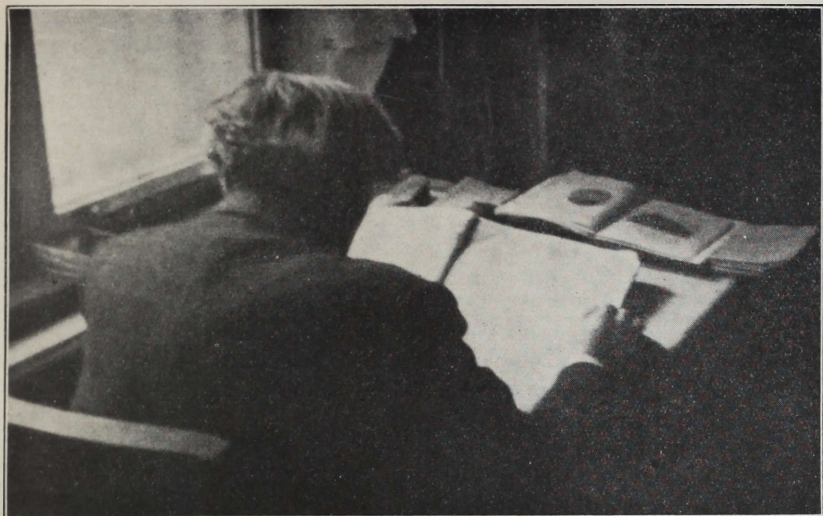
alkossák a nemzet gerincét! Március 11-én folytatta múzeumi kutatását. Széll János kéziratot naplóját nagyon megkedvelte, mert nemcsak szabadságharcos élményeit örökölte meg gyakorlott írói tollal, hanem az azt megelőző évekre is visszapillantott. „Érdekes — mondotta —, hogy a magyar nemesről mindenütt csak azt olvasom: lusta, nem törődik a gazdasággal, felesége mellett ágyast tart, gyermekeit rosszul neveli, durván bánik a paraszttal.” Jegyzetei annyira szaporodtak, hogy írógépet kért s azon folytatta a kijegyzéseket. 1910 óta mindig gépen ír, azóta alig van kézírata. Megigérte, hogy a „Sári bíró” kéziratát a Kollégiumnak, az „Elektra” színmű kéziratát pedig a Déri Múzeumnak fogja adni. (Sajnos, ígéretét nem válthatta be.) Elhatározta, hogy folyóirata a Kelet Népe előfizetői számára március 21-én a Déri Múzeumban előadói délutánt fog rendezni. A díszterem engedélyezését kérő írást megfogalmaztuk. Másnap, március 12-én, szintén vendégünk volt. Mohón feküdt neki Széll János naplójának. Hivatalom második ablaka elé helyezett kis asztalnál ült állandóan, háttal fordulva az ajtónak és a nagy íróasztalnak, melynél én dolgoztam. Ha valami érdekes részlethez ért, szélestokájú, vastag nyakán hátrafordította borzas fejét, megnézte, mintegy a szemével kérdezte: mit csinállok? Olvashat-e? És akkor csendesen olvasta a részleteket Széll János naplójából: hogy alakult a debreceni vöröspántlikások százada, hogy búcsúztak a debreceniek fiaiktól, hogy mentek szekeren Várad felé, onnan Aradra? Nem annyira a történelmi tények, hanem maga az élet érdekelte. Tetszett neki, hogy a napló közvetlen és „életszerű”! Ilyesféle kritikát mondott az én Zoltai-életrajzomra is. Mikor elérkezett a távozás ideje, szokása volt néhány percig még felöltözve beszélgetni. Egyszer csak hirtelen köszönt, megfordult és ment. Pár lépés után tömzsi fejét még jobban válla közé fogta, mint a gém, mikor repülésre lendül s néhány szárnycsapás után lapos S-be rakja a nyakát. Móricz Zsigmondnak is ilyesféle jellegzetes tartása volt. Március 13-án dél felé jött el. Előbb megnézegette a könyvszekrényeimbe helyezett Finta Sándor-szobrokat és reliefsket, melyeket a mesztől ajándékol kaptunk. A háború előtt levelezett ő is vele. Aztán a szabadságharcra vonatkozó képes ábrázolásokat kért. Elébeadtam a Jókai—Bródy—Rákosi-féle „1848. A magyar szabadságharc” c. albumot, melynek nagyon megörült, mert megtalálta benne Rózsa Sándort is. Az a rajz, mely itt látható, a kufsteini fénykép után készült. Később a Kelet Népe címlapján közölte is. Sajnálom, hogy a Letzter-féle szegedi Rózsa Sándor-fényképét már nem láthatta meg. Ma már azt sem tudom megállapítani, hogy Móricz Zsigmond ismerte-e az Ernst Pitaval-féle Rózsa Sándor’s, des Räuberkönigs von Ungarn Glück und Ende, Berlin, 1860 (?) c. regényt, melyet csak halála után szereztem meg. (L. Debr. Képes Kalendárium, 1943. 75—76 l.) Kérelmére előkerítettük neki Jókai, Az én életem regénye c. könyvet, melyben leírja a Rózsa Sándorral való találkozását. Móricz Zsigmond azonban tudta már, hogy Jókai valójában a szabadságharc elején nem beszélt Rózsa Sándorral, legfeljebb később, a szamosújvári

börtönben. Móricz Zsigmond Rózsa Sándorról szívesen emlékezett. Nemes jellemvonásait állandóan kidomborította, szemben a kapcabetjártípussal, legyen volt az úr vagy paraszt. Felemlegettem neki a középzásiai turkomán népek életmódját, mely szerint a rablás ott a megélhetés legtermészetesebb életformája még napjainkban is. Az Európát bekalandozó honfoglaló magyarok is ősapáik erkölcsi felfogása szerint jártak el! A középkor rablólovagjai, átlépve az újkorba, életmódjukat átengedték a XVIII—XIX. század Rózsa Sándorainak! Aki így fogja fel Móricz Zsigmondnak az alföldi betyárról írott regénye eszmemenetét, az nem fog arra kígyót-békát rákiáltani! Az igazi magyar mult és a magyar alföldi élet titkait csak a született alföldi magyar ember tudja megérteni és átérezni. „Én örülök — mondtam neki —, hogy végre az alföldi magyar embernek is írtak egy regényt!” Az öreg úr derűsen felkacagott. Jólesett neki az együttérzés. Deresen leomló üstöke alatt, jó falusi kurátor-arcának összes mély vályataival mosolygott felém. Bennem valóban lelkes olvasóra talált, mert ha én olvasom, hogy alkonyat felé az algyői tiszai kompon négy lovas betyár kelt át, már akkor látom és hallok is a parti nyárfákat, a sárgarigót, érzem a vizes agyag illatát, hallok a hidasdeszkán a paták dübörgését... Nem szólt semmit, csak maga elé hallgatott... A csendet az érkező Maghy Zoltán bösztörményi festő-művész barátunk törte meg. Elmondta, hogy a bösztörményi Nagyrét ismét víz alatt van, de még jég borítja. Ha elolvad, menjünk ki megnézni. Ebből azonban a hideg időjárás miatt semmi sem lett. Március 15-én d. e. a Déri Múzeum néprajzi és művelődéstörténeti osztályaiban töltöttünk néhány órát. Igyekeztem neki sok érdekes, íróember számára való adatot, apróságot elbeszélgni. Különben reggel 10 órakor bikabeli szobája ablakából végignézte a Kossuthszobor körül lezajlott ünnepséget, csodálkozva azon, hogy mennyi embert képes elnyelni a Nagytemplom előtti tér. Március 16-án az Alföldi Hírlap-ból készített magának bő jegyzeteket. Napfényes idő volt. Az ablakon át ráhullott a tavaszi sugár és én lopva, hogy észre ne vegye, két fényképfelvételt készítettem róla, a kis asztalnál dolgozó, pihenni akaró, fáradhatatlan íróról.

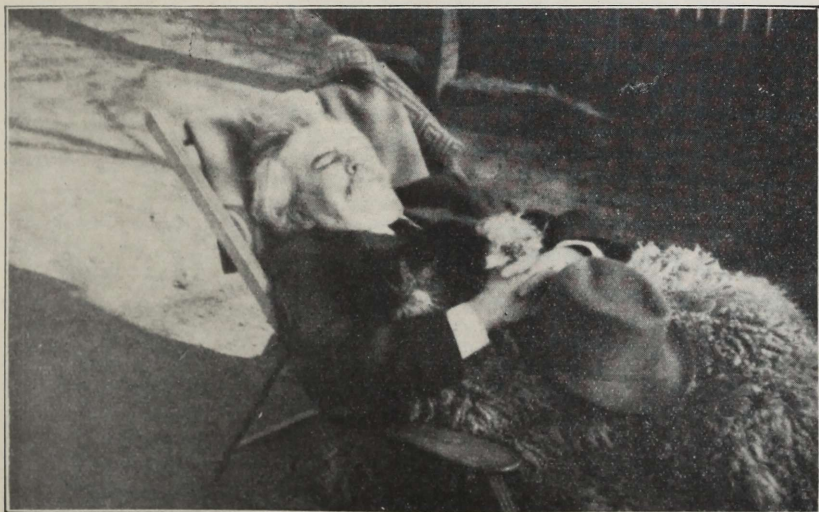
Március 18-án elég izgatottan állított be hivatalomba. Márc. 21-ére meghirdetett előadói délutánjával sok bosszúsága van. Csak „lötyög ide-oda“, nem tud dolgozni. Az előadásra felkért Muhoray beteg fekszik Budapesten, Veres Péternek Balmazújvárosban meghalt az unokája, akinek apja a harctéren van. Móricz Zsigmond nagyon átérezte a Veres Péter bánatát. Valamikor ő is elvesztette a kisfiát, pedig azt hitte, abban fog tovább élni... Ma sem tudja elfeledni! Panaszkodott arra is, hogy a Kelet Népe szerkesztése nem megy úgy, ahogy szeretné. Munkatársai részint otthagyták, részint betegeskednek. A legn gyobb baj az, hogy „magam sem érek már semmit“ — mondotta.

Mivel a bösztörményi n gyreti kirándulás elmaradt, meghívtam a Hortobágyhoz, egy kis pusztanézésre. Délben megyünk, másnap délben visszajövünk. Szívesen vállalkozott. Hogy jobb hangulatra

keltsem, elmondtam neki, miképpen folyik le az igazi bikaviadal? Nem két ellenfél elkeseredett párbaja, hanem egy állhatatlan köteledőnek közös erővel való letörése és kiverése, amint azt tavaszelon a bikagulyában nem egyszer volt alkalmam megfigyelni. A köteledő bikával a többiek addig tülekednek, egyik a másiknak átadva, míg végre megrogyik és akkor, mint a telt zsákot, vadul belevágva, hengergetik a gyepon. Rendszerint csak a pásztor ébersége és beavatkozása menti meg a biztos haláltól. Az ilyen összetört, életben maradt bika hetekig nem megy a többi közé. Ez a kiverő bika. Móricz Zsigmond elbeszélésemet felhasználta később a „Rózsa Sándor összevonja szemöldökét“ c. regényében. — Ezen a napon megnézte az egyetemi internátust Kovács Ferenc egyetemi hallgatóval, B. Jogh István gyakornokunk pedig a városi levéltárban Pósalaki János leveleit másolta le számára. — Március 20-án a másnapi előadásra készült, melyet „A jó tanár“ címen, Gulyás István egykori tanára önéletrajza alapján állított össze. Bartók Jánost, Gombos Gyulát, Gulyás Pált és Juhász Gézát kérte fel idejében közreműködésre. Mikor másnap, március 21-én hivatalba jöttem, már itt találtam Móricz Zsigmondot. Idegesen járt-kelt, mert az éjjel jutott eszébe, hogy az előadói délután a rendőrségen nem jelentette be. Megbízottai az ügyet nem tudták hirtelen nyélbeűtni, végre személyesen kellett elintéznie. Délfelé mégis megnyugodott. Budapestről érkezett fiatal munkatársait bemutatta. Aztán eszmecserét folytattunk a debreceni magas utcai kerítések céljáról és a zártablakban üldögélő egyszerű asszonyokról. Sok volt a zsaroló, rabló ellenség, melytől a fehér népet is féltetni kellett, nemcsak a vagyont. Móricz Zsigmond a három maradványára gondolt. Délután a Kelet Népe-est jó sikerrel végződött. A lelkes publikum köréből új előfizetők jelentkeztek. Ezután egy hétig nem láttam az író, akit különben a debreceniek tenyerükön hordoztak, vendégül láttak, szórakoztatták. Március 27-én pár sort írtam neki a Bikába, hogy ha van kedve, 28-án menjünk ki a Hortobágyhoz. Erre délfelé megjelent és készörömost vette a meghívást. A március 28—29-i pusztai kirándulásról más helyen számolok be. Március 30-án este otthonomat tisztelte meg látogatásával s én vacsorára hívtam meg. Érkezéskor alig hároméves kisfiamat a vállára ültette s ettőlkezdve nagy volt a barátság közöttük. Könyvtáram előtt üldögélve, szüleim fiatalkori fényképeit nézegette. Apámról, anyámról kellett sok mindent elmondanom. A falusi emberek életadatait szivacs módra itta a lelke. Talán az kapta meg legjobban, amiben volt egy kis komor szín is. Így mikor elbeszéltem jó anyám halála okát, a saját családja életéből hasonló történetet idézett fel. Az én anyám a padláson füstöltszalonnát nyesett egy székre állva. A szék eldőlt alatta és lezuhant. Estében veséjét egy gerendaélbe ütötte s négy évig szenvedve vesegyulladásban halt meg, 71 éves korában. Az ő egyik nagyanyjának a karjára egy disznóhízlaló súlyos csapóajtaja vágódott s ettől a sérüléstől halálos vérmérgezést kapott. Mind a ketten olyan természetesnek vettük egymás elbeszélését, mint azt, hogy virágos réten

1. Móricz Zsigmond író a Déri Múzeum igazgatói szobájában 1942 március 16-án az Alföldi Hírlap-ot olvasgatja. A nagy író egyhónapi tartózkodása alatt gyakran időzött itt, számos jegyzetet készítve.
(Fot. Sőregi J.)

2. Móricz Zsigmond a hortobágyi csárda előtt 1942 március 28-án, délutáni pihenésben. (Fot. Sőregi J.)

járva szürös tövisre is akad az ember. Ha kis fiamat az ölébe vette, vagy Sára leánnyal diskurált, Balázs nevű unokájáról beszélt el egyet-mást. Vacsora után főleg könyvtáramat nézegette. Jól esett neki szemlátomást, hogy abban csaknem minden könyvét megtalálta. Sokba irogatott is egyet-mást, ilyeneket: „Rózsa Sándor Jánoskát ugratja s Jánoska Rózsa Sándort“ (kis fiamnak írta); „A holdog ember éli, a boldogtalan írja“; „Móricz Zs. volt valaha“ (Mese a zöld fűvön c. könyvbe); „De régen láttalak, ifjú könyv“ (A sasfia c. könyvbe). — 11 órakor a Bika-kávéházba mentünk. Itt megállapodtunk abban, hogy Széll János honvédhadnagy Naplóját lemásoltatom s egy példányát neki elküldöm. Olvasásra elkérte „Sáfrány Mihály 1848—49. honvédtüzér hadnagy, református lelkipásztor Emlékiratai, Miskolc 1941“ c. könyvet. Rövid kávéházi időzésünk alatt elmondta, hogy látogatta meg Veres Pétert Balmazújvároson. Igen egyszerű szegényes kis házat talált. A kertben az asszony kapált. Köszönt neki s kérdezett. Egyszavas válaszokat kapott: Jó napot! Itthon! A házban van! Bement. A pitvarban senki se volt. A szobában két kotlós kutyogott csibéinek, Veres Péter pedig az asztal mellett ült és vezércikket írt a „Magyar Élet“-be. „Ez az ember bizonyos, hogy zseni!“ fejezte be visszaemlékezését.

Móricz Zsigmond március 31-én utazott el Debrecenből. Búcsúzásához fűzött nyilatkozatait a helyi lapok április 2-án közölték. Nagy népszerűsége, a személye iránt megnyilvánuló általános tisztelet és megbecsülés, az a szeretettel átítatott kedveskedés, melyben mindennap részesült, bizonyították, hogy a legvérbelibb és a legértékesebb élő magyar író töltött egy egész hónapot Debrecenben. De nem ez volt az utolsó látogatása. Augusztus 15-én mégegyszer megjelent Debrecenben. Üzent, hogy keressem fel a Bikában, szeretne látni. A Nyári Egyetemen kapcsolatban a magyar írók tartottak összejövetelt, este 9 órakor pedig előadóest lesz a Központi Egyetem aulájában, melyen ő is vállalt egy előadást. A Bika előtt kisebb társaságban gyűltünk össze. Supka Géza író, Pátzay Pál szobrászművész, Kondor Imre filozófus, Simándy Pál szerkesztő s mások voltak még jelen. Jó hangulatán nem látszott semmi csorba, de az esteli előadás, melyben spiritiszta élményeiről számolt be a Kelet Népé-ben megjelent közleményei alapján, nagyon kimerítette. Utána többször belemarkolt hosszú, deres hajába, amely mozdulat nála mindig a megfáradt agyat jelentette. Azon az estén már csak rövid ideig lehettünk együtt. Viszontlátásra búcsúztunk el egymástól, de ez többé nem következett be. Szeptember elején leányfalusi házában agyvérzés érte, szeptember 5-én hajnalban meghalt. A magyar élet egyik legnagyobb megörökítője kiejtette kezéből a tollat! Temetése szeptember 7-én délután volt az egész nemzet gyászával és fájdalmával. Temetése órájában előszedtem azokat a fényképeket, melyeket róla idehaza és kint a pusztán készítettem és azokat nézegetve hallgattam a halhatatlanság magasba zúgó himnuszát...!

3. fejezet.

Személyi ügyek.

Évkönyvünknek ezt a fejezetét őszinte örömünk és mély tiszteletünk nyilvánításával kell kezdenünk múzeumunk magas kitüntetésben részesült nagy barátja és pártfogója *Sesztina-Nagybákay Jenő* kormányfőtanácsos, a Debreceni Múzeumbarátok Köre elnöke és a múzeumi felügyelőbizottság tagja iránt. Ugyanis a Kormányzó úr június első felében a közgazdasági élet terén kifejtett értékes és eredményes működése elismerésül a magyar érdemrend középkeresztjét adományozta neki. E magas kitüntetés alkalmával mindenki érezte Debrecenben, hogy Sesztina-Nagybákay Jenő gazdag érdemeinek, munkás életének és tetteinek ez a megbecsülése és megjutalmazása az államfőnek a legmértányosabb cselekedete volt! A mi lelki örömünk azonban más forrásból is táplálkozik! Bennünket lekötelez az a példátlanul álló nagy szeretet és atyai gondoskodás, mellyel ezt az Intézetet és ennek szerény, elvonulva élő munkásait kezdettől fogva megtisztelte, felkarolta. Bennünket meghat az a mindenkori közvetlen érdeklődés, mellyel munkálkodásunkat állandóan figyeli és az a tény, hogy minden nagy és minden kis eredmény felett velünk együtt tud örülni! Ha kellett, tekintélyével mindig idejében állott a gátra és sohasem késett el, sohasem zárkózott el, ha jó szívét vettük igénybe! Ezért a mi örömünk többet jelent a mások örömenél és az ő kitüntetését jobban átérezzük mindenkinnél! Kívánjuk ezen a helyen is, hogy lehessen még hosszú éveken át a mi legatyaiabb barátunk és nemes mecénásunk!

Kegyeletes érzésekkel adózunk múzeumunk egyik elhunyt barátja, *Boross Jenő* amerikai ezredes emlékének, akit 1942. szept. 10-én ragadott el a halál az élők sorából. Boross Jenő fiatalon került ki Amerikába, hol ügyességével vagyont és tekintélyt szerzett magának. Vagyónának feleslegét egy értékes műgyűjtemény megteremtésére áldozta, melynek kifejlesztése után mecénási cselekedetekkel tette magát általánosan ismertté. Így 1937-ben a Déri Múzeumnak is két képet ajándékozott Lázár Andor igazságügyi miniszter, a város akkori képviselőjének közvetítésével. Az egyik a „Lovas hadvezér“-t ábrázoló állítólagos Van Dyck-kép, a másik egy XVIII. századi Rembrandt-másolat a müncheni „Krisztus levétele a keresztről“ c. kép után. Boross Jenő halálát szélhűdés okozta Budapesten, 74 éves korában. Emlékét kegyelettel megőrizzük!

A Koronázási alapítvány irodalmi ösztöndíját 1942. évre Balogh István múzeumi gyakornok kapta a „Hortobágy és hortobágyi pásztorkodás“ c. dolgozata jutalmazására. Szorgalmas és törekvő munkatársunk elismerése a város érdemes fiát tüntette ki. Úgyszintén megérdemelte előlépését Árvay Anna könyvtári napidíjasunk, akit a Polgármester állandósított napidíjassá nevezett ki.

Dr. Szép Ödön egyetemi magántanár, tanársegéd, a laboratóriumok vezetője szerződéses alkalmazása 1942 november 1-ével kezdődött, de a reávonatkozó határozati intézkedések 1943-ban keltek. Szép Ödön működéséről és munkakörének jelentőségéről már az első fejezetben beszámoltam.

Sőregi János múzeumigazgatót a Tisza István Tudományos Társaság 1942 június 12. évi rendes közgyűlése a Társaság rendes tagjává, a szerencsi Fáy András Társaság pedig tiszteleti tagjává választotta.

A múzeum és könyvtár tisztviselői és alkalmazottai 1942-ben :

Múzeumnál :

1. Dr. Sőregi János múzeumigazgató, 1942. XI. 1-től VI. fiz. oszt. 3. f.
2. Dr. Lükő Gábor múzeumőr, VIII. fiz. o. 2. f.
3. Dr. Szép Ödön egyet. m.-tanár, tanársegéd, 1942. XI. 1-től szerz. alk.
4. Dr. Balogh István id. gyakornok.
5. Vincze József portás-gépész.
6. Disznós Vilma gép- és gyorsíró, kisegítő munkaerő.
7. Rácz Sándor id. szolga.
8. Arany István kisegítő napszámbéres.

Könyvtárnál :

1. Gulyás Sarolta áll. nd. képesített könyvtáros.
2. Árvay Anna áll. nd.
3. Kissné sz. Boldogfalvi Anna id. nd.
4. Farkas Sándor ny. szolga.

4. fejezet.

**A Déri Múzeum és Közművelődési Könyvtár
háztartása 1942-ben.**

A városi költségvetés alapján az 1942. évi személyi és dologi
szükségletek a következők voltak :

I. Kiadások.

Személyi kiadások :

Alkalmazottak illetménye a múzeumnál	24,111.24 P
Alkalmazottak illetménye a könyvtárnál	6,049.44 P
Teremőrök díja	1,635.— P

Dologi kiadások :

Fűtés	5,745.— P
Világítás	1,070.40 P

Múzeumgyarapításra :

Városi segély együtt	8,000.— P
Allamsegély	1,500.— P

Múzeumi vegyes kiadásokra :

Anyagkezelés, laboratórium, takarítás	2,713.90 P
Évkönyv kinyomtatására	1,600 P.—

Épület- és gépberendezés karbantartására :

Takarításra és tisztogatásra	1,200.— P
Új szőnyegek beszerzésére	1,130.— P
Tűzbiztosítás, üvegtetőbiztosítás és belső robbanás el- leni biztosítás együtt	4,950.— P

Közművelődési Könyvtárnál :

Könyvkötésre	1,600.— P
Lapokra, folyóiratokra	800.— P
Vegyes kiadásokra	100.— P
Új könyvek beszerzésére városi segély	1,800.— P
Új könyvek beszerzésére állami segély	500.— P

Összesen 66,604.98 P

A gyarapítási, fenntartási és vegyes költségi fedezetekből az államsegély kivételével 15%-ot zároltak. A 2000 pengő államsegély a bevételben is feltüntetve.

II. Bevételek.

A Múzeum és Könyvtár minden bevétele, még az államsegély is, előbb a házipénztárba folyik be s onnan polgármesteri határozat utalja ki pl. az államsegélyt vagy a könyvbiztosítékok kamatainak egy részét.

Múzeumi belépőjegyekből összesen befolyt	3,003.80 P
Múzeumi Vezetők eladásából	226.60 P
Előadó- és kiállítási teremdíjakból	1,055.— P
Nyomtatványokból	62.68 P
Egyéb bevételek	18.— P
Államsegély múzeumnál és könyvtárnál	2,000.— P
Összes bevétel	<u>6,366.08 P</u>

A szigorú számadási nyomtatványok számvevőszégi ellenőrzés alatt vannak. A befolyt összegekből fedezik az újabb rendelkezések költségeit. A múzeum gyakori zárvatartása a bevételeket befolyásolja.

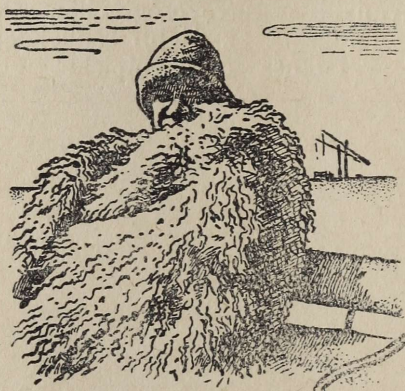
A múzeumi tisztviselők tudományos munkája 1942-ben.

Gyűjtés, kutatás, megfigyelés, ásatás.

Sőregi János múzeumigazgató beszámoló jelentései :

Móricz Zsigmonddal a Hortobágyon.

— 1942 március 28—29. —

1. kép. Móricz Zsigmond
juhászbundában a hortobágyi pusztán.

Móricz Zsigmond, az alföldi magyar élet legjobb ismerője és legnagyobb írója 1942 március havát Debrecenben töltötte. — Pihenni menekült ide és minden nap reggeltől estig kutatott, jegyzetgetett, dolgozott. Sok napot töltött a Déri Múzeumban is. Mikor már Debrecennek szánt ideje vége felé járt — mivel egy böszörményi árvíznező kirándulási tervünk nem sikerült —, mintegy kárpótlásul, meghívtam őt a hortobágyi pusztára. Őszinte örömmel vállalkozott az útra, mert így tavasszal még sohasem járt a pusztán.

Március 28-án délelőtt 11 órakor a Bika-szálloda előtt találkoztunk. Kívánságára gyalog sétáltunk a nagyállomásra, hogy addig is élvezhessük a tavaszi napfényt. Volt időnk, lassan haladtunk; hallgatva. Hagytam, hogy ő kérdezzen, mert nem szerette a sok beszédet, a keveset is csak akkor, ha az őt érdekelte.

— Hogy megváltozik Debrecen! ? — kezdte olyan tüdőt kiürítő mély sóhajjal. Elpanaszolta, hogy nem eszik húst, csak főzeléket, tésztát, gyümölcsöt, bárhová hívják, ezt előre megmondja, mégis egy tegnapi vacsorán, a túlszíves háziasszony, a kért puliszka helyett mindenféle pecsenyét készített. A debreceniek elhagyják a régi

szokásokat, régi ételeket, de a mai asszonyok nem is tudnák már azokat elkészíteni!

Az állomáson, mivel hat éve nem dohányzik, cukrot vett az útra és kijelentette, hogy csak III. osztályon utazik, az egyszerű nép között. A vonatban is az ajtónál foglalt helyet, hogy lássa az egész úti társaságot, mely zsúfoltan töltötte meg a kocsi belsejét. Vastag sétabotját maga elé véve, mindkét kezével arra támaszkodott, néha könyökölt is. Rossz levegő, gyermeksírás, pipafüst, ki-bejáró emberek furakodása az álló utasok között: mindez nem zavarta nyugalmit és csendes szemlélődését. A mellette ülőkkel beszédbe elegyedett. Életkoruk, szociális helyzetük, foglalkozásuk, utazásuk célja érdekelte. A mellette álló zajdás asszonyt cukorral is megkínálta.

Balmazújvároson sokan leszálltak, levegőhöz jutottunk és azután inkább a pusztai tájakat szemléltük. A vízállások mentén vadludak, bibicék áldogáltak csapatosan, itt-ott juhnyájákat is láttunk és szemünket szoktattuk a semmiségbe vesző nagy távlatokhoz. Ha az ember a töltésen haladó vonatból, tehát néhány méter magasságból nézi a pusztát, van bizonyos fölényes érzete mindazzal szemben, ami a nagy síkságon él és mozog. Mihelyt azonban rálépünk erre a végtelen mezőre, eltörpül bennünk minden fölénytudat és nyomban érezzük, hogy egy ilyen szörnyű kiterjedésű földön milyen parányi semmiség vagyunk!

A csárda felé gyalogosan közeledtünk. Örültünk az Életnek, hogy ide kijöttünk, hogy a szemünket csaknem le kellett hűnyni a nagy sugárzáporban és hogy átszúrte testünket a tavaszi szél! A csárda előtt Németh Sándor hortobágyi csárdás nagy örömmel fogadott bennünket. Petőfi emléktáblája előtt megállottunk egy pillanatra, ami tiszteletadásunk jele volt, majd a boglyakemencés, söntéses ivón át az udvarra nyíló szállásunkra mentünk. Az udvaron öreg és fiatal komondorok éppen enni kaptak ebédre. Egy nagyon gubancos vénség már alig támolygott közöttük. Móricz Zsigmond sokáig nézte őket. Az az öreg komondor azon az éjjel búcsút is mondott e lapos világnak!

Szállásunk magyaros berendezéséről Móricz Zsigmond már halott. Elégge meg volt vele elégedve. Elmondtam neki az új berendezés történetét.

Húsnélküli ebédünk elfogyasztása után elálmosodott. Előbb bement még a csárdai postahivatalba, hol képeslapok irogatásához látott, én pedig ezalatt a nagy szállás megetti bikagulyát kerestem fel. Jelenleg 51 bika volt együtt, de most nincs köztük olyan kötekedő, mint amilyen a Lucifer volt. Kovács Dániel bikagulyást és két bojtárját, Molnár Antalt és Csige Lajost külön-külön lefénnyképeztem. Mire visszatértem a csárdához, Móricz Zsigmondot a Petőfi emléktábla előtt, egy nyugágyon hanyattfekve találtam. Nagy juhászbunda alatt, két kezét összekulcsolva, édesdeden aludt. Hosszú haja összetorlódott a feje mellett, a bundáénál is vastagabb fürtökben. Ebben a helyzetben óvatosan lefénnyképeztem. Ezt a felvételt közli

Németh László másodmagával „Móricz Zsigmond“ c. (Bp. 1943. Turul) könyvében.

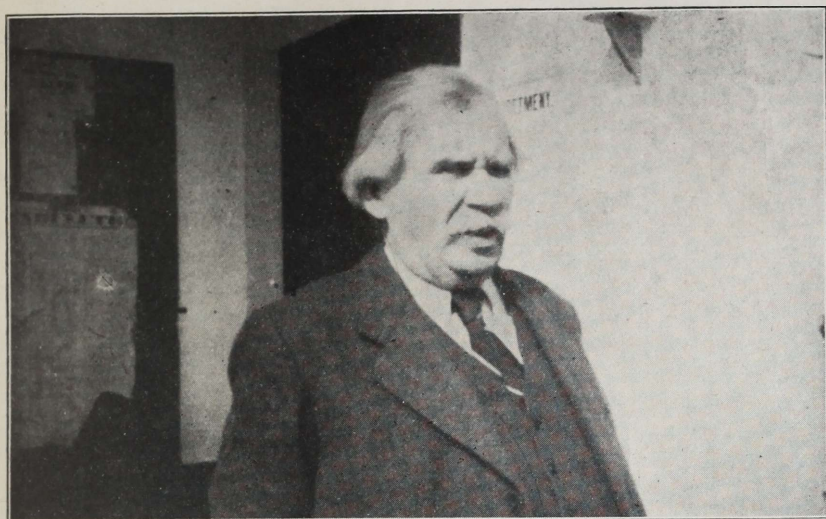
Egy órai alvás után két felvételt készítettem a csárda bejárata előtt álló íróról, aztán öt óra felé sétára indultunk. Utunkat a csárdától délkeletre eső víztároló medencének irányítottuk, mely alig 1 km távolságra fekszik onnan. Igen kellemes időben, távcsővel és fényképezőgéppel felszerelve, a víztároló medence nyugati véggátján sétáltunk lefelé. A hatalmas, 309 holdas víztükrör, nádasaival és gyékényeseivel, meglepően szép tájképet nyújtott. A tavalyi nád és gyékény egybeolvadó világos sárga színfoltokat alkotott, mintha nem is növényzet, hanem ecsettel odafestett színek volnának. Az óriási levegőtérben és a víztükrön vadrécék, sirályok és cankók éltek boldog világukat... A szél messziről dankasirályok éktelen rikácsolását hozta a fülünkbe... A Tisza felől vadlibák húztak ékalakban, kisebb csapatokban... Jobb felől a legelőről bíbicek szállkostak fel közeledtünkre, a medence vízeről pedig egy-egy csikbogár röppent fel rendes esteli vándorútjára... Egy-egy nádiveréb is surrant a tavalyi nád közt, majd megriasztott, párbaszakadt tőkésrucák emelkedtek fel hápogva.

Az állandóan jegyezgető író minden jelenségről pontosan tájékoztattam. Ez az ősvilág és környezete nagyon kedvére való volt! Csak az szomorította el, hogy a víztároló gátjának belső sövényfonása mentén százszámra libegtek a vizen a döglött halak, köztük 1—2 kilós pontyok és harcsafiak. Később megtudtuk, hogy a kemény tél vastag jégkérgé pusztította el őket, nem jutottak oxigénhez, mert a lékeléseket későn rendelték el. Mind a víztükrőről, mind a jegyezgető, távcsővező íróról több fényképet készítettem.

Amint lefelé haladtunk a duzzasztógáthoz közeledve, egyre jobban lekötötte figyelmünket a vízi madarak lármája. Megállva hallgattuk az őshangversenyt, a sirályok ezreinek éktelen rikácsolását, melybe kacsahápozás, éles cankókiáltás is vegyült. Kerestük a hangforrást, merre tanyázhatik ennyi lármás torok? Messze, a belső síkvízekben, mint elhintett apró pehelytollak, fehérlettek a dankasirályok ezrei... Csak távcsővel lehetett őket felismerni, de a kiáltásuk mintha 100 lépésről hangzott volna, mert a vízfelület kitűnő hangterjesztő. Egyszer csak, mintha valahol a magasban lebegő karmester intett volna a jól begyakorolt énekkarnak, egycsapásra elhallgatott a zene. Mindkettőnknek csodálatosnak tűnt fel ez a hirtelen némaság! Móricz Zsigmond mohón jegyezte fel magának.

A duzzasztómű közelében, mely a Hortobágy-folyó vizét nyomja a víztárolóba, megnéztük a tavalyi rizsföldeket. Mikor a gátör házához értünk, egy fiatal kuvasz, a bekötő-csatorna másik oldaláról öblös hangon ugatott felénk. Kérdeztem az író, megtudná-e ezt a kutyát úgy szelidíteni, mint a Rózsa Sándor embere, aki éjjeli vizezteknél a legvadabb tanyái komondort is birkává szelidítette, hogy társai nyugodtan köthették el a jószágot.

Derűs reámnézés közben elmondta az író az egész eljárást, amit a regényben nyíltan megírni nem lehetett. Szükséges hozzá

1. Mórícz Zsigmond 1942 március 28-án a hortobágyi csárda bejárata előtt. (Fot. Sőregi J.)

2. Mórícz Zsigmond 1942 március 28-án a hortobágyi víztároló medence töltéséről távcsővel figyeli a Tisza felől húzó vadludakat. (Fot. Sőregi J.)

egy szerelemre vágyó szukakutya, amely a balzsamot szolgáltatja. Ennél többet azonban én se írhatok. Móricz Zsigmond egy szeged-vidéki öregembertől hallotta a betyártudománynak ezt a fennmaradt fejezetét. Az alföldi magyar betyár életrajzát jó volna már egyszer tudományos tollal is megírni!

A délutáni órákban bőven volt részünk délibábban. Különösen, mikor a folyón átkeltünk, a távoli szárnyékerdők és őshalmok ültek a délibáb csalóka vizére. A halmok fekvő szilvamaghoz hasonlítottak. Kinn voltunk a nagy legelőn!

Itt a vándort a délibábon felül a pacsirta gyönyörködteti. Néha három is dalolt közvetlen közelünkben.

Nincs igaza Arany Jánosnak — mondtam —, mikor azt írja hogy a daloló pacsirta hallgat leesőben! Mert figyeljük meg, hogy akkor is dalol, amikor lefelé ereszkedik, jóformán addig, amíg földet ér! Erre szemügyre vettük az egyik legközelebbi kis dalost és azzal állításmat a mosolyogva ámuló mesternek be is bizonyítottam.

Nagyon rám nézett. Az ilyesmi tetszett neki, jegyezte is azonnal.

Tovább bandukolva, letépett egy száraz szűrös gatz. Mi ez, szerb tövis? Nem — mondtam —, ez a gilice túske. A jószág nem legeli le, a tövinnél megmarad a csenkesz és ott szeret fészkelni a pacsirta.

A folyó partján kinyílt békakagylók heverték. Egyet felvett. Csodálta, hogy itt is van és még jobban azt, hogy tud ez a hitvány kis nyálka ilyen meszes héjat kiválasztani? Van még ennél csodálatosabb az életében, de mert nem kérdezte, hallgattam.

Lassan múlt az idő és ráterelődött figyelmünk a napszálltára. Gyönyörű látvány volt a Hortobágy-folyóban tükröző nagy kőhíd és csárdaépület is! Botjára támaszkodva, mozdulatlanul nézte a lenyugvó napot és jegyzett.

Csodálatos, hogy ez az egész fenséges jelenet, melyben a világ-egyetem két égi teste viszi a szerepet, a maga színpompájával egyetemben ennyire finoman és nesz nélkül folyik le? Egy nyomorult szünnyog nagyobb zajt csinál a mi érzékeinknek, mint a világűrnek ez a két vándora, ha alkonyatot játszik egymással...!? Csak egy kis piroslás jelezte a helyet, ahol az elmerülés történt. Szótalan nézőjéről két felvételt készítettem.

Órákat megnéztük: 7 óra, mindjárt $\frac{1}{4}$ 8! Egy túlbuzgó pacsirta a magasban még mindig énekelt. Én nem csodálkoztam rajta, mert tudom, hogy énekel az még holdvilágos éjszaka is! Helyenként tüzek csillantak meg hihetetlen messzeségben! A félhold magasan sárgult és elősziporkázott az első csillag is!

— Látod ott messze azt a sötét foltot az ég alján? — kérdeztem. Most elnyúlik balfelé, lassan továbbvonul... most összezsugorodik... visszanyúlik jobbra...!? Ott messze, a kis szárnyékerdő felett... Most megint balra húz, zsugorodik... felszáll...

— Mi az?

— Egy nagy seregélycsapat! A seregélyek légi játéka! Egész kis madárfelhő, túl az Árkuson, mely most lépett fel a titokzatos pusztta tavaszi műsorán...

Aztán elsötétedett. Megállottunk és hallgattuk a pusztát. Szálláscsináló magános gúnárok kiabáltak. Néha a bíbic jajgatott. Mintha békaszó is jutott volna a fülünkbe, aztán valami idegen dübörgés: a vonat! Hiába, az ember mindenbe beleszól, mindenbe belegázol... mindent keresztülhúz, még a saját boldogságát is...

A kőhídról búcsút intettünk az alvó pusztának, a Hortobágy-folyónak, üdvözöltük a halászkunyhó mécsesét és magunk is vacsorára tértünk a csárdába. Rántott pontyot kaptunk, almát és gyenge borocskát, melytől MórícZ Zsigmond hamar elálmosodott. Nappal is ásít eleget, végigdörgöli a homlokát, arcát, de annyira, hogy az arca alig tudja felvenni ismét rendes formáját. Gyenge már a legény, hamar elfárad. Ez a fáradtság állandóan látszik rajta, hogyne volna hát álmos estére. Hamar le is feküdt, míg magam úri vadászok társágába vegyültem.

11 óra felé tértem aludni közös hálószobánkba. Akkorára fene hideg északi szél támadt. Úgy bömbölt, mint az orkán. A csárda vastag falán a szó szoros értelmében keresztülfujt. MórícZ Zsigmond egy nagy dunna alá húzódott. Belépésemre felneszelt, de tovább aludt. Ágya előtt a széken madzagon nagy korcos gatyája volt, igazi paraszti viselet, azon egy hosszú vászonszalag, mellyel bal alsó lábszárát szokta nappalra becsavarni. Bizonyára visszeres, mi miatt a gyaloglást nem nagyon kedveli.

Március 29-ére, vasárnapra virradtunk. Az éjjel támadt szél nem engedett erejéből s így azt a tervemet, hogy a város kocsiján a pusztán nagyobb körutat teszünk, a hideg idő miatt elejtettem. E helyett délelőtt meglátogatjuk az öntözőgazdaság telepét és délből hazautazunk.

Így volt sok idő mindenről beszélgetni. Szóba került az „Árvácska“ is, legújabb regénye. Aki csak kissé ismeri az író életkörülményeit, tudja, hogy ki az az Árvácska? Az ő élményeiből állította össze MórícZ Zsigmond megrázóan szép regényét, de amellet számos gyermekmenhelyet is meglátogatott.

— Csak azt nem értem — mondtam sajnálkozva —, hogy miért kellett a regényben szegénykét olyan kegyetlenül és mindenestől megégetni!?

— Had' pusztuljon el az ilyen világ! — volt a rövid válasza.

— Hát a „Kis madár“ mikor repül már ki? — Kérdeztem kéziratosszínűvére célozva.

— Ah, az nem sikerült — intett legyintve. — Nem értette meg se a színigazgató, se a színész! Megbukott! Könyvalakban, átdolgozva, talán jobban fog érvényesülni!

Reggelinket, melyhez a csárdás jóvoltából kivételesen egy kis füstöltszalonnát is kaptunk, a jól befűtött boglyakemence mellett fogyasztottuk el. Amíg falatoztunk, kívülről, a sötét mellől a csárdás kiabálása hallatszott: „aki nem ad kenyérjegyet, az nem kap kenyeret! Egy darabot nem szabad senkinek se kiadni! Értettétek!“

Úgy összenéztünk a mesterrel. Itt az Alföld szívében, a nagy európai búzatenger szíkes szigetén, ilyen is előfordulhat!? Jegy nélkül

nem jut a szegény embernek egy karéj kenyér sem!? Ez a szomorú jelenség vonzott bennünket kifelé, az ivóba, had' lássuk azt a szegény testvérünket, aki nem tudott adni kenyérfegyvet! De akkorára már üres volt az ivó. Csak a kecskelábú asztal alatt feküdt hat nagylilik. Véres fejük papírral volt bekötve és cédula volt mindegyiken: most adják őket postára. Megszántuk ezeket a szép vadludakat, pedig a mai világban senkit se kell sajnálni, aki már befejezte földi életét...!

½10 órára előállott Mátáról a városi kocsi. A csípős hideg szélben juhászbundát öltöttünk báránysüveggel. Mikor az író elhelyezkedett az ülésen, lefényképeztem. Nyájasan hunyorgott felém: ez a kép neki nagyon fog tetszeni.

A délelőtti órákat a víztároló keleti oldalánál épült gazdasági telep intézői lakásában töltöttük, hol a távol lévő Ferenczy intéző felesége és az öntözőgazdaság gyakornoka fogadtak bennünket. Az író sok minden közt legjobban a rizstermelés érdekelte. Az ő Kerek Ferkó c. regényét filmre vették. Ennek egy része a rizstenyészést mutatja be. Ez a felvétel azonban még itt a Hortobágyon nem történt meg.

Elmondta, hogy a filmezésekkel általában sok baja van. Mikor a Hortobágyról készült filmjét egy miniszteriális bizottság felülbírált, az egyik úr azt kérdezte tőle, hogy mi az a fehér lepedő a pásztor hátán? Az a szűr — mondta neki. Honnan veszik a szűrt a pásztorok? A Nemzeti Múzeumból kölcsönzik! — volt gúnyba vegyült válasza. Azt a részt, melyen a virslíarus asszony újságpapíron szolgálja ki a főtt virslit, ki is hagyatták a filmből. Erre adott epés válaszát itt nem közölhetem.

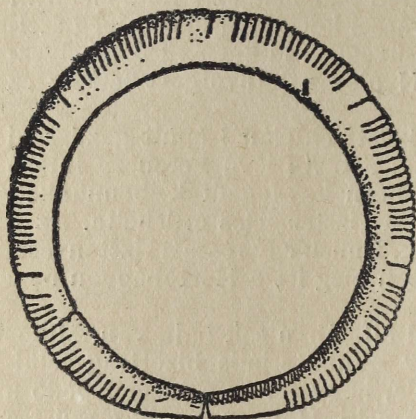
Ezzel hortobágyi kirándulásunkat be is fejeztük. Ha az idő kedvezett volna, egy nagyobb körutat szándékoztam tenni a pusztán, de Móríc Zsigmond így is meg volt elégedve a Déri Múzeummal, melynek most vendége volt.

A vonatban Erdélybe hazatérő szabadságos katonákkal beszélgetett. Egy Zsibó mellé való oláh fiú, aki törte a magyar nyelvet, a vizes, vadlibás pusztára azt a megjegyzést tette neki, hogy: nem jó! A nyolcnapi szabadságra pedig, hogy kevés! Ezt a honvédet nem faggatta tovább. Amint Kónyát elhagytuk, rákönyökölt a botjára és elaludt. Csak az öreg kasznárok tudnak ilyen nyugalommal szundikálni az alföldi tanyák között döcörgelő vicinálisokon, azok az egészséges színű mokány alakok, akik minden nap hajnal előtt kelnek és jó későn fekszenek le! A szundi egészen a Kismacsig tartott, attól kezdve hazáig hallgattunk. Csak az Arany Bika előtt szorította meg a kezemet, köszönetét és háláját szelíden sugárzó szemmel s azzal a megjegyzéssel, hogy mindazt, amit most látott és hallott a pusztán, a nyáron készülő Rózsa Sándor második kötetében fogja felhasználni. Aki ismeri ezt az izig-vérig magyar írást, leírásom alapján meg fogja benne találni azokat a részleteket, melyek 1942 március 28. és 29-én a hortobágyi pusztán születtek meg a nagy író igen jól látó és igen mélyen érző magyar lelkében...

Az olcsvaapáti-panyolai kiszállás.

Új földvár a Tisza—Túr-szögletben. — A hidasépítő telepen. —
A panyolai Tiszaparton.

— 1942 április 23—24. —

2. kép. Karperec bronzból.
Az olcsvaapáti koravaskori raktárcsiga
megőrzött darabja. Átmérője 80 mm.
Kósa Ferenc ajándéka.

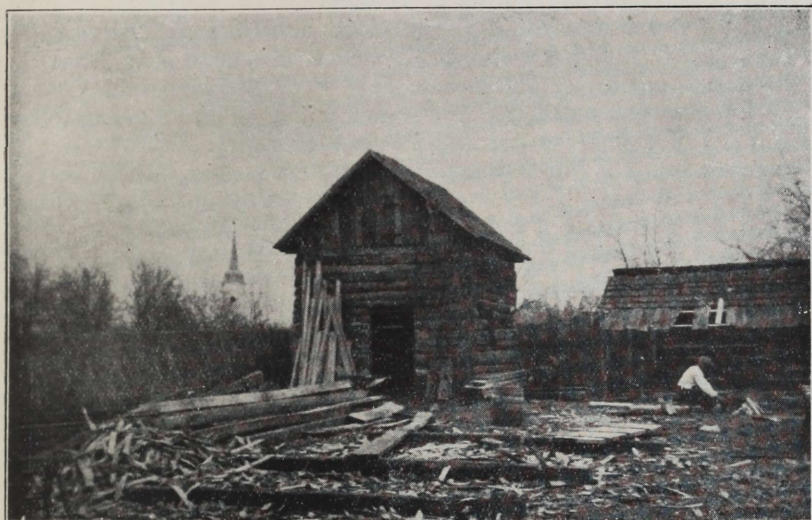
Az olcsvaapáti szamosparti hidasépítő telepről, melynek Kósa Ferenc barátom a tulajdonosa, már 1937-ben írtam az Évkönyv 54—55. oldalain s ugyanakkor a telepről két képet is közöltem. 1938 szeptember 16-án is jártam a telepen, amikor egy uszály építéséről készítettem felvételeket (Évkönyv, 1938. 49. l.). Sem első, sem második látogatásom alkalmával nem sikerült egy hidasépítésnek az első összeállítási munkáját megfigyelni és fényképezni. — Kérésemre a telep tulajdonosa 1942 április 15-én értesített, hogy új komp van építés alatt. Ha 8—10 napon belül megyek, megláthatom. Egy

bizottsági ülés miatt csak április 23-án hajnalban indulhattam el, de nem csak az épülő komp megtekintésére, hanem egy már korábban említett ősrégészeti lelet helyének megszemlélésére is.

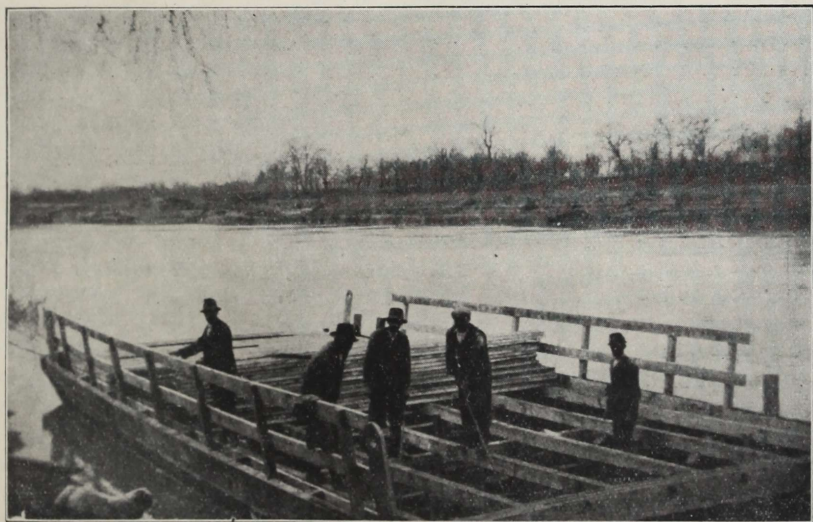
Kósa Ferenc barátom kocsija Vásárosnaményban várt reám. Mikor Vitkán áthaladva, a Szamos-révhez értem, láttam, hogy az új hidas már a Szamoson van, a hidasépítő telep csúsztatója mellett, szóval elkéstem. Kósa Ferenc elmondta, hogy egyrészt későn írt, másrészt annyi munkás jelentkezett, hogy a hidas Szamosályi részére 8—10 nap helyett 5 nap alatt elkészült. Így már a hidast két nappal előbb a vízre csúsztatták s jelenleg a belső kátrányozás folyik.

Kósa Ferenc elsősorban is átadta azt az 1927 óta őrizgetett bronzkarperecet, melyet akkoron a tiszai védgát építésénél, egy föld-sánc közelében, 20—30 drb. bronztárggyal együtt a kubikgödörben találtak. A lelet szerinte kardokból, karikákból és „gyertyatartókból” állott, mely utóbbi alatt bizonyára füles köpüs balta értendő, mely fülénél tartva, hasonlít is ahhoz. Egy elhivatott apáti ember, akit a falusi bíró említett, Szamosszegen vélte a lelet többi részét, Szász Lajos apáti harangozó sógoránál, Szabó Menyhértnél. A szamoszegi főjegyzőnél kell érdeklődnöm.

A készen álló kocsival mindjárt kimentünk a helyszínre, a falutól keletre fekvő Túr—Tisza-szögletbe, a 75,000-es katonai térképen

1. Részlet Kósa Ferenc olcsvaapáti hidas- és uszályépítő telepéről. Szertár és anyagraktár, háttérben az apáti református templom tornya. (Fot. Sőregi J. 1942 április 23.)

2. A Szamosra csúsztatott, Szamossályi részére készült új hidas belső alkatrészeinek kátrányozása. (Fot. Sőregi J. 1942 április 23.)

is jelzett kerülőházhoz. A Túr vizét a Tisza új védgátján keresztül egy hatalmas zsilip engedi át, mely egyúttal átjáró hid is. Apátit körgát veszi körül, amire korábban nagy szükség volt, mert 1927 előtt itt a Szamosszögben nem volt a Tiszának balparti védgátja. Még régebben ez a falu is, mint Panyola, *nyúlzáttal* volt körülvéve, melynek szilvafákkal beültetett szakaszai ma is láthatók. A falu öregjei sokat beszélnek arról, hogy árvízveszedelem idején hányszor virrasztottak ezeken a nyúlzáttakon!

A Túr torkolatától visszafelé nem egészen 2 km-re áll rajta egy háromlábas öreg fahíd, 1927 előtt csak itt volt átjáró a Tisza felé. Mióta az erdőt a Tisza és a Túr szögletében kiirtották, már messziről szembetűnik az a mesterséges *földsánc*, mely ettől a fahídtól ÉK-i irányban húzódik a Tisza felé. Ha valamikor ez a földsánc a Túr partjától a Tisza partjáig húzódott; ha a Szamos egykor sokkal idebb szakadt a Tiszába és a Túr előbb a Szamosba ömlött: akkor ez a földsánc a Tisza, Szamos és Túr összefolyásában a három folyóval együtt egy *földvárat* alkothatott. Egy a karlsruhei levéltárban talált XVII. századi térkép szerint a Szamos- és Tisza-folyóknak ebbe a szögletébe tervezték erősséget (l. Évkönyv, 1937. 79. l.), amint hogy erre a célra ez a terep elsőrendűen alkalmas is volt.

Jelenleg a Tisza 1927-ben épült balparti védgátja ezt a sáncot keresztülszeli. Ennél a keresztkezésnél, a kubikgödörben, a Túr torkolata felőli szögletben találták a *bronz raktárleletet*. A földsánc kb. 3—4 m magas. Egy helyen nagy mélyedés van rajta, ezen túl a Tisza felé a kerülő házat és annak melléképületeit tartja a hátán. A védőgáton túl, a Tiszameder iránt a sáncot egy darabig még nyomon lehet követni. Bizonyos, hogy ebben a szögletben egy alaposabb kutatás eredménnyel járna.

Az ibolyás erdőirtáson a gyöngyvirág is hegyezte már sűrű levéldárdáit. A kerülőház mellett kis *méhest*, akörül *szilvaaszalókat* láttam. Hazafelé kocsizva, házigazdám a Tisza-Szamos-szögletben egy messze előttünk sötétlő földsávot mutatott. Az is ilyen sánc, mint ez. A nép azt tartja, hogy az is *földvár* és a kettő egymással csatázott. Ennek a másik sáncnak a megtekintésére azonban ezúttal nem tudtam időt szakítani. A földsáncról és a Túr hídjáról felvételeket készítettem.

A faluban felkerestem a szamosparti *hidasépítő telepet*. Lefényképeztem a szertárat, a fűrészelést, azokat az oszlopokat, melyeken a hidast összeállítják, a csúsztatót, a kátrányfőző üstöt, egy új dereglyét, mely készen állott a vizen az elszállításra és többször a vízreengedett új hidast, amint belsejét a munkások kátrányozták. A hidas hossza 14-80 m. Innen Szamossályiba kézi erővel fogják felvontatni. Az ára helyben 10.000 pengő. Az elszállítás a falu dolga. Sajnálom, hogy ezúttal sem sikerült az „aljdeszkák felhajtását” és belső „varrását” meglátni és lefényképezni. Talán a legközelebbi alkalommal több szerencsém lesz. Mivel Kósa Ferenc senkit ne n nevel a maga helyébe, ha ő nem lesz, ez a telep is meg fog szűnni. Megörökitése tehát tudományos érdek is.

Néhány öreg ház lefényképezése után Kósa Ferenc barátom kedves vendégszeretetét élveztem, amelyért és minden rendbeli szíves fáradozásáért ezen a helyen is hálás köszönetemet fejezem ki. Ebéd után, kérésre, úri fogatán Panyolára küldött. Nem a rendes úton, hanem egy kis kerülővel átkeltünk a Túr hídján és a Tisza-mentén igyekeztünk a panyolai Zsaró-kert felé. Ezen az úton még nem jártam, nyitott szemmel mindent megfigyeltem, a panyolai Zsaró-kertben a lelőhelyet megszemléltem. Erre különösen azért voltam kíváncsi, mert 1941-ben a XI. ásatást — rajtam kívül álló okokból — elvégezni nem tudtam. Ezúttal megállapítottam, hogy a Tisza a partot nagyon erősen megrongálta; azon a helyen, amelyen ásatásaimat szoktam végezni, a partot az eddiginél nagyobb étvágygal leharapdálta. Ez a körülmény arra indított, hogy az idei ásatást feltétlenül el kell végeznem.

Panyolán megleptem Szarka Boldizsár református lelkész kedves barátomat. Nála töltöttem az éjszakát és április 24-én Szatmárnémetin keresztül, hazautaztam.

A XI. panyolai ásatás.

— 1942 augusztus 18—30. —

Táj- és néprajzi megfigyelések. — Az ásatás eredménye.

Ezt a régészeti ásatást 1941 nyarán kellett volna elvégeznem. Már ott is voltam a helyszínen, amint arról az 1941-es Évkönyvben beszámoltam, de egy váratlanul jött gyors áradás kiszorított a Tisza medréből és én hazautaztam. Abban az évben többé nem tudtam reá időt szakítani. Mikor 1942 április 23-án Olcsvaapátiban jártam, aznap délután megtekintettem a panyolai ásatások színhelyét is, amint azt az előző fejezetben elmondtam.

A XI. panyolai ásatást ezek szerint 1942 augusztus 18-tól 30-ig végeztem el. Dr. Streicher Andor, Szatmár vármegye alispánja, kérelmemre Somogyi Zsigmond nábrádi körjegyző útján előbb 300, később közvetlenül még 117 P-t utalt ki írségmunkabér címén, egyéb kiadásaimat pedig a Déri Múzeum rendelkezésre álló előlegeiből fedeztem. A szükséges élelmiszer beszerzését kérelmemre Szilassy László debreceni főispán megértő jóindulata tette lehetővé, kiegészítéséről pedig Szarka Boldizsár panyolai református lelkész mindenkori vendégszeretete gondoskodott.

Augusztus 18-án hajnalban utamat Nagykároly felé s onnan a csapi vonalon Nagydobosnak vettem, mert ennek a vonalnak alsó szakaszát, Kálmánd és Börvely vidékét még nem láttam. Az egykori Ecsedi-láp jellegzetes tájaiban sokat gyönyörködtem, Mérk és Vállaj tornyai ismerősként tekintettek felém és sok régi szép olvasmányom emléke szállott velem a sötétzöld mezőben.

Nagydobosról kocsival folytattam utamat Szamosszegen át. A panyolai Szamos-révnél *mosóasszonyokat* fényképeztem. A délutánt Panyolán töltöttem. Szamosparti sétánk alatt megvizsgáltam és fényképeztem egy közös cseréptető alá vett *aszalót és sütőkemencét*. Az aszalóban a vesszőkasok megfelelő állványokon 3—4 sorban állanak a téglából rakott hosszúkas kemence felett. Ha ez a kemence bő tüzelés után parázzsal megtelik, akkor nemcsak ennek tüzelő- és füstnyílását, hanem hátul az aszaló deszkaajtáját is jól betapasztják, a meleget belefojtják. A kemencéből kiáradó hőség így aszalja meg a kasokra rakott gyümölcsöt. Ilyen aszalót többet láttam a panyolai kertekben.

Estefelé *gyurgyalag* szólott a Szamos felett, a töltés belső oldalán pedig birkanyáj legelészett. Mikor kedves házigazdámmal a töltés tövénél lapuló kurtakocsmához értünk, a falu esteli hangulata teljessé vált...! De ennél is nagyobb kincs az a nagyszerű pillanat, mikor a falu legdrágább vagyonát, a csendet, betakarja a csillagos ég...! Ebben a mély falusi csendben egyetlen óra alatt ki lehet pihenni egy hosszú városi esztendő minden fáradoalmát!

Augusztus 19-én szekeren költöztem ki a Zsaró-kertbe, a Tisza partjára. Útközben a *Túr* újabbik hídjáról a *kenderáztatást* fényképeztem. Panyola határában sok a *varjú*. Már augusztusban csapatosan járják a határt és sok kárt tesznek a tengeriben, később a dióban is. A panyolaiak igyekeznek védekezni a varjak ellen. Rendesen csepüt tesznek a tengericsőre. Ezúttal a tengeritáblát szegélyező napraforgósor leveleit fehérre meszelték és egy zsineget is kifeszítettek. Tavasszal, mikor a tengerit elvetik, perzselt tengericsutkát tűznek karóra és helyenként leszúrnák a földbe. A karók közt zsineget is feszítenek ki. Van, aki rossz lámpaüveget húz a karó végére, hogy az csillogásával távoltartsa a kártékony madarakat. Mert a varjú, különösen tavaszkor, valóban hitvány féreg az itteniek szerint. A *szarkának* is több haszna van, mint a varjúnak, mert a szarka farktolla igen jó pipaszár tisztításhoz. Hosszú és sokkal vékonyabb a csévéje és szára minden más talunál. Az olyan takaros pipásembernek, aki számontartja, hogy kőkenyőfából vagy feketegyűrűből van-e a pipaszára; aki csutorás pipaszárát csak meggyfából, görbe pipaszárát pedig csak diófából csinál: az olyan embernek nem mindegy a tisztítóeszköz sem!

A Zsaró-kertben id. Szőke Sándor gulácsi süllőhalász, nyugalomba vonult ecsegszegi csősz várt reám teljes felszereléssel. Régi hűséges emberem az üdvözlés első szavaival tudomásomra hozta, hogy a *Gabi* nincs többé! Aki olvassa a Déri Múzeum Évkönyveit, az tudja, hogy a Gabi az öreg Szőke igen okos és eleven kutyája volt, ama bizonyos macskabőr dohányzacskó megszerzésében is gazdájának megbecsülhetetlen munkatársa. Egy vadász lőtte meg a mezőben. Megmondta neki, hogy nem adta volna érte! E szomorú hírre sokáig hallgattunk!

Az első napot sátorveréssel és *félereszkészítéssel* töltöttük el. De volt idő fürdőzésre, a táj üdvözlésére és széttekintésre is. A hal-

oldali szakadó partban, a túrtói palajjal szemben 50 *gyurgyalag* fészeklyukat olvastam meg. A felszín alatt $\frac{1}{2}$ —2 m mélyen, egyesével vagy 2—3 egy bokorban látszottak. A palajon *lile-féle* madarak futkostak, fenn a magasban gyurgyalag csapatok hangoskodtak.

Szőke az első esti tűznél el szokta mondani téli élményeit, úgy pipaszó mellett. Szívesen hallgatom egész közélről, mert Szőke a pipától nem köpköd. Ezért neki odahaza a nagypipás papja is megengedi, hogy a szobájában pöfékelhet. Érdekes volt elbeszélése a *bódult* vagy *bolond* halról, amelyet a télen sokat evett. Az ő elképzelése szerint: ha az állóvíz vastagon befagy, erre nagy hó esik, a hóra pedig vagy napfényes idő jön, amikor megolvad, vagy eső esik rá: akkor a víz a hóból a jégre „*rálöttyen*” és a jég alatt a víz felmelegszik. Ettől a melegvítől a hal megbódul, megbolondul, megzavarodik, csak tátog, beteg. Ilyenkor léket vágnak a jégen és a levegőt „*cupogtató*” halakat zsákkal, éjszaka mécses fénye mellett, kifogják. Az egyszerű ember így magyarázza meg az oxigén-hiány által okozott halveszedelmet.

Az esteli beszélgetések hangulatához tartozik a baglyok gyakori kiáltozása, a távoli almaörzök dalolása, vadászó harcsák vagy süllők kapása, a lilék vékony sipitása.

Hajnalfelé a *reggeli csillag* járása mutatja az időt. Ilyenkor már erősen érzik a harmat illata és különösen szép látvány napkelte előtt a *fővő Tisza*! Ugyanis a víz a lehülő levegő alatt gőzölög, foszlós párákat lehel és ezek a kékes-fehér gyenge párák, bokrosan lebegve, haladnak a vízzel. Ilyenkor mondja a halász: fő a Tisza!

Ez a ritkaszép látványosság csak akkor tűnik el, mikor a vörösen felkelő Nap, átcsillogva a bokrokon, a parti fűzek tetejére ér. A napkelte sátorommal szemben, a túlsó parton látszott. Ilyenkor az az érzésem volt, hogy valaki a Tisza katlanja alól kikaparta a parazsat és ezért a víz fővése elállott!

Augusztus 20-án, István király napján, a munkát nem kezdhettem meg, azért ezt a napot mi is a magunk módja szerint ünnepeltük meg. Szőke félereszébe szénát szerzett magának, szabad tűzhelyünk számára pedig a környékbeli szilvafákról, vihardöntötte diófákról száraz gallyat tördelt. Tűzünk füstje vidáman szökkent fel, de legméltóbban ünnepelt mégis maga a Természet! A ragyogó tájakról nem győztem elég felvételt készíteni! *Kisar* felé pl. a parti fűzes kosaras lombozata olyan buja, olyan sűrű volt, hogy azt hittem, sötétzöld narancsok vannak ott halmazba rakva világos fűzöld papiros közé...!

Az ünnep tiszteletére látogatók is érkeztek. A határból oda-került *Miski Lajos* 72 éves panyolai mezeiőr, akinek tegnap „*vitája*” volt egy veszett kutyával. Eljöttek hozzám *Szegedi Lajos* és *Nánási Béla* gulácsi halászok is, akik jelenleg a Túrtoén gyümölcsöt aszalnak. Utóbbiak estére is tanyámon maradtak. *Szegedi Lajos* elbeszélte többek közt, hogy ezelőtt 20 évvel egy nagy faodúban *uhubaglyot* talált fiaival. A kis baglyok egy bedugott botra kapaszkodtak s úgy

1. Részlet a XI. panyolai régészeti ásatásból. Az északi palánk feltárt utolsó karói, négyélűre hegyezve, tölgyfából. (Fot. Sőregi J. 1942 aug. 26.)

2. Részlet a XI. panyolai régészeti ásatásból. Hatalmas cölöpsor az északi palánk külső oldalán, ezzel 45° szöget zárva be. A hegyezett végű cölöpök között voltak csaposfejű és ágasfejű darabok is. (Fot. Sőregi J. 1942 augusztus 28.)

húzgálta ki őket. Az öreg bagoly 11 kg volt. Valamennyit a budapesti Állatkertnek adta el. Úgy látszik, általánosan ismert az a szokás is, hogy mezőn dolgozó emberek nagy melegben a kigyót hűsítés végett kebelükbe teszik. Egy panyolai embernek is szokása volt a „csúszót *gebelébe*“ tenni, de előbb a kalapja szélét haraptatta vele, hogy a „méreg a fogáról lemenjen“ és csak azután élvezte a hűvös testet. Miski mezőőr legalább is így beszélte el nekem. Öreg ugyan, de még lehet hinni neki, mert hiszen meglátja még a fán a szentiványi almát!

Délután vendégeim horogra való *levelibékát* kerestek, de csak *harmatbékát* találtak vagy két marokkal. Ezeket húzogatták fel a horogra, amely művelethez halászidegek kellenek. Szőke nagy mester ebben, hogy kell a harcsa- és a süllőhorgot *pallust-keszeggel*, békával, esetleg kigyóval felszerelni. Mintha nem is élő állatokat kínozna, úgy kezeli őket. De azért a Miski által emlegetett veszett kutya nem hagyta nyugodni. Egész éjjel gondolt rá, rosszul aludt, mert nem volt vasvillája, csak kapát hozott. Másnap reggel szerzett is magának egy olyan hatalmas bunkós dorongot, amilyennel az antik művészek Herkulest, a férfias tettekézség istenét szokták volt ábrázolni. Hátha éjjel arra vetődik az a veszett állat és ne tudjon engem megvédeni!? Ő rá ne mondja senki, hogy a magyar embernek akkor jön meg az esze, mikor a vásárról hazamegyen! A bagoly is fél nappal a varjútól, de este megeszi a varjút! Ilyen kiszólásokkal igazolta magát, a nagy dorong szükségességét. Azt is tudja jól, hogy a hamis kutya előtt le kell ülni a földre, akkor nem bántja az embert, vagy ha nagyon támad, csipkerózsaágot kell a szájába dugni, a torkába szorítani, de veszett kutya ellen csak a vasvilla jó vagy egy jó dorong, amivel nem lehet az ütést eltéveszteni!

Augusztus 21-én 12 munkással kezdtem meg a szokásos partnyesést és a parttő feltárását, hogy a hatalmas telepnek földben rejtőző újabb részletét hozzam napvilágra. Mielőtt magát az ásatási eredményt ismertetném, naplójegyzeteimnek érdekesebb részleteiből mondok még el egyet-mást. Munkásaim, a mezőkerülők, a halászok és a tanyámat rendben tartó öreg Szőke, mint kimeríthetetlen források szolgáltatják a megörökítésre érdemes tapasztalatokat, szokásokat és eljárásokat. Még gyorsírással is alig győzőm lejegyzésüket. Szőke jó hangulatban is volt, mert egy takaros kis tajtékpipát kapott tőlem, olyan érett színűt, amelyet már nem kell „*kileveltetni*“, azaz szívás közben levével megéreltetni. Ezt a drága jószágot nem is adná olyan ember szájába, aki akkorákat kóp, mint egy gólya! Ez a pipa megérdemli, hogy a vadlucerna sárgaszínű, illatos, szárított virágjával keverje majd a belevaló dohányt!

A gulácsi kishalászok, Szegedi és Nánási, ottartózkodásom idején rendszerint *véghoroggal* halásztak. Könnyűjáratú csónakról estefelé rakták le szerszámaikat és pedig kecsegére, potykára kérészpóndróval ellátott, 3—4 kövel súlyozott *fenékhorgot*, kapóhalakra, harcsára, süllőre stb. pedig főleg békával vagy pallustkeszeggel felszerelt *tetőhorgot*. Ennek csak a legvégén van kő, a zsinórt minden öt horog

után elhelyezett tők vagy deszkadarab tartja fenn, ellentétben amazal, mely egészen a folyó fenekén fekszik.

A véghorog partba szúrt karójára *mangót* kötöttek, mely rézből van, mint a csengő, de formára nézve más. Ugyanis a mangó alja nem kerek, mint a csengőé, hanem egy lapos pohárhoz hasonló, mely felfelé kúposan összeszűkül. A ló oldalára szokták a hámra kötni. Egy jó mangóért egy nap is szánt a gulácsi gazda!

Ha a véghorogra rendes zsákmány kerül, a mangó megszólal. Mivel a harcsa a véghorgot lassan húzza, a potyka meg rángatja, a halász a mangó szavából már tudja, mit fogott. Soha nem felejttem el azokat a pillanatokat, mikor sátoztanyám tűzhelye mellett beszélgetve, az éjszakai csillagos csendben, több kilométer távolból meghallottuk a mangó tisztán csendülő szavát! Ilyenkor a halászok nem várták meg a hajnalt, hanem nyomban eveztek a hívó szó felé. Különben a véghorgot hajnal előtt kell felszedni, míg a nap nem süt rá. Mert ha a nap már süt, a hal kiszabadítja magát. Különösen a nagyobb harcsa úgy elrántja magát, hogy csak a „*buzgataga*“ jön fel utána. Azért az igazi halásznak „*élékenykedni*“ kell (élelmesnek lenni), mert ha elszabadul a nagy hal, akkor már csak a kecskét lehet odahaza „*kimereglyézni*“ (földbe vert cövekhez kötni!) Hiába, a halászálet nem kényelmes szórakozás! Fekete István panyolai *szemölcsirtó-ember* csak ránézett a szemölcsre, már is elmúlt! Ilyen könnyűszerrel még a pap se élhet, nemhogy a halász, aki, ha serénykedik, alig van „*tepedelme*“! (szabadulása)!

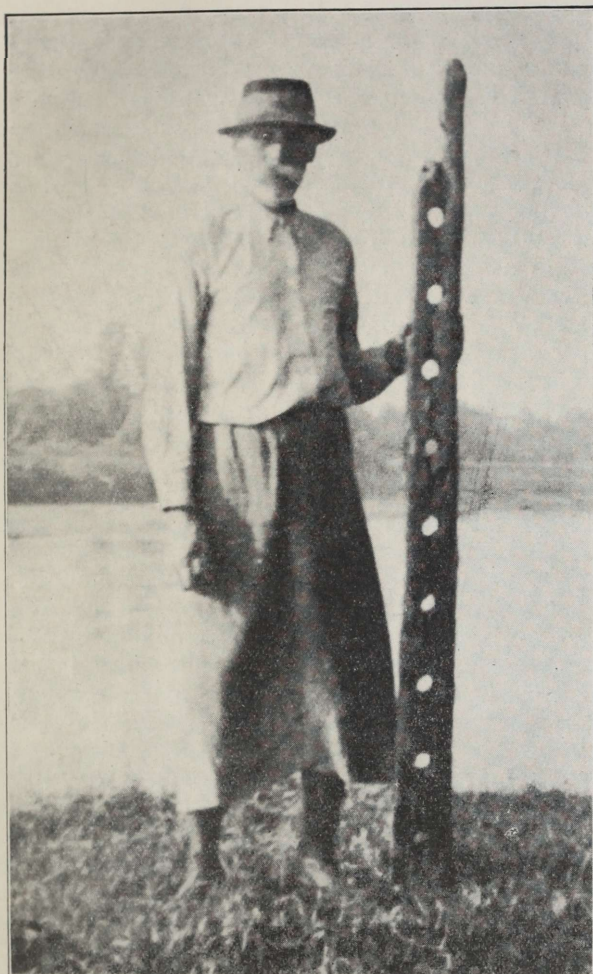
Mint minden mesterségnél, a halászoknál is fontos, hogy jó legyen a szerszám. Szőke Sándor különösen sok gondot fordított szerszámaira. Neki még *beretvaköve* is olyan jó volt, hogy vasárnap reggeleken tizen is fentek rajta beretvakést. Egyszer egy teknővájó cigány elkérte, aki azonban *kopacskát* fent rajta (teknővájó bárd) s akkor a követ tönkretette.

Aztán a halásznak sok mindent kell tudni, mert, ha „*bóka*“ (= ügyetlen, buta), ha annyi hal van, mint a pondró, akkor se boldogul! A *csíkbogár* is meg tudja ölteni a nagy halat, mert érti, hol kell beleragadni: a kopoltyújában szívja ki a vért! Így a halásznak is mindenhez érteni kell! Mit csinálna a gulácsi vagy kisari halász, mikor nagy harcsát fog és el kell neki vinni az *ugornyai* zsidónak: ha nem tudná az élvétartás módját?! A nagy hal szájába pálinkás kenyeret tesznek, melytől berug és így berugva él 24 óráig; utána, ha vízbeteszik, feléled, kutyabaja!

A régi halászok még jobban értették a módját, mint a mostaniak! Szőke Sándor öreg tiszai halászoiktól tanulta, hogy kell halat fogni *maszlagos puliszka*golyóval és *maszlagos gilisztával*? Még a babonáját sem felejtette el!

Gulácson a maszlagot *Kain Mór* árulta, de csak bizalmas halász-embernek adott belőle. Hogy a zsidó honnan kerítette, azt ma se tudja megmondani. 1 kg ára kb. 1 korona volt annakidején.

Szőke 1 kg puliszka-*lisztet* összegyúrt ½ kg porrátört maszlaggal és apró golyócskát csinált belőle. Ez volt a maszlagos puliszka-

1. Faragott, lyuksoros tölgyfagerenda töredéke a XI. panyolai ásatásból. Hossza 170, vastagsága 7×10 cm. A 35 mm átmérőjű lyukak egymástól 15 cm-re vannak fúrva, tehát nem létra ága volt. Hasonló darabok, némelyek horgasszerű végződésel, a korábbi ásatásokból is kerültek elő. A régi házalkatrészek közül legjobban hasonlítanak hozzá az ősi szabadkéményes tűzhelyek feletti *füstfogók* tartó éloszlopai, melyeknek lyukaiba a füstfogó sárral tapasztott sövényfalának vékony karóit dugták. Egy 1779-ből való panyolai ház padlásáról, a szabadkémény szerkezetében, ma is látható hasonló faalkatrész. A gazdasági felszerelések közül a sűrűrácsos *juhkosár* lyuksoros gerendája hasonlít hozzá leginkább. Ilyet láttam 1942 őszén egy tanyán, a biharmegyei *Érkese* határában. (Fot. Sőregi J. 1942 augusztus 29.)

golyó. A maszlagtöréshez azonban babona fűződött. Mozsárban törte azt is, mint a borsot, azonban az volt a fontos, hogy ez a művelet hol történt? Ugyanis ha a földön törték a maszlagot, akkor a megbódult hal a víz fenekén úszott, ha azonban a padláson, akkor a víz színén. Ezért a halász külön tartotta a földön készült és külön a padláson készült maszlagos puliszkagolyókat.

Ezt a veszedelmes eseményt a halász napfeljötté előtt, csónakról szórta a Tiszába. A golyók a víz fenekére szálltak, a halak megették s egy félóra múlva megbódultak tőle. A maszlag a hal húsát nem fertőzi meg, de puculáskor a fejét ellökik. Szőke sokat fogott így nagy titokban, de nem ette. A maszlagolásért három esztendő járt!

Kecsegének, potykának maszlagos gilisztát készítettek. Ehhez kellett legalább 1 liter frissen ásott *földigiliszta*. A gilisztát kézzel darabokra szaggatták, a belében lévő földtől kimosták, kifacsarták, mint ahogy az asszonyok szokták a káposztát vagy a túrót kifacsarni. Akkor edénybe tették és porrá tört maszlaggal össze gyúrták. A maszlagos gilisztahús estétől hajnalig állott s akkor napfelkelte előtt a folyóra hintették.

Az elkészítés módjához itt is babonák fűződtek. Készítés alatt a szájhoz nyúlni tilos! Maszlagtöréskor a fejet félre kell fordítani, mert különben a halász is elkábul. Ez mind a kettő inkább célszerű óvintézkedés. Ennél érdekesebb az, hogy a maszlagot törő halásznak, akár ül, akár áll, ide-oda kell hajlongani, mozogni, hogy majd a hal is annál jobban mozogjon!

A beregi Tiszaháton a nép az utóbbi időkig használta gyógyításra a *nadragulya-gyökeret*. Szőke Sándor elbeszélése szerint a nadragulyagyökérásó előbb a növényt körül táncolta, körülugrálta dalolva, füttyölve s aztán a gyökérnek csak egy részét vágta le, hogy a növény el ne pusztuljon. A gyökeret meghántolták. Egyszeri használatra elég volt egy babszemnyi belőle. A betegnek, anélkül, hogy tudná, „nyessen” adják be (nyersen). A méreg egy órán belül hat. A beteg ugyanazokat a mozdulatokat teszi, mint a gyökérásó. Mikor elkábul, szája kiszárad, tejet itatnak vele. Szőkének egyik nagynénjét „sárgaság” ellen nadragulyával gyógyították. Az is táncolt, dalolt, füttyölt, majd a fütöről lekapkodta a vaskarikát és egy rakás tojást ütött be a hamuba. Végül is meggyógyult.

Mikor mindezeket elbeszélte, szinte keserű íz futott össze a számban. Szerencse, hogy a halászok nemcsak ízletes hallal, hanem *aszalvánnyal* is elláttak. Kaptam tőlük olyan édes aszalt körtvét, mint a méz. Az aszalvány akkor a legjobb, mikor már kijön rajta a „mézgéje”, az édessége. Két esztendő múlva olyan a jó aszalvány, mint az „*öszgalamb*” s akkor is a legjobb. Az öreg Szőke — úgy látszik — szereti a jókat és mégis olyan sovány, hogy hat tí.nár se nyúzná meg kár nélkül! Más ember életében se lakott jól, mégis olyan hasa van, mint egy *putina*! (= lisztesbödön, fedeles álló hordó, amit hajdanán a tótok árultak, egy lóra hatot is felpakolva).

Túlhaladná a fejezet keretét annak a *tiszai halásztragédiának* elbeszélése, melyet Naplómba már évekkkel ezelőtt leírtam és most

a gulácsi halászokkal újra elmondattam. Három derék gulácsi magyar ember a szomorú történet főhőse : Nánási Ferenc, Vas András és Bakos István. Nánási és Vas belevesztek a folyóba, Bakos kiúszott, de ma már ő is a gulácsi temetőben pihen. Nemcsak az a fontos, hogy mivel és hogyan halászik a magyar ember, hanem az is, hogy az élet milyen sorsot juttat neki a halandók között?! — Egészen érdekes volna Szőke Sándor *kismezőszegi harcsájának* históriája, mely valóságos élet-halálküzdelem volt a Tisza nagy rablóvezérével. Kalandokat szerető sporthorgászok is megirigyelhetnék bátorságát és leleményességét. Egy külön kötetre való gyűlt már össze az én híres-neves panyolai fuvarosom tetteiről, *Baranyi Károlyról*, aki ezúttal is meglátogatott. A Szőke féleresze részére megvettem tőle a Holt Túr partján hagyott szénaboglya alját, ki is fizettem. Mire Szőke érte ment, egy szál széna sem volt a mondott helyen! Ezt az eredeti magyart meg fogjuk egyszer örökíteni! Reméljük, minden éltrevaló elgondolás megvalósításának eljön majd az ideje!

*

Ami az ásatás eredményét illeti, ez részben újszerű és nagyon kielégítő volt. Az első nap, augusztus 21-én a Kis Túr torkolatától a Holt-Túr felé mintegy 50 m hosszúságban a szakadt part lehajló, gyökeres ereszeit lenyesettem, a leszakadt földpadkákat eltávolítottam és a terepet a feltáráshoz előkészítettem. Aztán felvettem a terep mostani méreteit. A szakadt Tiszapart az északi palánk felett a védgát középső vonaláig 147.20 m, a Holt-Túr torkolatánál u. e. a távolság 146 m volt. A Kis-Túr folyásának középvonala és az északi palánk vonala között 47.50 m-t mértem, a Holt-Túr innenső foka és az északi palánk között pedig 120 m-t.

Augusztus 22-én folytattam a terep letisztítását és az északi palánktól felfelé a parttőben lenyesést is végeztettem. 23-án a parttő lenyesését kiszélesítettem, a felásott földet estére a Tiszába hányattam. Mikor 24-én a parttő lenyesését folytattam, észrevettem, hogy a szakadt part többé nem olyan erős, mint régen volt s ezért a feltárandó sávot keskenyebbre vettem. Ma az északi palánk utolsó karói látszottak előkerülni. Következő napon ezt a palánkot kibontottuk és megállapítottam, hogy a karosor tényleg véget ér. Erre 27-én az északi palánktól a Kis-Túr felé vallattam a terepet. Fekvő és álló faalkatrészek ritkásan mutatkoztak, majd feltűnt egy hatalmas cölöpsor, mely a parttőben a Kis-Túr középső folyásától 33 m távolságra kezdődött és ferdén haladt a Tisza felé úgy, hogy az északi palánkhöz viszonyítva, azzal 45° szöget zárt be. Valamennyi cölöp a víz felé volt hajolva, dőlve. A hatalmas cölöpsorról s az egész terepről számos fényképfelvételt készítettem. Augusztus 29-én felvettem a helyszínrajzot. Kiemeltettem sok fáradsággal az egyes alkatrészeket, a csaposfejű, hegyezett cölöpöket és azokról egyenként felméréseket készítettem. Egy 170 cm hosszú, 10 × 7 cm vastag faragott gerendán lyuksor van. A 3.5 cm átm. fúrott lyukak átlag 15 cm távolságra vannak egymástól, tehát nem létra ága. Valamennyi

1. Öreg, egyablakos, nádfedeles ház Tiszapolgáron. Utcára néző homlokán vízvetőfedéllel és szelelőnyílással. (Fot. Sőregi 1942 október 2.)

2. Kétablakos Öreg ház, Tiszapolgáron, homlokán egészen kis lejtésű vízvetőfedéllel és nagy szelelőnyílással. Hasonlít a régi palóházakhoz. (Fot. Sőregi 1942 október 2.)

cölöp négyélűre van hegyezve. Magasságuk átlag 280, 202, 260, 215 cm, de volt olyan, mely 3 m-re állott ki a földből. Egy cölöp feje görbekarú ágas volt. Minden leírásnál hívebben beszámolnak a fényképek és a rajzok. Bizonyos, hogy ez a cölöpsor eredetileg egy vonalban állott és egy hatalmas védőpalánkot alkotott, mely 45° szög alatt csatlakozott az északi palánkhoz. A felszín alatti mélysége a most feltárt terepnek is 7—8 m volt.

Próbaásatás a tiszapolgári avartemetőben.

— 1942 szept. 30 és okt. 2. —

Marchhart József, az Alsószabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulat szakaszmérnöke 1942 aug. 9-én megjelent hivatalomban és két lelőhelyet jelentett be. Az egyik a *tiszapolgári* új vashíd közelében, a baloldali szakadó partban látszik, a másik *Egyek* községgel szemben a Tisza jobbpartján. Az előbbi lelőhelyen mutatkozó temetkezések egyikéből egy *avar fülönfüggő* töredékét hozta be. A kutatást nyári szabadsága miatt szeptember végére kérte megejteni.

Kellő előkészítés után szept. 30-án hajnalban indultunk a hortobágyi vasúttal Ohat-Pusztakócsra keresztül Tiszapolgárra. Az állomáson bérkocsit fogadtunk, mely kivitt bennünket a Tisza-partra. A lelőhely az új tiszai vashídtól jobbra, tehát vízfolyással szemben, 1 km-re a folyó partján fekszik. Mivel a Tiszának ez a szakasza t. k. átvágás, így a lelőhely nem is a polgári, hanem a szederkényi határhoz tartozik.

A szakadó partban, egymástól 3—4—6 m távolságra, különböző mélységben a felszín alatt, mintegy 10 sírt számoltam össze. Ezek egyikéből került ki a jellegzetes, négyélű huzalból készült, egy pasztagyönggyel díszített függő bronz töredéke. Az ÉNy—DK-i irányú sírok csoportja felett, közvetlenül a part mentén egy 8 m hosszú kutatóárkot jelöltem ki a reám várakozó négy munkásnak. Mivel a Tisza áradásainak iszaplerakása a terepet tekintélyesen megfejlte, volt időm a környéken széttekinteni. Ezt annál inkább megtehettem, mert *Gruber Miklós*, folyástanyai tisztartó volt szíves egy fogatot rendelkezésemre bocsátani.

Beszélgettem *Ládi József* halással, ki az egri káptalan szolgálatában áll. Fizetése 19 mázsa életnemű és kap szerszámot. A fogott halat köteles beszolgáltatni, főleg pénteki napra. Legfőbb szerszáma a *véghorog*, a *varsa*, áradáskor az *emelő*- és *kaparóháló*, *lazahorog* harsára stb. Kunyhója ott volt mellettünk a *kisfaludi* erdőben, de csak idő ellen használta.

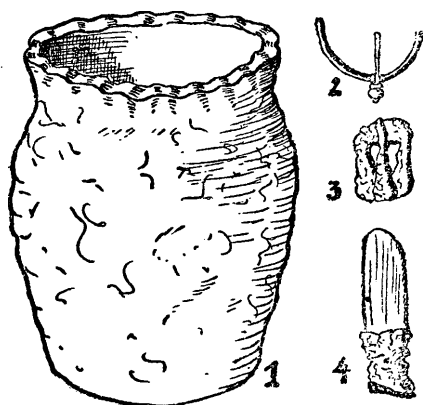
A hatalmas méretű új közúti vashídon túl hajóállomás van, hol terményt szállító uszályok voltak kikötve. Messziről a Mátra, a Bükk és jobbra a Tokaji hegy kékeltek. Szemben *Szederkény* kis kálvinista tornya jelezte sajjóparti híveinek közösségét, lombok alá rejtőzve. E faluból való munkásaim elbeszélték, hogy *Szederkényt* körtől-

tés veszi körül, mert a Tiszának odaát nincs védgátja. Ha a Tisza és a Sajó kiáradnak, egy tenger az egész határ.

Részint kocsin, részint gyalog felkerestük a *Sajó torkolatát* is. Közben láttam a Tisza ellapályosodott medrét. Kő- és vesszőgátakkal szorítják a vizet rendes járásba, hogy a főfolyás hajóval járható legyen. A medernek ilyen elfajulása sok költséget okoz a vízszabályozó Társulatnak.

A Sajó torkolatával szemben állva meglepett, hogy ezt a régi Tiszamedret a Sajó hogy átformálta a maga kisebb igényeihez mérten. Mert a Sajó valamikor odább, Kesznyétennél ömlött a Tiszába. De mikor 1846-ban elkészült a Sajó mostani torkolatától Tiszadob felé a nagy átvágás, abból a Tisza-szakaszból, mely Kesznyéten és az új átvágás kezdete közé esett, Sajó lett. Ez pedig a széles Tiszamedret feltöltötte és csak annyit tartott meg magának, amennyit kis folyóhoz illő szerénysége megkövetelt. Különben ez a nagy átvágás volt a Tiszaszabályozás első átvágása, melynél az első kapavágást maga *Széchenyi István* tette.

A Sajó torkolatánál öt csónakot és egész sereg kétszárnyú, 4—5 karikás *hálóvarsát* láttam száradni. A mederben elakadt fatörzsek állottak ki a vízből. Ezt az igen jellegzetes, elbájolóan szép alföldi tájat többször lefényképeztem.

3. kép. Leletek a tiszapolgári avartemetőből. — 1., 3. Durva agyagsupor és vascsat az I. sírból. — 4. Vaskés a II. sírból. — 2. Fülbevaló bronzból. Marchhart J. mérnök ajándéka. Kb. $\frac{1}{2}$ n.

Szederkénnyel átellenben láttam a megszüntetett *tiszai révet*. A hidas a túloldalon padlódeszkák nélkül állott, a csigakötelet már elvitték. Jelenleg csak „*gyalog rév*” van, azaz csónakjárás. A hidast *Vadász József* szederkényi ácsmester készítette, aki azonban csak falujának csinált hidast, amikor kellett. Telepe nem volt. Újabban tudtam meg, hogy a dorogmai tiszai hidast *Gacsai Bálint* poroszlói hidasépítő mester készítette. Úgy látszik ebből a két adatból is, hogy a Tiszamentén több ember értette ezt a mesteriséget.

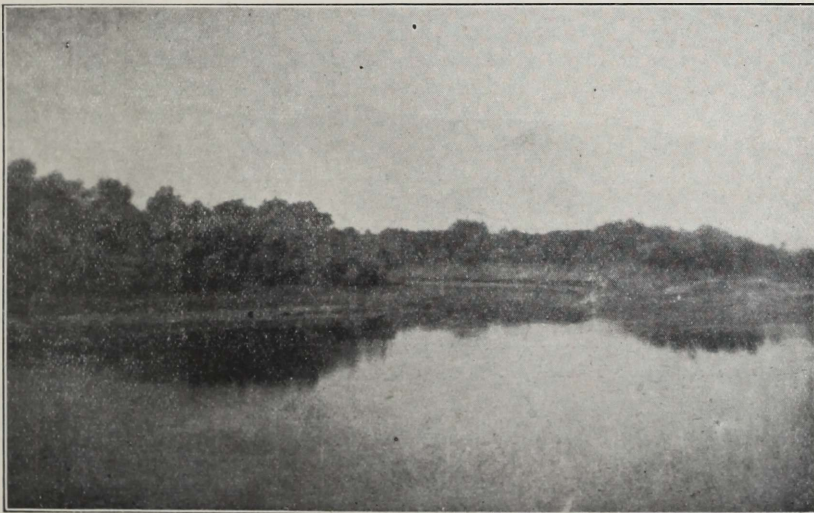
Feljegyzem még, hogy a szederkényi halászoknak „*csat-háló*”-juk van, melyet „*paló-nyá*”-nak is neveznek. A háló

20 m hosszú, apacsa nincs és két csónakkal halásznak vele.

Mire munkásaimhoz visszatértem, hozzáláttam az első sírbontásához. Ennek koponyája a szakadt partban látszott, a kutatóárok pedig a lábfejeket találta meg. A kb. négyéves gyermekcsontváz hanyatt feküdt, fejjel ÉNy-nak. A lábfejeknél durva, csipkézett

1. Új bádofedelű ház Tiszapolgáron, mely tetőzetében a régi nádas-
házak megszokott alakját őrzi. (Fot. Sőregi J. 1942. október 2.)

2. A Sajó torkolata a Tisza balpartjáról nézve. (Fot. Sőregi J. 1942 okt. 2.)

peremű *agyagcsupor* (12 cm m.), jobbkeze mellett kis *vascsat* volt. A 90 cm hosszú csontváz a felszín alatt 140 cm mélyen feküdt. Ebből 50 cm a Tisza újabb feltöltése volt. Az erősen korhadt csontváz maradványait megmentettem. A koponya át volt lyukadva.

Délután hazautaztam Debrecenbe és október 2-án hajnalban folytattam az ásást, mivel a „*rigacs*”-os, kemény agyagföldben néhány óra alatt nem sokra haladtam. A lemélyített kutatóárok dél felé megtalálta a 2. sírt. Egy 168 cm hosszú, hanyattfekvő, fiatal egyén csontváza feküdt benne ÉNy-DK irányban, fejjel ÉNy-nak. A jobbkez mellett kis *vaskés* volt egyetlen melléklete. A felszín alatti mélysége 220 cm, ebből 60 cm új homoklerakódás.

Tiszapolgáron nádfedeles öreg házakat fényképeztem, melyeknek az utcára néző homlokzatukon háromszög alakú szellőzőnyílásuk van a szegőnáddal fedett oromcsúcs alatt. Ezt a formát a cseréppel vagy bádoggal fedett házak is megtartották.

A tiszapolgári avartemető feltárása a nyíregyházi múzeum feladata vagy még inkább a miskolci múzeumé, mert a lelőhely a borsodmegyei Szederkény határához tartozik. Engem a próbaásatáson felül a Tisza itteni szakaszának megismerése vonzott. Marchharth József szakaszmérnök és Gruber Miklós tisztartó uraknak szíves fáradozásukért és segítségükért ezen a helyen is hálás köszönetemet nyilvánítom.

Néprajzi és régészeti kutatóútam a biharmegyei Érkesei község határában.

— 1942 október 22—24. —

Mikor a debreceni VI. hadtest 1940 szeptember 5-én reggel 7 órakor Nyírábránynál átlépte a trianoni határt, az *Érmellék* községei 21 évi idegen uralom után visszakerültek az anyaország testéhez. Az *Érmellék* Debrecenhez közelebb eső községei már az 1900-as évek elejétől fogva múzeumunk gyűjtő- és kutatóterületéhez tartoznak s nem egyszer előfordult, hogy az oláh megszállás alatt is kaptunk leleteket *ermelléki* falvakból. Mi sem természetesebb tehát, hogy a felszabadulás után tekintetünk az *Érmellék* felé irányult, de azt is hamar éreztük, hogy az elnyomásban legtöbbet szenvedett magyar intelligencia mennyire vágyott arra, hogy a Tiszántúl kultúrközpontjával ismét felvehesse a szellemi érintkezést.

A hozzánk közelebb eső *ermelléki* községek közül első helyen áll ebből a szempontból *Érkesei*, melynek úri társadalma a leg hamarabb felvette az összeköttetést a Déri Múzeummal is. *Orosz Lajos* ny. református lelkész, *Érkesei* földbirtokos hívta fel először figyelmemet az *Érkesei* határában előforduló régészeti lelőhelyekre, majd *dr. Des Combes Emil* városi árvaszéki tb. főügyész szíves közvetítésével *zsarolyáni Márton Sándor* földbirtokos, aki a tudós kutatók

egész gárdáját mozgósította faluja környékének felkutatására és feldolgozására.

Márton Sándor földbirtokos 1942 március 19-én keresett fel hivatalomban és meghívott falujának megtekintésére, a határban bőven előforduló lelőhelyek megvallatására.

Első széttekintő kiszállásomat 1942 szeptember elejére terveztem, azonban az akkori viszonyok miatt egészen október végére kellett halasztanom.

Október 22-én délben utaztam *Érmihályfalvára*, hol kocsi várt reám. Az élénk forgalmú községben olyan népes hetivásár volt, hogy alig tudtunk a zsúfolt utcákon keresztül hatolni. Az állatok között sok volt a *bivaly* és gyakran hallottam román beszédet is. A 9 km-re fekvő Érkeserűbe egy közvetlen dűlőúton mentünk, jobbfelől hagyva *Érsemjén*, *Érkenéz* és *Érselind* községeket. Mikor egy hosszú kaptató után mély útba érkeztünk, akkor értünk el a *Görbe-hegyre*, az Érvölgye északi dombvonulatára, melyen még éppen megvoltak az oláhok által ásatott *tankárok*. A földmunkát a község lakosaival végeztették el.

A dombtetőről, bár csepergős, ködfátyolos idő volt, szép kilátás nyílt az Érvölgye mély medencéjére és azon túl a székelyhídi és diószegi dombhátságokra, az Érmellék közismert szőlőtermelő vidékére. Amint a völgybe leereszkedtünk, nagyobb lett a sár, gazosabb, fésületlenebb a határ! Balfelől gyönyörű nádasokat üdvözölhettem, melyen túl a *Nagysziget-erdő* fái domborodtak az ég felé. A fával sűrűn beültetett faluból csak a két torony hegye látszott, maga a Márton-kúria is, mely elé érkeztem, dió- és más gyümölcsfák alól kukucskál ki az utcára.

Házigazdám szívélyes vendéglátása után megtekintettem gazdasága udvarát, délután pedig megnéztük a falut. Sok a nádfedél, új házakra is engedélyezik. Kerítések is nádból csinálnak, az ablakokat kívülről *gyékényfüggöny* takarja. Sok *hombárt* láttam a tornácokon. A református templomban csak a toronyalja volt nyitva, mert felsőbb rendeletre állandóan a toronyban ül a légoltalmi őr. Vajjon hol lehet az az ellenségünk, aki egyszer Érkeserűt fogja repülőgépekkel bombáztatni?

Esti beszélgetésre átjött hozzánk a szomszédból házigazdám nővére, özv. *Paksy Dezsőné*, aki falujának népét, szokásait, viseletét, babonáit kitűnően ismeri. Tőle előre értesültem arról, hogy az érkeserűi fiatalok *félfordulós csárdást* járnak; a halászek *vészt*, *tapogatót* és *varsát* használnak; temetkezéskor a sírban *padmalyt* ásnak, melybe a koporsót helyezik, ez elébe 4—6 kéve nádat tesznek, hogy a föld ne érje a koporsót; az asszonyok szünek-fonnak stb. Régi egyházi anyakönyvek említik, hogy az emberek „*vérben*” vagy „*pepecs*”-ben haltak meg; a falunak egy részét „*tökmata*”-nak nevezik. *Mata* = tapogató, mi lehet az a *tökmata*?

Szó került a régészeti leletekről is. Kiderült, hogy ezen a vidéken minden leletet *Andrássy Ernő* érmihályfalvi orvos szed össze, aki unokája Kovács János volt kollégiumi professzornak. Úgy lát-

1. Tiszai halászok, Szegedi Lajos (jobbról) és Nánási Béla a bereg-megyei Gulácsról. Főleg véghoroggal halásszák a folyót. Szövegét lásd a 41. oldalon. (Fot. Sóregi J. 1942 augusztus 23.)

2. Az érkeserői Szil-láphoz vezető keskeny nádutca bejárata. A hajóban Kis Sas József lápi halász áll kezében csák-kal. (Fot. Sóregi J. 1942 október 23.)

szik, gyűjtőszenvedélyét nagyapjától örökölte, aki Debrecenben a múzeumi gondolat egyik legelkeszebb harcosa volt, amint azt Zoltai Lajos életrajzában megírtam.

Október 23-án három feladatot tűztünk magunk elé. Délelőtt kocsin bejárjuk a határ egy részét, délután felkeressük a *Szil-lápját* és estére meglátogatjuk *Orosz Lajos* földbirtokost *szárazföldi* tanyáján.

A falut elhagyva, a Cigánynegyed mellett állóvízben összedült, gondozatlan *vészeket* láttam. Első megállásunk a diószegi út déli oldalán, az *Akasztófa-dombon* volt. Ez a hatalmas természetes földhát özv. Paksy Dezsőné birtoka. Három sírt találtak rajta. Innen átmentünk a szomszédos *Forrás-dombra*, mely Márton Sándor birtokához tartozik. A Forrás-domb az érkeserői református templomtól pontosan Ny-nak, a templom és a *Püspökhalom* vonalában fekszik. A Forrás-domb déli lejtőjén Márton Sándor vízvezetőárok ásásakor sírokat talált, megjegyezve a lelőhelyet. Az árok a *Répás-szigetet* körülvevő nádasba vezet. A nádaszt nyugat felől szépen fejlődő amerikai *körisfák* szegélyezik. Mikor ott jártam, az ős színei ragyogtak már a lombokon. A fason túl hajladozott, zizegett a hatalmas nádas és még messzebb Érkeserű lapult, egyetlen fehér ujjával, a toronnyal jelezve zöld rejtkehelyét. Igazi ősi, alföldi táj ez, mely a vékony felhőkön átszűrődő, hintett napfényben valóban elragadó látvány volt!

A Forrás-domb déli lejtőjén most épül házigazdám új tanyája, egészen közel ahhoz a földtöltéshez, mely a nádason keresztül a *Kamara-sziget*hez vezet. Erre a tisztásra a töltésen keresztül sétáltunk be. A töltés melletti árokban már majdnem alámerült *kolkánokat* láttam, helyenként *mérges csomorikát* is. A vízben *csuka* és *kárász* mutatkozott. A Kamara-szigetről, mely a Szil-lápja szomszédságában van, úgyszintén a Márton Sándor által készítettett földútról felvételeket készítettem. Madártani szempontból is elsőrendű lápvidék ez, mert költ itt a *nyári lúd*, a *gémek* többféle faja s legutóbb a *küszvágó csér* kb. 100 párból álló telepe tette élénkké a nádasok világát.

Visszajöve a Kamara-szigetről, betekintettünk a *Gánás-szigetre* is, melyet a diószegi út felől a *Gánás-lapos*a határol. Akkor újra kocsira szálltunk és egyenesen kelet felől, mezei utakon közelítettük meg a *Püspök-dombját*, melynek csúcsán áll a mesterséges kerek *Püspök-halom*. Ez a 138 m tengerszín feletti magasságú halom hatalmas fokként szögellik ki a tájba, mint végződése az Érvölgyét felülről határoló, ÉK-DNy-i irányban vonuló dombhátnak. A halom tetejéről gyönyörű kilátás nyílik egyrészt Diószeg, Székelyhid és „Ótomány” felé, másrészt arra a nagy laposra, mely Ér-Selind felől a meggyült *nyírvíz*et szokta az Érbe hozni.

A Püspök-halom körül őskori cserepeket szedtünk össze, magán a halmon téglatörmelékét figyeltem meg, sőt egy 4 cm vastag középkori téglát is találtam. A Püspök-halmát valamikor *sáncárok* vette körül, melynek nyoma dél felől is látszott, nyugat felől pedig a határút mély árka vonul ma is. A Püspök-halomtól ÉK felé a domb-

hátat keresztben két helyen árok szeli, mely messziről is jól kivehető. Nagy valószínűség szerint egy földvár sáncárcinak maradványai. Őskori cserepeket itt is találtunk. Andrassy Ernő érmihályfalvai orvos a Püspök-halom tetején kutatott már.

A „nyúlárnyék“-os, gőzü-tanyás domboldalon lesétálva kocsinkhoz, visszamentünk a d'őszegi útra. Széttéekintve a határon, feltűnt, hogy sok az összeomlott ház, gazdasági épület mind a tanyákon, mind a faluban. Ezt az elmúlt három vizes esztendő, 1940—1942 okozta. Ide tolult össze az Ér, a Kraszna és a Nyírség vize, mely előntötte a termőföldeket, utakat, óriási károkat okozva. Diószeg felől meg is kezdték már a lecsapoló csatorna építését, amely viszont el fogja tüntetni a nádasok, lápok világát, az ős Természetnek ezt a csodálatosan szép, ma már valóban ritkaság-számba menő kicsi birodalmát!

*

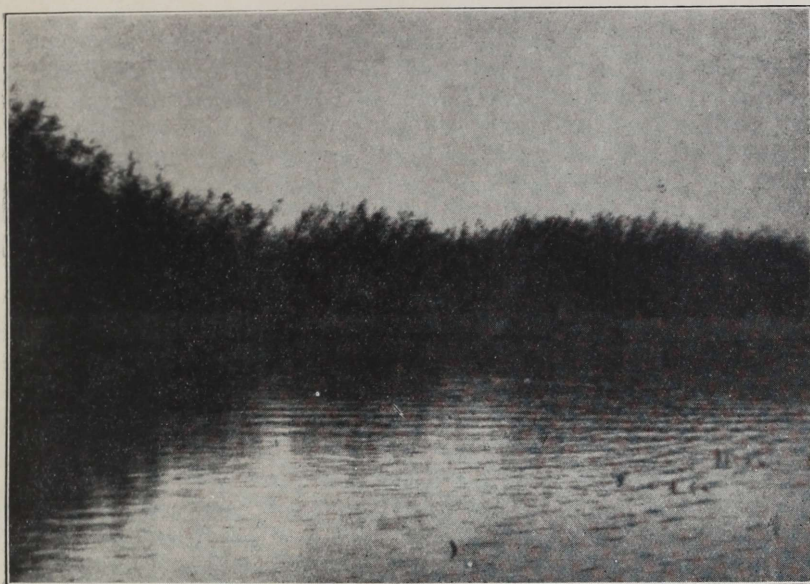
Ebéd után Márton Sándor barátom vállára vett egy 5 m hosszú csák-ot (ágasvégű rúd), egy golyósfegyvert és egy deszkadarabot; én pedig mindkét fényképezőgépet a nyakamba akasztottam és elindultunk a *Szil-lápjára*. Egyidejűleg üzent *Kis Sas József* lápi-halásznak, hogy jöjjön ki ugyanoda a hajó kulcsával.

Házigazdám telke végével az úrbéres legelőre nyúlik s így a nagy dohánypajátát elhagyva, már is kinn voltunk a faluból. Balfelől a legelőn vizes erek kanyarognak, a *Kerek-tó* rétje, meg a *Diós-sziget* körül, teleszórva a rajtok tanyázó szárcsák fekete pontjaival, míg felettük *kerceréce* csapatok szállkostak. A kanyargó medrek *vészekkel* vannak telerakva. Egyik-másik *lészája* már elázott, eldől, de a *vész-fők* mindenütt állottak, azok jobban bírják a szél nyomását. Ez a táj is, háttérben a faluval, azt az érzést keltette bennem, hogy egy fél-évezred óta talán semmit sem változott?! Még hozzá a falu farkánál emelkedett az a facsoport, mely a *Martinuzzi Fráter-család* egykori kastélyának romjait őrzi. Így bizonyos történelmi hangulat a táj képét még vonzóbbá tette!

Az úrbéres legelőn a falu bivalyokkal kevert csordája legelt. A legelőt jobbfelől nádasok zöld fala határolja, itt-ott egy-egy csonkított fűzfával szakaszokra osztva. Mi egyenesen a *Bika-sziget* felé tartottunk, de odáig vízenyős laposokon, tocsogókon kellett nagy vigyázattal átkelnünk éspedig gyors iramban, előre kiszemelt helyekre lépve, hogy lábunk le ne sülyedjen.

A lápa a Bika-szigeten felül azon a feltöltött úton hatoltunk be, mely egy nádason keresztül a Hosszú-szigethez vezet. Rajta primitív fahíd és a fahíd mellett közvetlenül, az árok vizében, pár méter széles lészával, egy vészfő volt lerakva, melyre egy elvénhedt fűz borzas csonkja mintha vigyázott volna! Az örködésnek bizonyára meg is volt az értelme, mert a vészfő felső nyílását egy darab lészával takarták le és nyomtatónak egy lészaverő *pusakot* tettek rá, hogy a fogott csuka ki ne ugorhasson!

Amint a náduccán keresztül a *Hosszú-sziget* szénaboglyás rétjére értünk, balfelől azonnal feltűnt egy magányosan álló öreg *vadkörtefa*.

1. A Szil-lápjó! Egy kb. 40 m hosszú, 20 m széles gyönyörű síkvíz, melyet buja nádas vesz körül, a nádfalak tövében húzódó ősi vészekkel.
(Fot. Sőregi J. 1942 október 23.)

2. Kis Sas József lápi halász, a szil-lápi vészek mestere. Kezében merettyű (szák), mellyel a vészfőkből a halat szokta kimeríteni. (Fot. Sőregi J. 1942 október 23.)

Hogy került ez ide, hogy maradhatott itt ilyen árvaságra, senki se tudta?! Szélcibálta lombját két főág tartja. Ezzel a két felemelt karjával mintha társtalanságát és védtelenségét panaszolná, szünet nélkül, ha tél van : a fagynak ; ha vihar van : a haragos Égnek ; ha nyár van : a minden felől rázuhanó tűzsugaraknak! Ha hajdanában olyan táltos-féle ember élt ezen a tájon, bizonyára itt volt a kunyhója ez alatt a vén remetefa alatt!? De ha nem is hívjuk segítségül fantáziánkat, mi lehet ennél szebb : egy nádassal kerített zöld sziget, vén kőrtefával a közepén !?

A Hosszú-szigeten keresztül a lápi halászok által kitaposott *ösvény* vezet tovább ahhoz a nádashoz, mely a Hosszú-szigetet a Szil-szigettől elválasztja. Ezen a nádason keresztül is töltött út halad. Ebben a nádasban egy ásott csatorna van, melynek kis hídja alatt egy keskeny deszkahajó pihent, vízzel megmerítve, hogy ne száradjon ki.

A Szil-sziget még jobban körülzárt gyepes nádudvar, mint a Hosszú-sziget, de ennél kissé nagyobb. A Szil-szigeten is keresztül vezet a halászösvény és ott, ahol véget ér, egy, a nádasba vezető keskeny víziút bejárata előtt, fűzfaderekához láncolt deszkahajót találtunk. Ez a *lápihalász lélekvesztője*, melyen a Szil-lápját járja!

Alig hogy széttekintettem, megjelent a hátunk megett *Kis Sas József*, Márton Sándor barátom lápi halásza. Vállán hozta a *meretytyűt* és hozta a hajólakat kulcsát is. Mert a fűz derekán körülvevett láncot lelakatolják, nehogy erre tévedő rossz ember a hajót elvigye, vagy behatolva rajta a lápba, a vészfóket kirabolja.

A mokány magyar, ki alacsony természetével, barnapiros arcával és báránysüvegével nagyon illett ebbe a környezetbe, szaporán munkához látott. A felszabadított hajót vízretolta, kitisztította. Házigazdám rendelkezése szerint — mivel három ember ebbe a kis hajóba túlterhelést jelentett — a halász a hajó orrába kuporodott, mint egy hörcsög ; én magam a közepén keresztbetett deszkára ültem, Márton Sándor barátom pedig a hosszú csákkal a hajó farába állott és nagy szakértelemmel indította el a kisded alkotmányt.

Megvallo, mikor a keskeny vízijárműbe beléptem és az ideoda himbált, gondoltam arra is, hogy itt ma még fürödni is lehet, de meg nem ijedtem, hiszen ifjú éveimben a Bodroghköz mocsarain sokat jártam még ennél is keskenyebb rucázó csónakon! Annál inkább gondoltam *Bársony István*, *Herman Ottó* gyönyörű leírásaira és ki-mondhatatlanul boldog voltam, hogy most nekem is hasonló élményekben lesz részem! A csaknem összehajló nádfalak, a szinte feketén csillogó víz, a buja növényzet, az egyre szűkülő nádutca, a láp sajátságos szaga : mindez titokzatos varázsával telítette meg a lelkemet!

A hajó pereme igen közel volt a vízszínhez, de Márton Sándor barátom öreg lápi emberhez illő tudással vitte a kis alkotmányt előre! Ez a hatalmas szál ember úgy állott a hajó farában, hogy az meg se billent és olyan ügyesen tolt a csákkal a hajót, hogy min-

den egyes lökés egyúttal kormányzó irányítás legyen, ami a szűk víziúton nem is olyan egyszerű feladat.

Egészen rövid út után a nádutca kiszélesedett és balfelől néhány vészfejes lésza mellett haladtunk el. Ez egy másik lápi halász szerzője. A nádutca ismét összeszűkülött és néhány perces siklás után síkvízre értünk: ez a *Szil-lápja*! Egy kb. 40 m hosszú, 15–20 m széles gyönyörű tó, melyet buja, sűrű nádas vesz körül és a nádfal tövében balról is, jobbról is az ősi vészelés szabályos nádfala húzódott végig. Ott, ahol megérkeztünk, volt az egyik és ezzel szemben, a láp másik végén, a másik nyílt kapu. Mikor a rekesztő halászatnak erről a fajtájáról olvasgattam, soha még csak meg se mertem álmodni, hogy valaha az életben ezt az ősi eljárást ilyen eredeti állapotban és környezetben saját szememmel fogom látni és fényképezni!

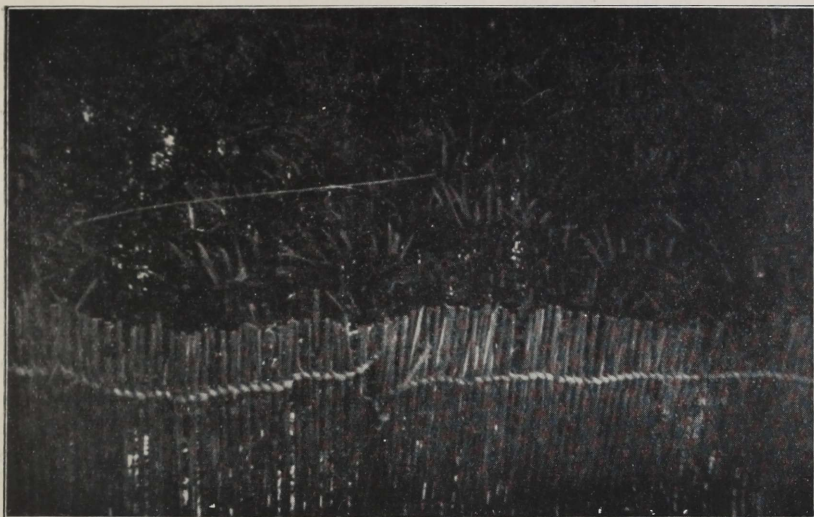
Természetszerető ember a vizitájakat kétszeresen imádja, mert a víztükörben a természet tárgyai megszépülve, eszményítve ismétlődnek meg! A felkelő Nap, a Holdvilág is szebb, ha vízpartjáról nézem és abban is látom színeit, amint hogy egy futófelhő álomszerű jelensége a víztükör mélyén jut csak igazi érvényre! Hogy egy ilyen világtól eldugott, aránylag kis vízfelület is, mint ez a Szil-lápja, a Természetnek ez a parányi tükrös szalonja, ebből a szempontból a megértő léleknek mennyi élvezetet, gyönyörűséget tud nyújtani, azt tollal leírni aligha, színes képekkel is csak megközelítőleg lehet érzékeltetni!

De ámulatom még növekedett, mikor hajónkkal balfelől kikötőtünk, szárazra léptünk és én mindenről, amit láttam, kivallattam társaimat.

A legmeglepőbb volt az, hogy az a szobanagyságú kis tisztás, melyre ráléptünk, valóságos *úszóláp*, melyről keskeny *laphíd* vezet egy másik úszólápra és arról át lehet ugrani egy harmadikra. Megtárgyalva a helyzetet, megállapítottuk, hogy ezek a kis úszólápok vízszintes irányban már nem mozognak, mindig egy helyben vannak, ellenben a víz áradásával felemelkednek, apadáskor pedig süllyednek. Függőleges irányban tehát megvan még mozgási lehetőségük és így akármilyen a vízállás, ezen az úszólápon hajóval ki lehet kötni és rajta lehet tanyázni. Az elmúlt nyáron Márton Sándor fiai sátoroztak rajta. Arra a kérdésemre azonban, hogy magas vízálláskor az úszólápok nádasa kiemelkedik-e a többi felett vagy sem, nem tudtak határozott választ adni. Botanikusoknak való feladat az őstermészet eme maradványainak alapos megvizsgálása.

Balfelől a sarokban, a lésza háta megett, a *kolokának* egész tömegét figyeltem meg. Jobbfelől a nádas szélén egy *mérges csomorika* szinte karvastagságú szára látszott. A vízi hinárok között és felett főleg csuka és kárász uszkált. Azt is észrevettem, hogy az úszóláp nádja magasabb, erősebb, vastagabb, mint a fenékről nőtt nád. Ezért van az, hogy a vészt úszóláp nádjából jobb csinálni, különösen a vészfőt, mert ha sokáig áll a vízben, egy valamire való kétkilós csuka hamar kirugja az oldalát.

Márton Sándor barátom elmondta a maga nézetét az úszóláp

1. Részlet a Szil-lápból. Elöl a vész rekesztő nádfala, a lésza, megette a kolokánok egész tömege látszik. (Fot. Sőregi J. 1942 október 23.)

2. Részlet a Szil-lápból. Buja náderdő szélén húzódik a vész. Középen egy vészfő látható. (Fot. Sőregi J. 1942 október 23.)

keletkezéséről. A szél a vízszínén összeveri a töre-mörét, a gatz, a nádtöredéket. Erre ráhull a por, összeáll, fű serked rajta, egyre gyarapszik, vastagodik, benövi a nád s végül is kis úszó sziget lesz belőle. Elgondolása teljesen helytálló!

Házigazdám az úszólápon maradt, én pedig a halásszal a hajóba ültem és mindenütt a lésza mentén sorra jártuk a vészföket. *Kis Sas* a csákkal tolt és kormányzott, magam közepén szembeültem vele, hogy minden mozdulatát fényképezhessem.

Ahogy a vészföt elértük, a halász a csákot a lésza és a vészfő sarkába támasztotta. Aztán a vészfőn félretolta azt a lészadarabot, mellyel be volt fedve és amelyen vagy egy *pusak*, vagy egy *haltartó kas* feküdt. Akkor elővette a *merettyűt* vagy *szákot*, benyúlt vele a vészfő kürtőjébe és egy ügyes kavaró, de ugyanakkor merítő mozdulattal a benne lévő halat kiemelte. Ha az első mérésre nem fogott, még egyszer megpróbálta, de másodszorra már nemigen volt benne semmi. A szákról csorgott a víz, rendszerint giz-gaz, hinár is volt benne és abban ficáinkolt sárgán 1—2 csuka vagy kárász, melyet a csónak fenekén összegyűlt vízbe lökött. Utána a vészföt újra befedte, és símán, zajtalanul siklottunk tovább a következő vészfőhöz.

Közben megfigyeltem a vészfők szerkezetét. A magyar vészfő típusát képviselik. Mikor valamennyi vészföt felkerestük, bizony elég gyenge eredménnyel, akkor a síkvíz közepe táján felállított két fedett *haltartóhoz* hajóztunk. Mindkettő erőskötésű lészából volt leverve. Az egyik négyszögletes formájú, mint valami nádkémény állott ki a vízből, a másik hosszúkás téglalakú. Ezekben is tartják a lápi halászok a vészfőkből kimerített halakat. Ebből a készletből kap a gazda és ebből merített most is a halász néhány nagyobb csukát annál, amit ma fogott a vész, mert este paprikás hal lesz a vacsora!

A halász a szákot minden mérés után kifordítja, mert tele van gazzal, hinárral, nyálkás mohaszerű növényekkel és mindig akad benne *csikbogár* is. Ezúttal is 4—5 hatalmas példány mászkált a hajó fenekén. Márton Sándor barátom említette, hogy az esténként vándorútra felszálló csikbogarakat ragadozó madarak lesik a levegőben és sokat elkapkodnak közülük. Minden bizonnyal a *kék vércse* sorozza be napi étlapjába, de állítólag a *vörös vércse* is.

Kiindulási helyünkhöz visszafelé közeledve, balfelől a nagy nádfalban *rekettje* bokrot láttam. Azon a szűk víziúton, melyen ide behatoltunk, visszatértünk a Szil-láp bejáratához. Mivel az idő nem éppen kedvezett, színes felvételeket nem tudtam készíteni, ellenben két géppel sikerült magáról a lápról több, mint 30 jó fényképet hazahoznom. Az én szerény leírásomon felül ezek fogják fenn tartani emléket az érkeserői Szil-lápnak, ennek a felejthetetlen ősvilágnak, amelynek órái — sajnos — meg vannak számlálva!

Hazafelé gyalogolva szóbakerült, hogy lehetne legalább a Szil-lápját a jövő számára megmenteni? Ha lecsapolják a vizeket, eltűnik innen minden szép, amit most láttunk! Elhalnak a vizinövények, elnarad a madárvilág és a kolokános nádudvarokat elhagyják a lápi halászok... Valamikor a *fekete gólya* is költött itt; a székelyhídi

dombokról *hollók* ereszkedtek le a völgyre; az őstermészet egyre szűkebb helyre szorul az emberi kultúra könyörtelen törtétese elől: de itt-ott mégis jó volna az eddiginél több kíméletet gyakorolni! A Szil-lápját is védett helynek kellene nyilvánítani! A megoldás könnyű volna, mert a Szil-láp két kifolyását töltésgáttal lehetne elrekeszteni és a már meglévő töltést egy kissé megfejteni. A *Máté-folyással* pedig, mely úgy is levezetőcsatorna lesz, lehetne a körülzárt Szil-lápot táplálni. Így kb. 25—30 hold terület maradna meg az őstenyészet és az ősfoglalkozás számára!

Szerettem volna még a *Répás*-, *Nyikos*- és *Dongó*-szigeteket is megtekinteni, de kifogytunk az időből és különben is elhatároztuk, hogy a jövő év folyamán ide újra ellátogatunk.

*

Estefelé házigazdám befogatott, hogy meglátogassuk *Orosz Lajos* földbirtokos barátunkat szárazföldi tanyáján. Erre az útra felesége is hozzánk szegődött. Ha az ember *Bányay Pál* hites mérnök 1864-ben készült színezett térképét nézi Érkeserű szabályozott határáról, akkor a *Szárazföld* nevű határrész a falutól DK-re egész közel fekszik, úgyhogy az Orosz-tanya a falubeli Márton-kúriától légvonalban két és fél kilométer távolságra esik. Mi egy ilyen rövid út egy kétlovas kocsinak jó úton, egyenes úton?!

Igen ám, de október végén jártunk, lucskos, vizes idő köszöntött reánk és hozzá még az Érvölgyében voltunk, Érkeserűben, melynek nincs egyetlen kövezett útja, az egész határ csupa láp, sziget, rét, lapos, ér, folyás, berek, erdő, káka, gyékény, nád, rókalyuk, ludastó és borzhalom! Ilyen terepen a légvonalbeli kilométerek számát kettővel-hárommal kell szorozni, ha az ember valahová el akar jutni!

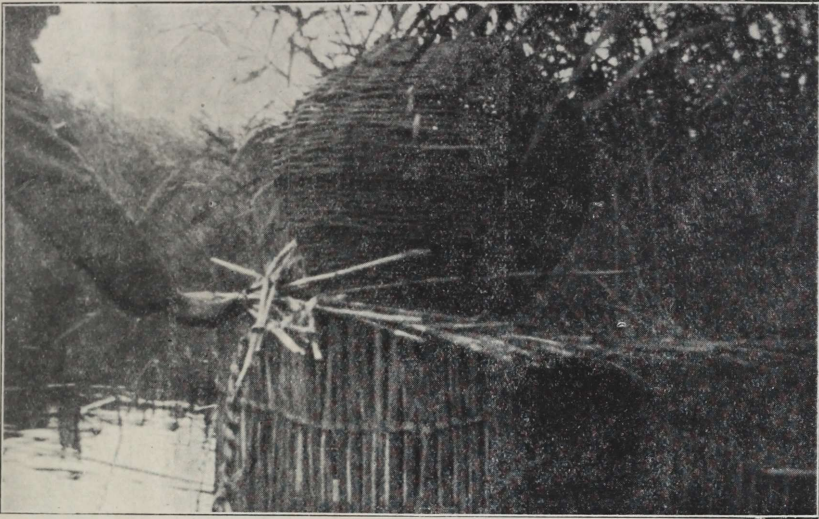
Azért erről az esti és őszi utazásról érdemes néhány szót szólni, mert egész bizonyos, hogy ősapáink is úgy utaztak hajdanában, ahogy mi 1942 október 23-án a sárbafulladt érkeserűi határon!

Mikor a kúria elől az utcára kifordultunk, még az éppen akkor felkelő hold is valósággal kinevetett bennünket: hová megyünk ilyen utakon?! Ugyanis a hold nagy veres tányérját egy kis ritkás felhő véletlenül úgy takarta, hogy az tisztára emberi arcot öltött. Két szeme, orra, bajusza és szélesen nevető szája volt! Valamennyien elcsodálkoztunk rajta!

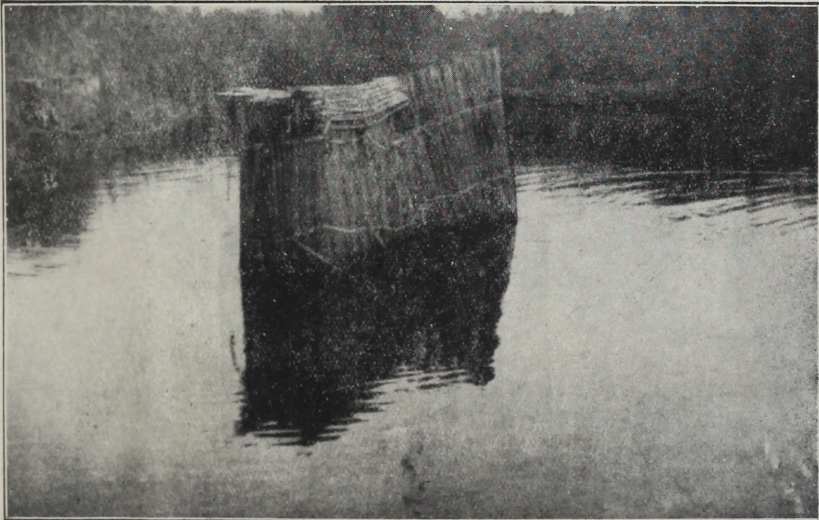
Mire a falu végére értünk, ez a gyenge holdvilág is megszűnt az összesűrűvödött párák megett s aztán már csak a felhők szűrtek alá némi fénynek se nevezhető derengést. A falu sarából a *Kis*- vagy *Nemes-zugon* mentünk ki, át az *asszonyvásári* hídon, elhaladva a *Fráter-kúria* telke mellett. Az utolsó ház udvarán emberek mozogtak. Megállottunk.

— Merre volna jobb az út? — kérdezte gazdám.

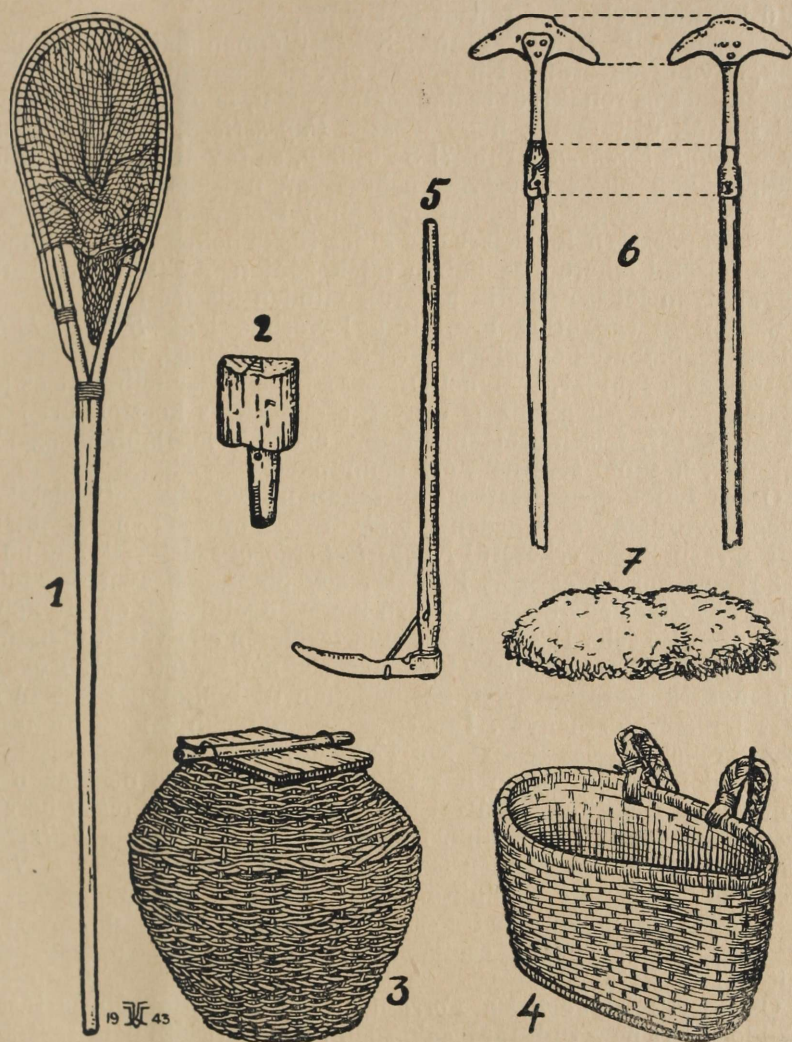
A válaszból senki se lett okosabb, hiszen ki jár most naponta a határon?! Így hát a kocsisra és még inkább a lovakra bízva magunkat, nekivágtunk a rettenetes sárnak. Kocsink hol jobbra, hol balra

1. Részlet a szil-lápi vészből. Vészfő, melynek felső nyílását egy haltartókassal lenyomtatott lészadarab fedi, hogy a benne megfogott hal ki ne ugorhasson. (Fot. Sóregi J. 1942 október 23.)

2. Haltartó nádból, a vésszel kerített síkvíz közepén. Teteje lefedve. A vészfőkből szákkal kimert halat ebben tartják élve s innen kerül fogyasztásra. (Fot. Sóregi J. 1942 október 23.)

4. kép. Lápi halászszerszámok a biharmegyei Érkésérűből. 1. Szák vagy merettyű. 2. Pusak (lészaverő). 3. Haltartó kas deszkafedővel, vesszőből. 4. Hátizsák gyékényből (szatyor). 5. Nádvágó. 6. Viszirtó (vészirtó) elülről és hátulról nézve. 7. Zsombék. Kb $\frac{1}{14}$ n. Déri Múzeum Néprajzi osztályában.

dőlt, hol a magasba dobálódzott. Csak az Isten őrzött bennünket, hogy ki nem borultunk. Valami hajlásban az út sarába dorongokat raktak keresztbe, hogy a járművek el ne süllyedjenek. Rúgós szerkezetű kocsink velőtrázó táncot járt rajta.

Majd ide-oda kanyarogtunk. Sokszor éppen háttal voltunk a célnak, hová igyekeztünk. Én magam elvesztettem minden tájékozási képességemet és rendkívül csodálkoztam azon, hogy a sűrű sötétben miről tudták útítársaim, hogy most a *Pap-kertben*, a *Klősz-hídján*, vagy a *Kónya-berekben* járunk?! Se csillag, se távoli vagy közeli jel, semmi, csak a pusztá, nedves, nehézszagú nyirkos föld, gaz, vad terep, melyen mégis el kellett igazodni! Eszembe jutott, hogy a hortobágyi pásztornak sokszor egy gilice-tüske bokor is elég ahhoz, hogy a pusztai fekete éjszakában tájékozódjon. Az itt élő emberek is ugyanolyan jól ismerhetik határuk minden kis részletét.

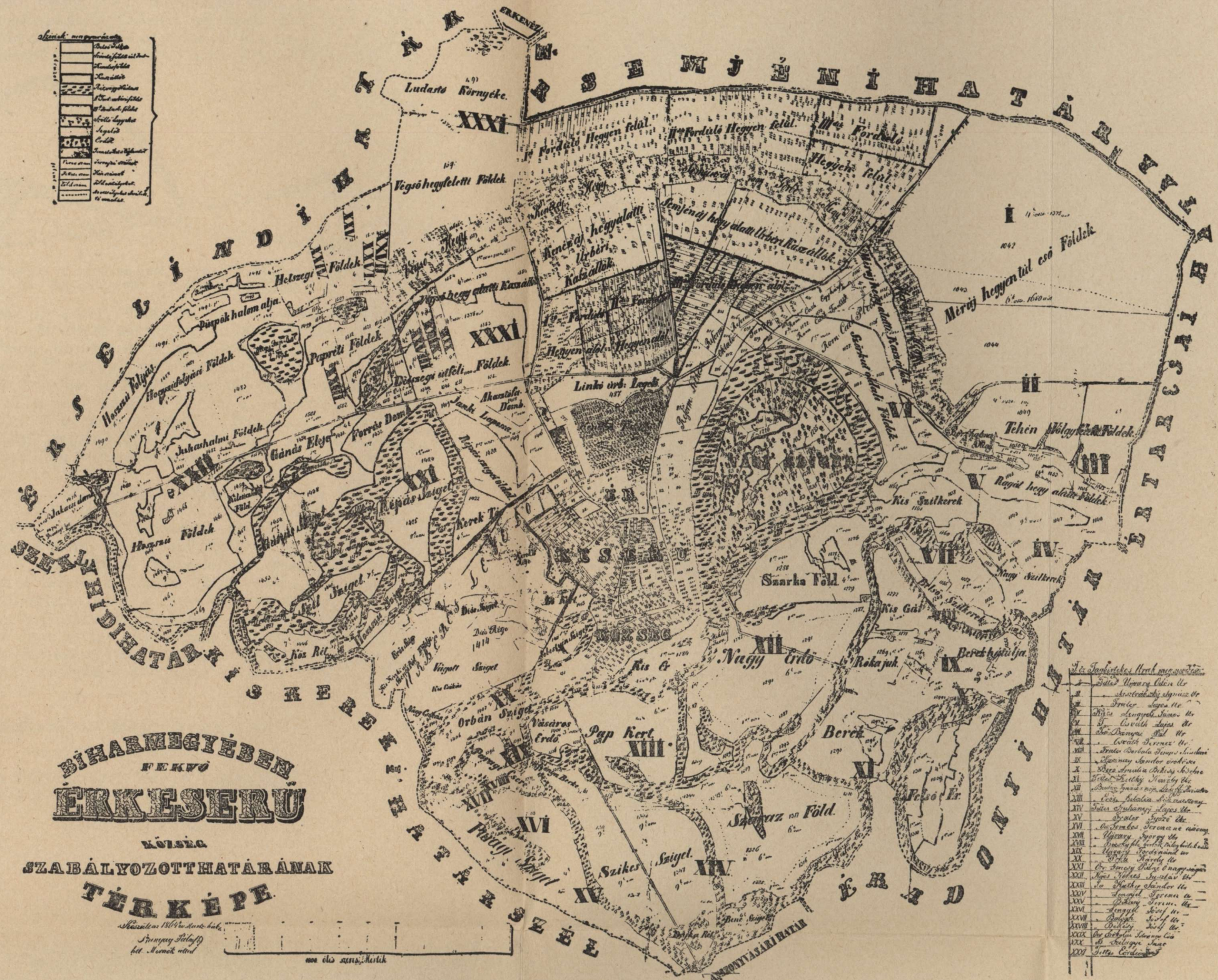
Szegény meggyötört lovaink a kevésbbé lágy *Szikes-szigeten* át kissé megpihentek és mikor elértük a *Száraz-földet*, barátom megmutatta azt a fahídat, melynél Orosz Lajos egyszer felborult és két bordáját törte. Ahogy az ő tanyáját elértük és kocsink uri háza előtt megállott, felsőhajtottam, hogy ezúttal, legalább is az idejövételnél, hasonló sors nem ért bennünket!

Orosz Lajos megmutatta a birtokában lévő régészeti leleteket, megjegyezve, hogy agyagedényeit átadta Andrassy Ernő érmihályfalvai orvosnak. Az érkeserűi *Nagysziget-erdőből* származik egy 90 és egy 85 mm hosszú csiszolt kőbalta, egy 55 mm hosszú obszidián magkő, egy 40 és egy 35 mm hosszú kovapengetőredék és egy köpös bronzbalta alsó fele. 1926-ban a tanya területén eke vetette felszínre egy csiszolt kőkapá felét, mely a nyéllyuknál kettétörött. Egykori tulajdonosa a szerszám felső harmadában új lyukat kezdett fúrni, de ezt hamar abbahagyta. Így ez a darab technikai szempontból becses töredék. Egész hossza kb. 120 mm.

Rövid időzésünk után hazafelé igyekeztünk, de nem azon az úton, amerre mentünk. Ezúttal a *Sebes-fokon* át, a *Bereken* keresztül a *Róka-lyuknak* tartottunk. Innen a *Berek-hátulján*, a *Szilkerék-rétjén* át a *Kis-Gátra* s innen a *Szarka-földre* hajtottunk és a *Nagy Sziget-erdő* töltésén át tértünk a faluba, a katolikus templom mellett. 9 óra is elmult, mire barátságos otthonunkban voltunk, melyben megtanultam, hogy lápi csukából is lehet kitűnő halpaprikást készíteni!

Október 24-én reggel a *Forrásdombon* tervezett próbaásatást a rossz idő miatt nem tudtam megkezdeni. Ehelyett lápi halászszerszámokat: *tolyót* (nádvagó), *viszirtót* (vészirtó), *pusakót* (fa lészaverő), *haltartót* vesszőből és egy *merettyűt* szedtünk össze és fényképeztem. Ezeket a szerszámokat *Lovas Sándor* láphalásztól hozták át.

A *viszirtót*, melynek holdsarló alakja van, rendszerint kiszolgált ásó felső, nyélköpös részéből készítik és abba hosszú nyelet ütnek. Arról a helyről, ahol a vést le akarják pusakolni, a viszirtóval szokták a nád-, káka- és gyékénygyökereket eltávolítani, kiirtani. A viszirtót úgy verik le a fenékre, mint a döngölő bunkót. A hold-

A térképen olvasható helynevek betűrendben:

Akasztófa Domb.
Békás Tó.
Belső Szilkerék.
Bélfa Sziget.
Berek, — hátulja.
Bika Sziget.
Borzhalma Hegy.
Dajka Rét.
Diós Sziget, — — Rétje.
Diószegi utféli Földek.
Dongó Sziget.
Erős Sziget.
Fehér Tó.
Felső Ér, — — Rétje.
I., II., III. Forduló Hegyen alól.
I., II., III. Forduló Hegyen felül.
Forrás domb.
Gánás eleje, — Lapossa, — Sziget.

Határ Ér.
Hosszu Folyás, — — i Földek.
Hosszu Földek, — Sziget.
Jakacsi domb.
Janki Lapossa.
Jukas Halom, — — i Földek.
Kamara Sziget.
Kenderáztató, — Földek.
Kenéza'j Hegy.
Kenéza'j hegyalatti Urbéri Kaszállók.
Kerek Tó, — — Rétje.
Kilencz föld Föld, — — Lapossa.
Kis Ér, — Gát, — Pap Rét, — Szilkerék, — Csókás.
Köz Rét.
Kónya Berke.

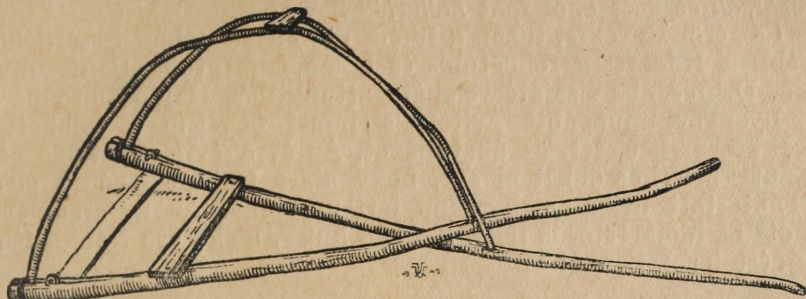
Linkó urb. Legelő.
Ló Kert.
Ludas Tó, — — Környéke.
Máté folyása.
Méra'j hegy alatti Kaszállók.
Méra'j hegyen túl eső Földek.
Miklós Tava.
Nagy Csókás, — Erdő, — Pap Rét, — Sziget, — Szilkerék.
Nyikos Sziget.
Orbán Sziget.
Pap Kert, — Tava.
Papréti Földek.
Paragi Csere, — Lapos, — Sziget.
Püspök halma, — — alja.
Ragát hegy alatti Földek.
Répás Sziget, — — Oldal.

Róka juk.
Sebestyén Sziget.
Semjéna'j vagy Görbe Hegy.
Semjéna'j hegyalatti Urbéri Kaszállók.
Szarász Föld.
Szarka Föld.
Szenes Pál Földje.
Szikes Sziget.
Szil, — Kerek, — Lápja, — Sziget.
Szörkut oldali Földek.
Tehén Völgy, — — feletti Földek.
Urbéres Legelő.
Vágott Sziget.
Vásáros Erdő.
Végső Hegy, — — alatti Kaszállók.
Végső Hegy feletti Földek.

sarló alakú kés szétvagdosza a gyökérzetet, a sarló két szarva pedig felrántásnál kiszaggatja és felszínre is emeli azokat.

Pusakot, mely hasonlít a sulykolóhoz, többfélet láttam. Van hosszúkás, mángorló alakú, kurta lapos vagy kurta nyerges hátú.

A *tolyó* vagy *toló* (nádtoló, nádvágó) két rúdja ollósan keresztben fekszik, 60 cm széles vágókése vasból készül és a levágott nádat a két nyelén hátragörbülő suhángok tartják össze. A tolyó hossza 333 cm.

5. kép. Nádvágó (toló) a biharmegyei érkeserői lápokról. H. 333 cm. sz. 60 cm. Déri Múzeum néprajzi osztályában.

Márton Sándor barátom kérésemre ezeknek a halászszerszámoknak egy-egy jó példányát szerezte be a Déri Múzeum részére. Miután özvegy Paksy Dezsőnénél is látogatást tettem, ebéd után Érsemjénen keresztül Érmihályfalvára kocsiztam.

Érsemjén felé haladva, a dombháton túl, a Szunyogh-tanya után megnéztem azt a nagy dombot, melyen a hagyomány szerint egykor Érkeserű falu feküdt és ahonnan a lápok közé menekült. Ugyanitt egy urasági disznónyájban hosszú lábú, görbén felívelő hátú, keskeny hosszú fülű sertéseket láttam, amilyennek a *szalontai fajtát* írják le.

Kazinczy Ferenc szülőfalujában, Érsemjénben nem volt már időm széttekinteni, mert igyekeznem kellett Érmihályfalvára a délutáni sebesvonathoz, melyen Debrecenbe utaztam.

Márton Sándor kedves barátomnak azért a szíves vendégszeretetért, melyben részesültem, többrendbeli támogatásáért és fáradozásaiért ezen a helyen is őszinte hálás köszönetet mondok.

Elsősorban az ő érdeme, hogy az érmelléki kutatások a falujába hívott szakemberek működésével elindultak, amint azt dr. *Márton Béla* és dr. *Máthé Imre* kiváló tudósoknak Érkeserűről megjelent többrendbeli dolgozatai bizonyítják. Ez az én szerény beszámolómm is az érkeserői határ térképének közlésével ehhez a kutatómunkához kíván csatlakozni.

Gépkocsival Hajdúmegyében.

— 1942 augusztus 8. —

Kovács Gyula műszaki főtanácsos, a debreceni Államépítészeti Hivatal főnöke minden évben, lekötelező szívességgel, egyszerű-

kétszer módot ad arra, hogy a vármegye állami utainak feljárásakor gépkocsiján vele mehessek. Útépítések alkalmával előkerült régészeti leletek, falusi házakról, építészeti emlékekről készített fényképek és más megfigyelések szokták közös kiszállásainkat jutalmazni.

Augusztus 8-án Hajdúböszörmény és Balmazújváros körüli utakat jártuk. Újváros határáról átmentünk Tiszacsegére, hol megnéztük a tiszai révet is. A halászok nem voltak ott. A folyóparton *hálóvarsák* és vesszőből font *haltartók* heverték.

Csegéről Egyekre, innen a füredi úton a Hortobágyi csárdához, tovább a Kadarcsra robogtunk és innen felmentünk Balmazújvárosra. Debrecenbe visszatérve ellátogattunk még Hajdúsámsonba is.

Ilyenkor mindenütt nyitott szemmel figyelem a tájakat, a mezsei emberek életét, az állatvilágot. Az évről-évre ismétlődő gépkocsitaknak köszönhetem azt, hogy nincs Hajdúmegyének olyan karbantartott útja, amelyen ne jártam volna. Az út eredménye mindig az időjárástól is függ. Ezuttal hideg, szeles eső tette a fényképezést lehetetlenné!

Lükő Gábor múzeumőr beszámoló jelentései.

1942 március 1—12. A budapesti Néprajzi Múzeum magyar népművész anyagát tanulmányozta.

1942 július 5—18. A Bácskába telepített bukovinai csángók helyzetét és néprajzi viszonyait tanulmányozta az Orsz. Táj- és Népkutató Intézet által reábízott csoporttal.

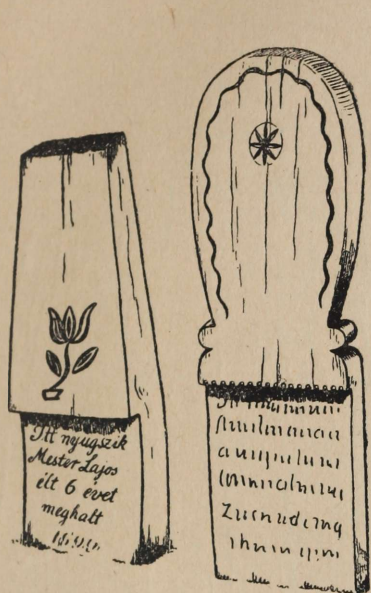
Tanulmányutam

a szatmári, beregi és máramarosi, továbbá a Közép-Tisza melléki községek temetőiben.

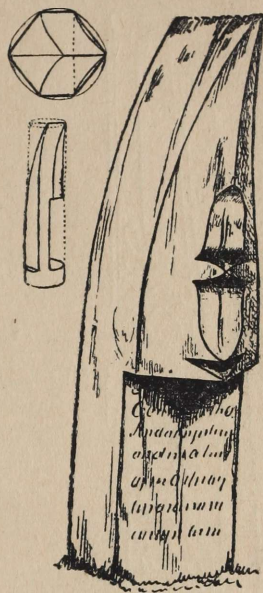
— 1942 augusztus 5—13. és szeptember 2—7. —

Augusztus 5—13. Szatmár, Bereg és Máramaros megyékben Mátészalka, Fehérgyarmat, Kisar, Nagyar, Cseke, Dolha, Máramarossziget, Técső, Nagyszöllős, Vámfalu és Szatmár községek temetőit látogattam meg, szeptember 2—7. pedig Heves és Szabolcs megyékben Tiszafüred, Polgár, Dob, Dada, Kenéz és Prügy temetőit néztem meg, népművészeti emlékek után kutatva. A fejfafaragás művészete általában hanyatlásnak indult, de sok helyen, különösen a keleti részeken, nem érvényes ez a tétel. A régi szép egyéni formák legtöbb helyen sablonos szabályokba fulladnak. Bárd helyett fűrészszel formálják ki a törzset, ez a legközvetlenebb oka a változásnak. Távolabbiak a munka megkönnyítése és meggyorsítása, valamint a csiszolt márványemlékkövek síma felületének utánzása. Sok helyen magát a kő formáját is utánozzák. Ez legtöbb helyen új sz okás és ma még elég ritkán fordul elő a régi fejfafaformák mellet

Prügyön ellenben a legöregebb fejfák mind sírkőformát utánoznak, mégpedig valami régi és elég komplikált sírkőformát. De nemcsak a fejfafaragók utánozzák a sírköveket, hanem megfordítva, a sírkőfaragók is átveszik a fejfa egyes díszítményeit, különösen a

6. kép. Kisari (balról) és nagyari fejfák, Szatmár megye.

7. kép: Szatmárcsekei régi fejfa, — mellette felülnézetben és oldalnézetben.

szomorúfüzet. Érdekes, hogy bár a sírkövek szomorúfüzei ezer apró vonásukkal elárulják származásukat, egyben mégis következetesen eltérnek a fejfákétól, amennyiben mindig szimmetrikusak.

Legérdekesebb tapasztalatom az volt, hogy minden egyes községnek saját fejfaformája volt és van még ma is. A szomszéd községek formái legtöbb helyen az első pillantásra megkülönböztethetők egymástól. Hasonlítsuk össze például három szomszédos tiszaparti falu Kisar, Nagyar és Cseke fejfáit. Az első vastag négyoldalú hasáb és második lapos deszka alakú, felül lekerekítve, a harmadik hatszögletű hasáb és csúcsos végű. Mindegyik faluban a saját formája van túlnyomó többségben, de megtalálható a szomszédközségek formája is néhány fejfán. A temetőcsész aztán megmagyarázza, hogy az alattuk nyugvó nem helybeli, vagy ha igen, nem itt született, hanem beköltözött s azért állítottak neki másféle fát. Olyat, amilyen az ő falujában divatos. Aki ismeri a formákat, messze vidéken is megismeri a saját falujából származott emberek sírját. A csúcsos fejfát például nagyon sok egymástól távoleső község vallja magáénak, mégsem téveszthető össze egyik a másikéval.

A métászalkai forma alig különbözik a debrecenitől, csak ennek gazdag vésett szomorúfüzes és virágdíszítménye hiányzik róla, viszont válla alatt két-három „szívvel” van díszítve (8. kép). Erről, bárhová kerül a szalkai ember, meg lehet ismerni a sírját. Így például

8. kép. Mátészalkai fejfa.

9. kép. Nagyszőlősi (balról) és szatmárnémeti fejfák, közül az utóbbi oldalnézete.

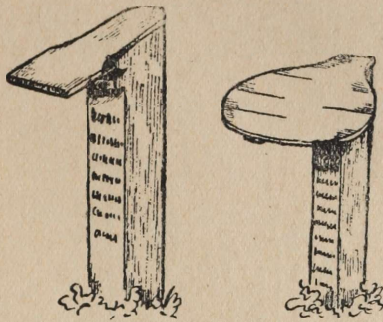
legutóbb a székelyhídi temetőben láttam két szalkai fejfát, közvetlenül egymás mellett, amilyen közel csak rokont temetnek. A csekei fejfa megint könnyen megkülönböztethető minden más csúcsos fejfától. Hatszegletű hasáb alakja és élbe összefutó profilozott homlokrésze messziről elárulja például a szalkai temető csekei származású lakóit. Az idegenben meghalt embernek, különösen, ha távolsága jelentékeny, rendszerint csak leírás után készítik el a fejfát, azért annak arányai és formái sokszor szokatlanok és ügyetlenek az otthoniakhoz hasonlítva, de jellegzetesek.

A mellékelt képeken bemutatom az általam bejárt községek tipikus fejfaformáit. Ahonnan nem közlök képet, ott valami oknál fogva nem sikerült megállapítanom a helyi típust. Dolhán és Polgáron például olyan kevés református lakik, hogy a temetőben alig látni

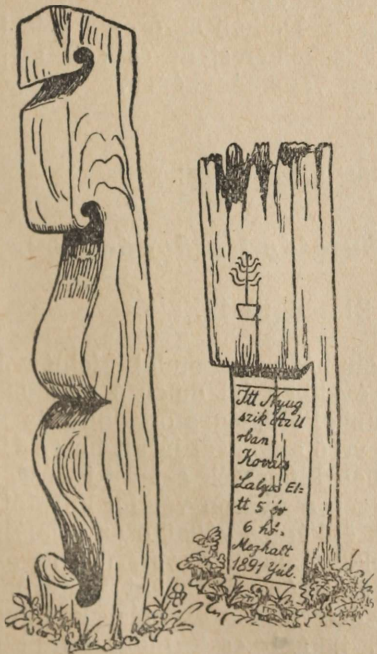
3—4 ép fejfát, s az is mind különböző alakú. Máramassziget temetőjét a vihar pusztította el néhány héttel érkezésem előtt. Alig találtam nyolc-tíz fejfát benne, s az is mind más és más formát mutatott. Ezen nincs is mit csodálkoznunk. Városokban sok az idegen, jöttment, s ez meglátszik temetőjükön is.

Nagyon szép vésett virágokat készítenek ma is a nagyszöllősi és a szatmári fejfák faragói. Az avasvámfalusi fejfák hatalmas tuskóinak plasztikus formái nagyon sikerültek. Érdekesekek Técső „kapás” fejfái, az írást oltalmazó kapaalakú deszkaernőjükkel. A tiszadobi fejfák furatos-fűrészelt homlokdisze viszont a Biblia nyitott lapjaira emlékeztet.

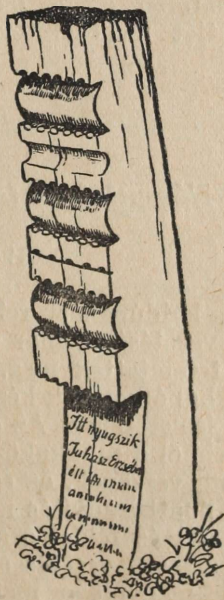
A fejfákról mindenütt számos rajzot és fényképet készítettem, a legrégibb dobi fejfát (11. kép) és három régi szatmári fejfát pedig eredetiben is megszereztem a múzeum számára.

10. kép. Máramarosi ref. fejfák.
Baloldalt técsői, jobboldalt szigeti.

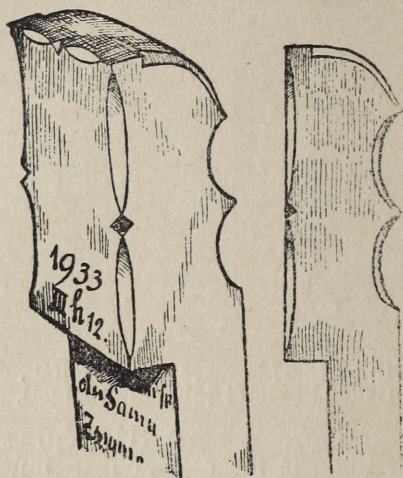

11. kép. A legöregebb tiszadobi fejfa
(balról) és egy tiszadai fejfa.

12. kép. Tiszafüredi
fejfa.

A temetők művészete mellett figyelmet szenteltem a falu régies ill. tipikus építészeti emlékeinek — fedeles kiskapuk, faragott kapubálványok, vesszőből font ólak, görék, nyári konyhák és szabad

13. kép. Avasi ref. fejfa. Vámfalu, Szatmár megye.

ég alatt álló tűzhelyek stb. Helyenként a régi viselet emlékeit is felkutattam, Dolhán pedig megszereztem a múzeumnak egy régi rövidderekű inget, a kárpátaljai orosz viselet magyar szabású darabját. Kisaron egy szép festett sulykot is vásároltam a múzeum számára. Nagyszöllősen a gödényházi, Máramarosszigeten és Ávasvámfaluban viszont a helybeli fazekasipar néhány szép régies stílusú készítményét szereztem meg. Ugyanitt lejegyeztem néhány oláh táncrigmus szövegét és dalmátát. Ezeket az oláhok helyi „vasány” jellegzetességnek tartják. Zenei szempontból a régi magyar dallamokhoz hasonlítanak leginkább.

Dolhán az orosz, Szigeten és Szatmáron pedig az oláh temetőt is felkerestem és sok szép sírkeresztjét megörökíttettem rajzban vagy fényképen.

Balogh István gyakornok beszámoló jelentése :

Néprajzi és levéltári kutatás Hajdúnánáson.

— 1942 június 21—július 11. —

A hajdúnánási református gimnázium tanulói Molnár József tanár vezetésével már az elmúlt években jól dolgozó munkaközösséget teremtettek meg. Ez a munkaközösség szorgalmas és buzgó diákokból állva, sok kéziratban heverő anyaggal járult hozzá Hajdúnánás ismeretéhez. Az elmúlt évben kifejezték azt a kívánságukat, hogy ebből a munkaközösségből ezen a nyáron valami kutatótáborfélét szervezzenek, az egyes tagok önkéntes vállalkozás formájában, de központi irányítás mellett, foglalkozzanak tervszerűen az anyaggyűjtéssel és feldolgozással. Ilyenformán, időnként változó, 3—6 tagú társaság vezetésem alatt kezdett neki a gyűjtésnek. Mindenik tagnak megvolt a maga tárgya, inkább csak módszertani utbaigazítást vártak. Az egyik tanuló, Igmándy Zoltán a hajdúnánási építkezést, Szabó Imre a társadalmi érintkezési formákat, Kelemen

Sándor a népies növényneveket és gyógyítási módokat kívánja feldolgozni.

Magam elsősorban a földművelés, pásztorkodás és település kérdéseivel foglalkoztam. Ebből a célból a levéltár gazdag anyagát kutattam át. Ebben is nagy segítségemre voltak a diákok. A levéltár a XVI. század végétől tartalmaz főleg birtokadományozási okleveleket. A XVII század közepétől kezdve mind gazdagabb és a XVIII. században már hiánytalanul megvannak a jegyzőkönyvek és iratok legnagyobb része is. Igen hasznos és nagyjelentőségű a Hajdúnánás XVIII—XIX. századi népiségtörténetére az itt talált és általam lemásolt 1802-es nemesi, 1715, 1723, 1771. és 1847—48-i föld- és vagyonösszeírások. Ezekből szinte hiánytalanul össze lehet állítani a város történeti szociografiáját. Ugyancsak a levéltárban találtam és másoltam le Hajdúnánásnak a XVIII. század 70-es éveiből származó térképét. Ez a már majdnem tönkrement térkép igen ősi állapotban mutatja az egykori kertes települést és a kertek betelepülésének menetét. Ugyancsak kijegyeztem a jegyzőkönyvek gazdasági vonatkozású feljegyzéseit egészen a XIX. század 20-as éveiiig.

A levéltári kutatásokkal párhuzamosan folytattam a pásztoréletre vonatkozó korábbi gyűjtésemet. A legelőkön a nagyjószág- és juhtartás módját, a pásztorépitményeket, a tej feldolgozását, a pásztorszokásjogot tanulmányoztam. A városban és tanyákon az építkezést, a szőlőskertekben a magyar ház ősi formáját őrző szőlőspajták fényképezését, tüzelő berendezéseinek rajzolását végeztem.

Állandóan gyűjtöttem a szokás- és hiedelem-világ anyagát. Ezzel kapcsolatos a népdalgyűjtés, amely Csenki Imre vezetése mellett a diákok által gyűjtött szövegek alapján történt. Csenki Imre fonográffal négy nap alatt 14 hengeren mintegy 40, köztük ismeretlen nótát is gyűjtött, azonban az anyagot távolról sem merítette ki.

Minden közös gyűjtőmunka egy célt szolgál, hogy teljesen fel lehessen gyűjteni e jórészt ismeretlen táj tárgyi és folklóre emlékeit, ha egyelőre csak részletekben is.

1942 augusztus 20—szeptember 5-ig a Szamosháton, Csenger környékén és az Ecsedi-láp keleti oldalán, továbbá az Érmelléken az építkezést és tüzelőberendezéseket tanulmányoztam.

6. fejezet.

A Déri Múzeum gyarapodása 1942-ben.

A múzeum 1942. évi gyarapodását és törzsállományát az alábbi táblázat szemlélteti :

Összegezés	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Összesen
	Könyv- és oklevél- tár	Szép- és iparművé- szeti tár		Érem- és régiségtár	Néprajzi tár	Természet- rajzi tár	
Törzsállomány 1941 végén ...	33,437	6,293		23,394	10,145	772	74,041
Vétel, ásatás és gyűjtés városi és állami se- gélyből	445	91 30		13	85	10	674
Ajándékozás ...	1,979	4 1		54	42		2,080
Letét	585						585
Csere	78						78
Összes évi gyara- podás	3,087	126		67	127	10	3,417
Törzsállomány 1942 végén ...	36,524	6,419		23,461	10,272	782	77,458

Ebben a kimutatásban nincs benne az örök állami letétképpen szereplő Déri Frigyes-féle gyűjtemény és a Közművelődési Könyvtár anyaga.

Fenti táblázatos kimutatás a beszerzés módját tünteti fel, az alábbiakban a gyarapodást tárgyi, illetve tartalmi csoportosi-
tásban adjuk.

I. Könyv- és oklevéltárnál.

Összes évi gyarapodás 3087 drb. Ebből 2028 könyv 2231 kötetben, 83 folyóirat-hírlap 386 darabban, 126 drb. apró nyomtatvány, 3 térkép, 585 kézirat 623 tételben, 2 drb. oklevél és 260 egyéb anyag (fénykép, gépirat) 467 tételben. A hatalmas növekedést az Oláh Gábor hagyaték és a Földessy-féle Ady-kéziratok eredményezték.

A Déri Múzeum Ady-szobájának alapvető anyagát Földessy Gyula eredetileg a Debreceni Ady Társaságnak ajándékozta, ez pedig az ajándékot öröklétképpen a Déri Múzeum Ady-szobájának adta. Ez az öröklét áll 13 könyvből, 9 folyóiratból, 20 csomag apró nyomtatványból, 478 tétel alá sorozott eredeti kéziratból (levél, vers és próza), 50 tétel alá vett gépiratból és 15 fényképből. Részletes feldolgozása tervbevéve. Ezt az emlékanyagot állandóan gyarapítjuk.

Oláh Gábor író végrendeleti hagyatéka áll a hazai és külföldi szépirodalom remekeit magában foglaló 1488 műből 1696 kötetben, megjelent és még kiadatlan művei kéziratának egész sorozatából, összesen 83 mű 120 darabban, 7 fényképből és 2 okmányból. Ehhez járul még a Petőfi Társaságtól átengedett Naplók II—V. kötete, néhány kézirat mű, melyek 1942-ben még nem kerültek a múzeum kezelésébe. Valamennyit külön kezelésben az Oláh Gábor-szobában helyezük el. Ide jutnak majd a Csobán Endre városi főlevéltáros által Oláh Gábor lakásáról a leltárbiztosi hivatal engedélyével, tanulmányozás céljából kölcsönként rajzok, levelezések és apró nyomtatványok. Az értékes hagyatékról külön jegyzék és cédulakatalógus készült. Az emlékanyagot állandóan gyarapítjuk.

Ajándékozás. Az elmúlt esztendőben a könyv- és oklevéltárnál a kövcskezők ajándékoztak:

Balassa Sándor 42 drb. világháborús apró nyomtatvány, Bartók Miklós, dr. Bartók Lajos több ízben debreceni apró nyomtatványok, Berényi Dénes, Bereczky Ferenc, Bézy István nyilas és nemzeti szocialista röpiratok, Bihácsy György (Kassa) röpiratok a mostani háborúból, Borszéky Antal, Csapó László, Dánielné Lengyel Laura, Debreceni Ipartestület egy Déri Frigyes-levél, Déri György saját műve, Dubovité István, diósadi Elekes György, Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület 8 drb. könyv, Erdélyi Múzeumegyesület, Farkas Ferenc, Fehér Lajosné, Ferenczy Károly, Franklin Társulat Ortutay: Magyar népművészet, Gajdos István, Garády Sándor, Gönczy Egyesület, Haraszty Gyula, Horvay Róbert a debreceni Auer-család XVIII. századvégi naplója, Kaplonyi György Tábori Újság teljes évfolyama, Kardos Albert, Kardos Pál, hegyaljai Kiss Géza 2 drb. regénye kézírata, Kisújszállási Kaszinó, Láng Sándor, Lovas Ernő, Lükő Gábor, Módis László, A Múzeumbarátok Köre Csokonai V. Mihály művei 1844. és 1864-i kiadását, Lázár Károly: A természetbarátok évkönyve és Szirmay A.: Zemplén vármegye című műveket, összesen 93 P értékben, Nemzetpolitikai Szolgálat, Nyári Egyetem, Orosz Árpád, Orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai

Központ könyvek és folyóiratok, Polgármester, Polster Adolf fényképalbum, Rákóczi Múzeum (Kassa), Réthy István 25 drb. exlibris, Roska Márton (Koložsvár), Sallay Lajos hírlapok Tisza István gyilkosai pere tárgyalásáról, Sőregi János, S. Szabó József 20 drb. Zoltai Lajos-levél, Szentgyörgyi Lajos kéziratok, fénykép, debreceni térkép, apró nyomtatványok, Takács Zoltán, Tisza István Tudomány Egyetem 1941. évi doktori értekezések, 36 drb. Tisza István Tud. Társaság I. o. kiadványai, Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter, Varró Ferenc, Városi nyomda termékeinek köteles példányai, Vértess Gizella, br. Wardener Mihály.

Csereképpen a következő intézetektől, szerkesztőségektől kapunk kiadványokat és folyóiratokat: Államtudományi Intézet (Bp.), Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Horthy Miklós Tud. Egy. Régészeti Intézete (Szeged), Győry Szemle szerk., Magyar Turista Szövetség, Pannonhalmi Szemle szerk., Tisza István Tud. Egyetem Term. Tud. Intézete, Váczi Múzeum, Városi Múzeum (Szeged).

Csereképpen kapjuk még a jelentősebb német és svéd régészeti, német és finn néprajzi kiadványokat, habár háborús viszonyok következtében a csereviszony fenntartása mind nagyobb nehézségekbe ütközik.

Vétel útján megvásároltunk majd minden hazai néprajzi és régészeti kiadványt, a jelentősebb külföldieket is és állandóan gyarapítjuk a kiegészítésre szoruló néprajzi és művelődéstörténeti kézi- és szakkönyvtárat. Az elmúlt esztendő jelentős gyarapodásában értékesek a marosvásárhelyi Városi Könyvtár anyagából csereképpen megszerzett románnyelvű történeti és néprajzi művek is. A debreceni kiadványokat tartalmazó ereklyekönyvtár az elmúlt évben is örömdetesen gyarapodott.

II. Szépművészeti tárnál.

Összes évi gyarapodás 95 drb. Ebből 2 szobormű, 11 festmény, 72 kézirajz és 10 hasonmás.

Ajándékoztak: Dr. Bertók Lajos 1 drb. színes könyvmotívot, özv. Márk Endréné sz. Kovács Kornélia: Id. Kovács János olajfestményét Barcsay István szegedi tanácsnokról, Múzeumbarátok Köre: Magyar Balázs, Mátyás király hadvezérének 15×19 cm nagyságú olajfestésű arcképét. Festője ismeretlen. XVIII. sz.ázadi munka, eredeti rámásban. A képet, mely köriratos metszet után készülhetett, a Múz. Barátok Köre özv. Kardos Bélánétól 100 P-ért vette, OTI debreceni Igazgatósága: Ady-emléktábla műkőből, mely 1924-től 1942-ig a debreceni Angol Királyné-szálló falán állott. A tábla Ady-fejét Némethy László szobrászművész készítette. Az egész mérete 82×77 cm.

Vettük: Bars László: Bányamunkások és Betlehemesek c. olajf., Tiszapart c. vízf. — Bihácsy György: ceruzarajzok hortobágyi

tájakról, pásztorokról, debreceni épületekről, utcákról, szobrokról, Nagyerdőről. 50×33 cm, 51 drb. és 3 drb. olajf. (Csokonai-szobor, Medgyessy „Művészet“ c. bronzszobra és Emlékkert-részlet). — Ferenczy Éva : Tavasz. Bronzszobor 33 cm m. — Lentini Angelina : Milánói külváros, vízf. — Maghy Zoltán : rajzok böszörményi faragott kiskapukról. — Menyhárt József : A nagyzábláthi Polyák-kastély, Thaly Kálmán elhalálozási helye. Vízf. a Thaly-szoba részére, Bocskai gyaloghajdúi között. Tollrajz XVII. századi metszet után és Lovas vitézek a XVII. századból. Tollrajz XVII. századi metszet után. Két utóbbi a Hajdú-szoba részére. — Oláh István (dobi) : Kölcsey Ferenc diákkori lakóháza Debrecenben. Vernis mou.

III. Iparművészeti tárnál.

Összes évi gyarapodás 31 drb. Ebből 1 drb. ötvösmű, 30 drb. klisé.

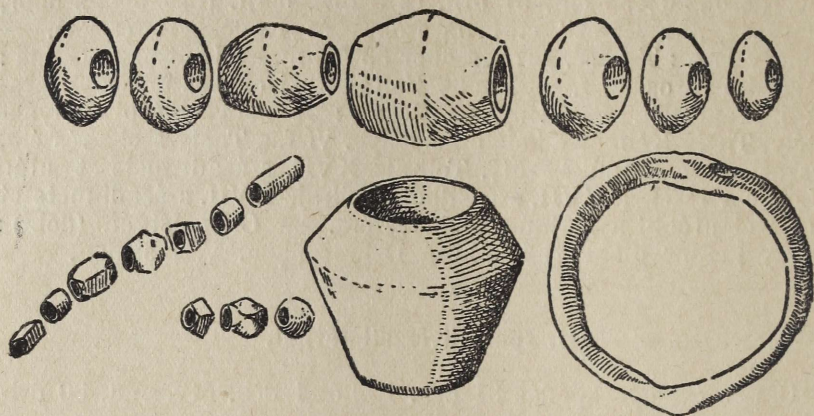
Végrendeleti hagyaték címén kaptuk azt az ezüstkoszorút, melyet Oláh Gábor írónak 60. életéve és több mint 40 éves írói munkássága emlékére barátai és tisztelői 1942 március 1-én ajándékoztak a Csokonai Kör útján. A 80 levélből álló koszorút Kostya János ékszerész készítette.

A 30 drb. klisé a múzeum 1941-es Évkönyve részére a Tiszántúli Könyv- és Lapkiadó R. T. készítette.

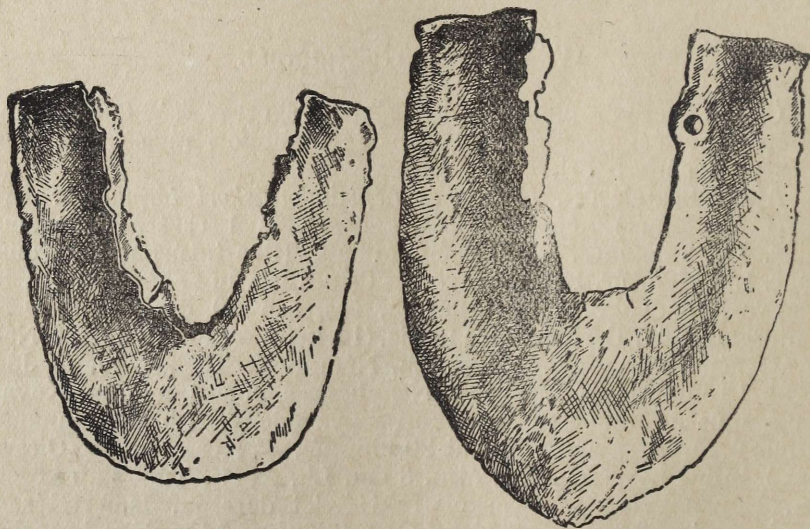
IV. Érem- és régiségtárnál.

Összes évi gyarapodás 67 drb. Ebből őskori régiség 8, római kori és népvándorlási régiség 17, közép- és újabbbkori régiség 13, érem 24 és papírpénz 5 drb.

Ajándékoztak ős-, római- és népvándorláskori tárgyakat : Bíró Albert (Bagamér) népv.-kori agyagbögre és 1 császárkori római dénár. Lh. Bagamér. — Borbély Mihály (Pusztatúrpáztó) római dénár. Lh. Mezőtúr, Kúria-tanya. — Csipes István kalcedon-, paszta- és agyaggyöngyök, és bronzkarika, összesen 49 drb. Lh. Debr. Köntösgátsor 47, Bertók János földje. (14. kép). — Frank József (Nádudvar) népv.-kori agyagedény. Lh. Nádudvar, Tégláégető. — Jóna István 1 római dénár Lh. Debr. Nagyhegyes, Jóna-tanya. — Kovács Gyula műsz. főtanácsos római kori agyagedény. Lh. Hajdúnánás, Balmazújváros—nyiregyházi út 20 klm-nél. — Kósa Ferenc (Olcsva-apáti) bronz karperec zárt, atm. 8 cm. Lh. Apáti, Túr-zsilip közelében. Egy nagyobb koravaskori raktárlelet darabja. Ismertetése a 36. oldalon! — Marchhart József avar fülönfüggő töredéke bronzból, fémgömböcskéekkel. Lh. Szederkény, Kisfaludy erdő előtti Tiszapart, a polgári vashídtól 1 km-re, sírból. A temetőben végzett próbaásatás ismertetése a 46. oldalon ; obszidián magkő 8×8×5 cm. Lh. Debr., Ohattelekháza (kb. 30 évvel ezelőtt lelték). — zs. Márton Sándor

14. kép. Kalcedon-, paszta- és agyaggyöngy, bronzkarika. II.—III. század Kr. u. Lh. Debrecen, Köntösgátsor 47. sz., a telken talált sírok. A lelőhely feltárása tervbevéve.

15. kép. Középkori ásók vasból. A kisebbik 21, a nagyobbik 25 cm magas. Lh. Érkeserű, Biharmegye, Nagyszigeterdő. Orosz Lajos ajándéka.

(Érkeserű) bronzkor III. szakaszából származó agyagurna és kísérő edények töredéke, díszítéscsikkel. Lh. Érkeserű, Márton-tanya a Forrás-dombon. — Molnár Gyula sz. lelkész 1 római nagy bronz és 1 kis bronz. Előbbi lh. Nagycsepely (Somogy m.), utóbbi Tabajd (Fehér m.) — Nagy József (Derecske) talpas szabadkézi tál, fordított kúpalakú, talpa négy lyukkal. 10.5 cm m. Lh. Derecske, Nagytanya. — Szűcs András és neje sz. Nyíry Emilia (Bagamér) 4 drb. népv.-kori agyagedény, 1 öntőforma felerésze porózus kőből, vastag ár öntéséhez és 3 drb. csillámpala. Lh. Érsemjén, Szűcs-tanya.

Vétel: *ős-, római- és népvándorláskori tárgyak:* A szederkény-tiszapolgári avartemető próbaásatásakor talált két sír mellékletei: I. sír: agyagbögre, szabadkézi, csipkézett pereméllel. M. 12, szájnílás átm. 9, fenék átm. 7 cm és 1 vascsat 25×20 mm. II. sír: vaskés nyélnyúlvánnyal, rátapadt farostokkal, csonka. H. 6. cm. (3. kép). Római császárkori dénár. Lh. Nádudvar, Seregélyes-u. 2.

Ajándékozta: *közép- és újabbkori tárgyak:* Adorján Kálmán, Acél Imre, Alacs Dániel, Barta Ernő, Balkó Pál (Álmosd), Engyh József, Forray István, Gaszner Géza, Molnár Gyula, Papp Imre, vitéz dr. Roncsik Jenő, Szendrey István, vitéz Szentgyörgyi Lajos és Törpe Márton, különféle fém- és papírpénzeket, emlékérmeket. Ezek közül megemlítjük a vitéz Szentgyörgyi által ajándékozott bronz emlékérmét Tisza Kálmán 10 évi miniszterelnöksége emlékére 1885-ből és a Szendrey által adott I. Mátyás denárt (CNH II. k. 214). Lh. Debr. nánási vasut, 92—93 szelvény, templomhely (L. Évkönyv 1939—40. 90. l.). — Baja Mihály: kozák pika nyéllal 1848—49-ből. — Balogh Margit ifj. Kémeri Mikó Gyula útján: középkori agyagtányér, belsejében négy mélyített körgyűrű. Átm. 110 mm. Lh. Biharföldvár 44. sz. telek. — Jeney Jenő: orosz patkó vasból. Lh. Debr. városi vízműtelep. — Jóna István: lándzsahegy vasból, köpűvel. Lh. Debr. Nagyhegyes, Jóna-tanya. — Koren Emil MÁV. üzletvezetőség főnöke: bronzharang 1608-ból. Lh. Debr. vasúti pályaudvar. Mag. 32 cm. — sz. Kovács Imre: karperec aranyozott rézből, díszítéssel. Lh. Debr. Dobozi-temető. — Nagy Zoltán: pecsétnyomó bronzból „KF 1864“ felirattal. Lh. Debr. Monostorpályi. — Nagy József (Derecske): tövises sarkantyú vasból, középkori. Lh. Derecske. Orosz Lajos (Érkeserű): 2 drb. középkori ásó vasból. A nagyobbik 25 cm h., 20 cm sz., a kisebbik 21 cm h., 18 cm széles. Lh. Érkeserű, Nagyszigeterdő. Ducsközás közben találták. (15. kép).

Vétel: *közép- és újabbkori tárgyak:* Dr. Balogh István múz. gyakornok és Molnár József gyak. gimn. tanár Csengerben és Szamostatárfalván végzett kutatás alkalmával gyűjtött középkori cserepek részben díszítéssel és 1 sarupatkó vasból. — Disztányér, áttört díszítéssel, fenekén „Munkáts“ jelzéssel, fehér fémből. Átm. 22 cm. — Kossuth-bankó, kincstári utalvány 2 pengő forintra Bp. 1849 július 1. Ud. 14,622. sz. Kossuth Lajos és Szemere Bertalan aláírással, ritka. — Néhány drb. XVII. sz. ezüstpénz, debr. és h.-sámsoni lelet.

V. Néprajzi tárnál.

Összes évi gyarapodás 227 drb. Ebből magyar néprajzi tárgy 118 és hazai nemzetiségi tárgy 9 drb.

Ajándékozta: Baja Mihály: kis csobán. — Dr. Balogh Istvan: fekete báránybőrkuccsma. — Csapó László: horgolt női bugyelláris, 2 drb. üveggyöngyvel díszített női erszény, 2 drb. himzett női erszény, 2 drb. bőrtáska, női, 1 drb. törökös díszítésű női kezitáska. — Csonka Józsefné (Türkev, H.-nánás): fehér himzéssel díszített párnafő. — Ferenczi Károly: napszámrovás Laskódról, 1929-ből. — Jóna földbirtokos: 3 drb. vállkendő (egyik 1850 körüli), rékli, bársonymellény, menyasszonyi selyemszoknya (1870 körül), 2 drb. vánkoshaj fehér lyukacsos himzéssel. — Dr. Kardos Albertné: sötétkék üveg-pohár, mélyített díszítéssel. — Molnár N.-né, Csenger: 2 drb. csuporfedő cserépből, tűzlapát, teknővakaró, guzsaly 3 drb., sarló, csontnyelű villa, szűrőtál és cseréptányér. — Szatmári ref. egyház: 3 drb. régi fejfa. — Zsindely Ferencné, Bp.: 2 járszági ködmön, békésmegyei tót ködmön, aranycsipkével díszített alföldi főkötő. — Bujdosó Imréné (Prügy): 3 cseréptányér.

Vétel: *Pásztorélet, állattartás:* kanászkürt, kanászbalta nyele (réz és szaruveretekkel díszítve), kanászkürt (dísztelen), pároskés fele (villa), tűzszeres szám erszénye.

Halászat: érkiserűi nádvágó, vészirtó, lészaverő (pusak), vészfő, lészadarab, haltartó kas, merettyű, szatyor, nádvágó, zsombék. Ezekről bővebben az 56. lapon! (4. és 5. kép).

Viselet, textília: Kenyérdagasztó kötény, matyó kötény, himzett dohányzacskó, csengeri bőgatya felszára, dolhai orosz férfiing, erdélyi szász női bunda, szabolcsi himzéssel díszített díványpárna.

Cserépedények: 2 fazék (egyik 1851-ből), habánkorsó (1833-ból), 4 tányér, zöld pálinkásbutella, 6 drb. máramarosszigeti cserépedény oláh fazekasmesterek munkája, 3 drb. gödényházi, 4 drb. nagyszőlősi, 3 drb. matolcsi, 1 drb. zilahi, 2 drb. nagybányai, 1 drb. nagy-láposi, 12 drb. misztótfalusi, 15 drb. vámfalusi (avasvidéki) cserépedény.

Vegyesek: 2 drb. tűzikutya, mángorló (1886-ból), sulyok (1897-ből Nagyarról), dohánytartó szita, nagybányai guzsaly számolya, 1 drb. tiszadobi régi fejfa és 3 drb. szatmári fejfa.

VI. Természettajzi tárnál.

(Hortobágyi Múzeum.)

Összes évi gyarapodás 10 drb. Ebből 1 drb. emlősállat, a többi madár.

Pézsmapocok (Fiber zibethicus L.). A Hortobágy-folyóból az első ismert példány. 1942 március 21-én egy halász ütötte le. — *Fakó rétihéja* (Circus macrourus Gm.) Balmazújváros, Hortobágy-

Kónya 1942. IV. 9. — *Vándorsólyom* (*Falco peregrinus peregrinus* Tunst) Debrecen, Hortobágy-Kondásfenék 1942. XI. 8. — *Nagygoda* (*Limosa limosa* L.) Debrecen, Hortobágy 1942. V. 15. — *Vízityúk* (*Gallinula chloropus chloropus* L.) Hortobágy 1942. VI. 15. — *Heringsirály* (*Larus fuscus fuscus* L.) Debrecen, Hortobágy-Fényesfenék 1942. XI. 8. — *Balla* (*Plegadis falcinellus falcinellus* L.) Debrecen, Hortobágy-Feketerét 1942. XI. 21. — *Örvös lud* (*Branta bernicla bernicla* L.) Debrecen, Hortobágy-Ludas 1931. — *Gerle* (*Streptopelia turtur turtur* L.) Debrecen, Savóskúti erdő 1942. V. 3. — *Szalakóta* (*Coracias garrulus garrulus* L.) Debrecen, Savóskúti erdő 1942. V. 3.

A madarakat ajándékozták Draskóczy Jenő csendőralezredes, E von Klass ezredes (Haga), F. Nagy György követségi titkár (Stockholm), Németh Nándor hortobágyi csárdás, Piros Géza. A tömések egy kivételével a Tisza István Tud. Egyetem állatani intézetében készültek dr. Satori József tanár felügyelete alatt. Az örvös ludat Nagy József ny. MÁV tisztviselő lőtte és adta el. Ez vitéz Kanabé Rezső tömése.

Ezen a helyen is felkérjük a Hortobágyot járó magyar vadászokat, hogy pusztai múzeumunk madárgyűjteményének kiegészítését szíveskedjenek felkarolni, mert tisztán a vadászok megértésén és jóindulatán múlik, hogy közkedvelt madárgyűjteményünk, főleg vadliba-gyűjteményünk, egyre tökéletesebbé váljon.

Az új szekrények kihelyezése, az egész kis múzeum átszervezése 1942-ben is elmaradt egyrészt a háborús állapotok, másrészt egy szakpreparátor hiánya miatt.

*

Múzeumunk évi gyarapodásáról szóló beszámolóinkat befejezve, a legteljesebb tisztelettel és hálával gondolunk mindazokra, akik ajándékaikkal a legkisebb mértékben is megtisztelték intézetünket. A nagyközönség szeretete, pártfogása a legbiztosabb záloga múzeumunk jövőbeli fejlődésének, mert a megértő szeretetnek mindig nagyobb az éltető ereje, mint bármely anyagi forrásnak, melyet a hivatalos fenntartó szervek juttatnak rendelkezésünkre!

7. fejezet.

A Déri Múzeum mint kultúrház.

1. Az előadóterem igénybevétele 1942-ben.

Előadótermünket 1942-ben 25 egyesület 54 esetben vette igénybe. Az elhangzott előadások a következők voltak :

1. I. 8. Kovrig Béla : Az egységes magyar társadalom és a Hivatásrend szükségessége. (Debr. Hivatásszervezet értelemiségi tagozata.)
2. I. 13. Farkas Pál : Székelyföldi vakáció I. rész. (Tur. Egy. Debr. Oszt.)
3. I. 14. Jeney Endre : Egészségvédelmünk legújabb sikerei és Kettesy Aladár : A színek világáról I. rész. (Népsz. Főisk. Tanf.)
4. I. 18. Reményik Sándor- emlékest. Az ünnepi emlékeztést Járosi Andor tartotta. (Enyingi Török Bálintné Filléregylet.)
5. I. 20. Farkas Pál : Székelyföldi vakáció II. rész. (Tur. Egy. Debr. Oszt.)
6. I. 21. Vasady Béla : Két nagy nemzetnevelő : Széchenyi István és Ravasz László és Kettesy Aladár : A színek világáról II. rész. (Népsz. Főisk. Tanf.)
7. I. 28. Kiss József : A lángész és Flachbarth Ernő : Van-e nemzetközi jog? (Népsz. Főisk. Tanf.)
8. II. 3. Papp Dénes : Német Himalája-expedíciók küzdelmei. (Tur. Egy. Debr. Oszt.)
9. II. 4. Bókay Zoltán : A csecsemő és felnőtt közötti különbség és Divéký Adorján : Az orosz birodalom kialakulása.
10. II. 8. Mátyás József- emlékest. Emlékbeszédet tartott Molnár János. (Gönczy Egyesület.)
11. II. 11. Csillery András : A fogsú és Boldisár Kálmán : A magyar alföldi földbirtokok. (Népsz. Főisk. Tanf.)
12. II. 15. Schadek János : Mérnökszemmel Oroszországban a Dnyeper-művekig. (Magy. Mérnök és Épít. Egy.)
13. II. 18. Csikesz Sándor - emlékünnepe. Kodolányi János megemlékezését felolvasta Juhász Géza.

14. II. 20. Lotz János : Hogy élnek ma a skandináv államokban?
és Gärtner István : A kiütéses tifusz. (Népsz.
Főisk. Tanf.)
15. II. 25. Szondy György : A füvek mint az emberi művelődés
tényezői és Pukánszky Béla : Mozart hazánkban.
(Népsz. Főisk. Tanf.)
16. II. 26. Szabó Árpád : Görög politika a Kr. e. V. században.
(Tisza István Tud. Társ. I. o.)
17. III. 1. Oláh Gábor ünnepi ülés. Előadott Móricz Zsigmond
Oláh Gáborról és Csobán Endre Oláh Gábor és
Debrecen címen. (Csokonai Kör.)
18. III. 3. Hettesheimer Ernő : Nagybánya és környéke. (Tur.
Egy. Debr. Oszt.)
19. III. 11. Szádeczky-Kardos Tibor : Szociális adópolitika. (Népsz.
Főisk. Tanf.)
20. III. 12. Nagyvárad est. Kölcsény Sándor polgármester üdvözlő
beszéde után megnyitó beszédet tartott Soós
István polgármester. Hlatky Endre főispán : Debrecen és
Nagyvárad testvérisége és Papp Lajos :
Nagyvárad, Erdély kapuja. (Tur. Egy. debreceni
és nagyvárad est.)
21. III. 21. Kelet Népe-est. Előadtak : Móricz Zsigmond (A jó
tanár), Juhász Géza (Veres Péter útja), Gombos
Gyula (A népi irodalom probléma-köre, és Bartók
János (A népi zene). (Kelet Népe kiadóhivatala.)
22. III. 22. Kletz—Galambos : Szép vagy gyönyörű vagy Magyar-
ország c. színes mozgó filmbemutató. (Debr.
MANSZ vasutascsoport.)
23. III. 25. Magyar Zoltán : A turáni magyar élet útján, Pass
László : A csodaszarvas nyomában. (Magy. Orsz.
Turán Szöv. debr. tagjai.)
24. III. 26. Baranyai Béla : Az 1514 : 63. tc.-től az 1609 : 69. tc.-ig.
Egy kárbavesztett (?) kodifikációs kísérlet, a
Quadripartitum története. (Tisza István Tud.
Társ. I. o.)
25. IV. 14. Marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság irodalmi
estje. Pap Károly üdvözlő beszéde után Molter
Károly, Tompa László, Wass Albert gróf, Asztalos
István saját műveikből olvastak fel, Jancsó
Adrienne szavalt, Gulyás Pál záróbeszédet mon-
dott. (Debr. Irodalmi Társaságok és a Kult. Egy.
Orsz. Szövetsége.)
26. IV. 19. Orsz. Hivatásszervezet irodalmi matinéja. Ünnepi
beszédet mondott Zoltán Pál. (Magy. Dolgozók
Orsz. Hivatásszervezete.)
27. IV. 26. Magyar Zoltán : Mit akarunk? Turmezei László :
Turán ébredése. Szabó Gyula : Mi a rovásírás?
(Magy. Orsz. Turán Szövetség debreceni tagjai.)

28. V. 7. Bacsó Jenő : Dr. Kováts Andor emlékezete és Divéky Adorján : A Békés-család szerepe Báthori István alatt. (Tisza István Tud. Társ. I. o.)
29. V. 8. Szilassy László főispán megnyitója után Hankiss János : Bulgária és a bolgárok. (Debr. MANSZ.)
30. V. 9. Baráti Huszár Aladár : A turáni vadászok Nemzetvédelmi szervezetének célkitűzései. (Turáni Vadászok Orsz. Szöv. Tiszántúli Kerülete.)
31. V. 10. Török Kálmán—Eke Mihály : A MÁV. erdélyi bevonulása és Eke Mihály—Balogh István : Magyar Népviseletek. (MANSZ vasutascsoport Debr.)
32. V. 30. Németh László : Író a fórumon, Juhász Géza : Nép és irodalom, Karácsony Sándor : A könyv és olvasója. (Debr. Ady Társ. könyvnapi felolv. ülése.)
33. VI. 2. Kovács Máté : Csokonai, Lükő Gábor : Karácsony Sándor, Juhász Géza : Erdélyi József és Papp István : Móricz Zsigmond. (Csokonai Kör könyvnapi felolv. ülése.)
34. VI. 7. Túrmezei László : Magyarország történeti hivatása és Jeddi Fehér Horka : A magyar nevek használata. (Magy. Orsz. Turáni Szöv. debr. tagjai.)
35. VI. 20. Csilléry András megnyitója után Hüttl Tivadar : A vérátömlesztésről, Jeney Endre : A véradó központ és vidéki szervei és Kopnitzky János : A harcoló katonák vérellátása. (MÁNE debr. fiókegyesülete.)
36. VI. 27. Petőfi Társ. és Csokonai Kör Petőfi-ünnepélye. Pap Károly megnyitója után Gáspár Jenő, Falu Tamás, Gyallay Domokos, Gyökössi Endre, Csathó Kálmán, Baja Mihály, Szathmáry István saját műveikből olvastak fel. Az ünnepély másik fele a Hortobágyon folyt le. (Petőfi Társ. és Csokonai Kör.)
37. VIII. 9. Debreceni Nyári Egyetem vetítettképes előadása a magyar föld termékeiről és a magyar tájakról.
38. VIII. 12. Külföldi Intézetek Vezetőinek összejövetele a Nyári Egyetemmel kapcsolatban.
39. VIII. 30. Hargitaváralja Jelképes Székelyközség rendezésében a Debrecenben nyaralt szolnoki dobokamegyei szóróanyaggyermek-műkedvelő előadása.
40. X. 19. Hankiss János : Az olasz-magyar irodalmi kapcsolatok jelleme. (Debr. Olasz Kultúrintézet.)
41. X. 25. Gergelyffy Gábor : A turáni eszme jelentősége és időszerűsége és Cholnoky Jenő : Japán, a felkelő nap országa. (Turáni Társ. és Debr. város Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága.)
42. X. 27. Berlini Trio. (Dahlke—Schutz—Richter) koncertje. (Debr. Zenekedvelők Köre.)
43. XI. 5. Kónya József : Harsányi László költészete. (Tiszántúli Szépmíves Céh.)

41. XI. 6. Divéky Adorján : Utazás a Kaukázusban 40 évvel ezelőtt. (Népsz. Főisk. Tanf.)
45. XI. 11. Ifj. Széll László : A magyar agrárpolitika az új Európában. (Debr. Német Tud. Int.)
46. XI. 12. Karácsony Sándor : A magyar tanítóság szerepe a társadalmi egységtudatra való nevelésben. (Gönczy Egy.)
47. XI. 20. Bókay Zoltán : A kis gyermek mesterséges táplálása a mai viszonyok mellett, tekintettel a tehéntejnél észlelt hiányokra és Szabó Árpád : Homérosz világa I. rész. (Népsz. Főisk. Tanf.)
48. XI. 23. Fest Sándor : Történeti és szellemi kapcsolataink Angliával a középkorban. (Tisza István Társ. I. o.)
49. XI. 24. Milleker Rezső : Keletázsiai képek. (Tur. Egy.)
50. XI. 26. Karácsony Sándor : Az aktuális Csokonai és Csobán Endre : Irodalmi helyzetkép. (Csokonai Kör.)
51. XII. 3. Sirio Piovesan és Galánffy Lajos szonáta-délutánja. (Debr. Zenekedvelők Köre.)
52. XII. 4. Szabó Árpád : Homérosz világa II. rész és Boldisár Kálmán : A magyar falu multja. (Népsz. Főisk. Tanf.)
53. XII. 14. Kondor Imre : Németh László és az új magyar irodalom. (Ady Társ.)
54. XII. 15. Bátori Béla : A Dolomitok. (Tur. Egy.)

Megjegyezzük még, hogy a felsorolt előadásokon felül a múzeumban tartotta összefüggéseit a Debr. Múzeumbarátok Köre és az Ady Társaság, amely egyesületek tagjaik és vendégeik számára tanulságos felolvasásokat és vitadélutánokat is rendeztek. Az Iskolánkívüli Népművelés csoportjai és az Idegenvezetőképző Tanfolyam hallgatói számos szakvezetésben részesültek a múzeum tisztviselői részéről.

2. A kiállítási termek igénybevétele 1942-ben.

Kiállítási termeinkben 1942-ben három kiállítást rendeztek. Ezek időrendben a következők :

1. I. 25—II. 1. Lentini Angelina és Ferenczy Éva kép- illetve szoborkiállítása a baloldali teremben.
2. XI. 8—14. Német Tudományos Intézet Mezőgazdasági Könyvkiállítása a baloldali teremben.
3. XII. 13—20. Littecki Endre kéпкиállítása a baloldali teremben.

3. A Közművelődési Könyvtár működése és állapota 1942-ben.

A kölcsönkönyvtárat és az olvasót látogató művelt közönség érdeklődését és igényeit kielégíteni a háborús viszonyok miatt egyre

nehezebb. A könyvek drágulása mellett baj az is, hogy a rossz papírra nyomott könyvek, a gyenge minőségű kötések hamar romlanak. Egyre új tagok iratkoznak be, mert az olvasási kedv megnövekedett és ezzel nincs arányban a könyvtár beszerzési képessége, bár újabban csak elismert, jónevű, hazai és külföldi írók műveit vásároljuk. A könyvtár anyagi erőinek gazdaságos felhasználását megnehezíti az a körülmény is, hogy előjáróink sok esetben nem térhetnek ki egyes sorozatos, vagy jótékonyság címén magasra szabott olyan művek megvétele elől, melyek közművelődési könyvtárunkban végtermékben nélkülözhetők volnának, mert közönségünk azokat nem is keresi.

A múzeumi Közművelődési Könyvtár működéséről és állapotáról a következő adatok szolgálnak:

Kölcsönző 1942. évi forgalma:

Könyvet kölcsönzött:

Tanuló fiú	6,036
Tanuló leány	2,332
Gazdálkodó	1,219
Iparos	5,004
Kereskedő	4,377
Tisztviselő	8,948
Tanár-tanító	1,911
Egyéb értelmiség	1,603
Személyi szolgálatos	1,549
Háztartásbeli	7,850
Összesen:	40,829

Szépirodalmi könyv ebből	36,500
Ismeretterjesztő könyv ebből	1,927
Ifjúsági könyv ebből	2,402

Összesen: 40,829 mű 47,422 kötet.

Olvasóterem 1942 február 13-tól április 20-ig tüzelőanyag-megtakarítás céljából zárva volt.

Olvasótermet 5,460 egyén látogatta meg.

Folyóiratokon kívül olvasott könyvek: 3028 mű 3542 kötetben.

Az olvasóterem és kölcsönző összesített forgalma:

43,875 mű 50,964 kötet.

Újságelőfizetésekre és vegyesekre kiutalva	720—	P
Előfizettünk 23 napilapra, illetve folyóíratra.		
Könyvek költetésére kiutalva	1,350—	P
Beköttettünk 60 darab újságot, ill. folyóíratot és 306 darab könyvet.		
Könyvbeshzerzésre kiutalva	1,250—	P
Vásároltunk 247 művet.		

<i>Biztosítékkamat könyveszerzésre kiutalva</i>	175— P
Vásároltunk 32 darab könyvet.	
<i>Államsegély-gyarapításra</i>	900— P
1942. év folyamán a Házipénztárba befizettünk szigorú számadási nyomtatványok árából :	
Beiratkozási nyomtatvány	262— P
Intőlevelezőlapokból	181.44 P
Kérőlapokból	137.84 P
Összesen :	<u>581.28 P</u>

Könyvtári biztosítékot letétbe helyeztünk 1000— pengőt.

1942. év folyamán a növendéknapló gyarapodás 428 mű 459 kötetben, ebből ajándék 62, vétel 366 mű. Az O. K. B. K. ajándéka 38 kötet volt.

Közművelődési Könyvtár állománya 1942 december 31-én :
22,991 mű 27,179 kötet.

A Múzeumbarátok Köre tagjai a könyvtárat biztosíték nélkül használhatják. Minden más új tag 4— P biztosítékot s egyszersmindenkorra 50 fillér nyomtatványköltséget fizet.

A könyvtár nyitvatartása és kezelése nem változott. A könyvtárban a múzeumigazgató helyettese Gulyás Sarolta képesített könyvtáros,

4. A Múzeumbarátok Köre működése.

Dr. Sőregi János ügyvezetőalelnök jelentése.

— 1942. V. 22—1943. V. 24. —

Mint a Kör ügyvezető-alelnöke, e tiszteből kifolyó kötelességemhez híven, van szerencsém Körünk elmúlt évi működéséről és állapotáról az alábbiakban beszámolni :

Előzetes tájékozással szabad legyen megemlítenem, hogy beszámolóm az eddigi gyakorlat szerint nem a naptári évhez igazodik, ehhez csak a pénztárosi jelentés alkalmazkodik. Az én beszámolóm mindenkor azt az időt öleli fel, mely a rendes évi közgyűléstől a következő rendes évi közgyűlésig, jelen esetben tehát 1942 május 22-től 1943 május 24-ig.

Visszatekintve erre a 12 hónapra, vajjon van-e közöttünk valaki, aki elsősorban is ne arra gondolna, ami tisztán a lélek és a szív ügye : a Mindenható iránti hálára, azért, hogy ebben a szörnyű vérzivatarban mi vagyunk ma Európának egyik legbékésebb és legnyugalmasabb országa. Ennél nagyobb ajándékot a Mindenhatótól még kívánni sem lehet!

Ez a mi kis kulturális egyesületünk csak egy paránvi cseppje a magyar kulturális életnek és tevékenységnek, de ennek élete is

mutatja, hogy a mi kedves hazánkat a Teremtő most jóságos tenyerér hordozza. Számban gyarapodtunk, meg tudtuk tartani összejöveteinket, kiadványokra tudtunk áldozni, gyarapítottuk kitűzött céljainkhoz képest a Déri Múzeum anyagát.

Mielőtt ezeket a pontokat egyenként számbavenném, szabad legyen előbb kegyelettel megemlékeznem azokról, akiket a halál szólított el tagtársaink sorából.

Az elmúlt 12 hónap alatt id. Balogh István földbirtokos, köztisztviselőként álló tagtársunk 1942 október 13-án hunyt el 68 éves korában. Az egyházi és mezőgazdasági életben egyaránt szerepet játszó kiváló debreceni civis a mi körünknek kezdettől fogva lelkes tagja volt. Korábban gyakran eljött közgyűlésünkre és Évkönyveinket mindig nagy érdeklődéssel olvasgatta, működésünket figyelemmel kísérte.

1943 február 21-én hunyt el 80 éves korában szendrői Nagy Károly nyug. min. tanácsos, a nagybányai erdőigazgatóság volt igazgatója, Körünknek 1938 óta lelkes tagja volt, aki könyvtárunkat szorgalmasan látogatta s körünk működését mindig sokra értékelte. Magas kora ellenére gyakran meglátogatott hivatalomban is és nem egyszer értékes néprajzi és művelődéstörténeti adattal gyarapította ismeretünket. Lelkes olvasója volt a múzeumi Évkönyveknek, különösen a panyolai ásatásokat kísérte figyelemmel.

Dr. Oláh János nyug. postaigazgató tagtársunk haláláról kell még megemlékeznem. Róla közelebbi adataink nincsenek, mert haláláról gyászjelentést nem kaptunk, személyesen nem volt szerencsém ismerni.

Körünk elhunyt tagjainak emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni!

Elköltözés miatt váltak ki sorainkból: Roska Márton, Grassl Herbert, özv. Siposs Ferencné, Péczely Endre, Kozmann Leó, nemestóti Szabó Albert, Molnár Erzsébet, Egey Etel, Hähnel Stefánia, Sallay Mária és Sallay Jolán, tehát 11-en. Egyéb okokból kiléptek: Vajda Benőné, Kaiser Miklósné, Baróthy Margit, Elefánty Mária és Fazekas Lajos, tehát 5-en. Tagjaink létszáma tehát összesen 19 fővel apadt. Ezzel szemben egy év alatt 56 új tagot vettünk fel. A múltévi közgyűléskor kereken 300-an voltunk s így a hiányzó helyeket betöltve, tagjaink száma jelenleg 337. Most is megemlítem, hogy 1938-ban a Kör újjászervezése előtt összesen 30-an voltunk.

Tagjaink számának gyarapítására különleges propagandát tudatosan nem fejtünk ki azon felül, hogy a helyi lapokban összejöveteleinkről részletes beszámolót adunk közre és a múzeumi nyitásokat közlő pársoros hirdetésekben a Kört mindig megemlítjük. Nekünk elsősorban olyan tagok kellenek, akik szeretik a múzeumot, akik örömmel tudnak szemlélődni, olvasgatni, tanulni és ezen az alapon propaganda nélkül, önként jelentkeznek soraink közé.

Az elmúlt 12 hónap alatt a Kör keretén belül alapított műgyűjtők baráti asztaltársasága ötízben tartott tanulságos összejövetelet, éspedig ezúttal az előadóteremben, mivel a tanácstermünket az

Oláh Gábor-könyvtár ideiglenes elhelyezésére kellett felhasználnunk. Ami a mi összejövetelünk címét illeti, hogy az a műgyűjtők baráti társasága volna, a kialakult gyakorlat szerint ma már nem fedi a valóságot, mert Körünk kimondottan műgyűjtő tagjai kevesebb számban vesznek részt összejöveteleinken, mint művelt érdeklődő tagjaink. Ez azonban nem ok arra, hogy eredeti elgondolásunkon változtassunk, mert eljöhét az az idő, amikor majd egy lelkes műgyűjtő előáll és műgyűjtő társait valami úton-módon mégis idecsalogtatja és tagjainkat a műgyűjtés nemes és tanulságos szórakozására közös erővel ráneveli.

A mi körünknek egyik legfőbb kitűzött célja, hogy itt ebben a szép kultúrházban — ahol annyi mindenféle eszköz rendelkezésünkre áll — tudásunkat, ismeretünket gyarapítsuk, műveltségünket, ízlésünket elmélyítsük. Éppen ezért összejöveteleinken elhangzott előadások tartalmát, lényegét a helyi sajtóban állandóan közzétesszük. A „Debreceni Újság” leadott közleményeinket szószerint szokta hozni. Ezzel az a célunk, hogy tagjaink az itt hallottakat másnap vagy harmadnap újra számbavehessék, emlékezetükben jobban megragaszthassák. Évi közgyűlésünkön pedig egybefoglaljuk újra az egész anyagot, a Déri Múzeum Évkönyvében most már másodszor leközzöljük s ezáltal még egyszer módot adunk tagjainknak arra, hogy amit itt hallottak, tanultak, újra emlékezetükbe idézhessék s így tudásuk, műveltségük maradandó alkatrészévé válják.

Ez alapon vesszük sorra most is összejöveteleinket.

Az első összejövetelünk 1942 nov. 27-én volt. Ezen Rimóczy József rajztanár, festőművész vetített képek kíséretében adott elő a mai műkritikáról és műértő közönségről. Rimóczy József bevezetésében elmondta, hogy a művészet helyes értékelésénél legfontosabb a műérzék. Az egymásnak ellentmondó kritikái és művészi vélemények nem alakíthatják ki az egységes magyar közízlést. — Előfordul, hogy nagy mesterek kisebb tanulmányait, vázlatait többre tartják, mint a befejezett egyetemes hatású alkotásaikat. A vázlat legfeljebb egy olyan másik művészt érdekelhet, aki abból tanulni akar. A közönség szempontjából azonban nem olyan értékes, mivel a közönség nem akar sem képet, sem szobrot készíteni. Beszélt továbbá a műkereskedelem, különösen a házaló műkereskedelem hatásáról. Az igazi műértő nem arra törekszik, hogy minél több „eredeti” olajfestménye legyen, hiszen az eredeti kontármunkáknál többet érnek kiváló alkotások jó reprodukciói is. Végül néhány nagy mester műveiben mutatott reá a realista és ideálista vonásokra, hangsúlyozva azt, hogy egy művészi munka értékelésénél nem fontos, hogy azt reálisnak vagy ideálisnak mondjuk.

Második összejövetelünket 1943 jan. 27-én tartottuk. Ezen dr. Nyíreő István az egyetemi könyvtár igazgatója tartott előadást Mátyás király budai könyvtáráról, a világhírű Korvináról. Ismertette a hazai könyvgyűjtésnek és könyvművészetnek megmaradt emlékeit a fejlődés díszes és egyszerű kiállítású kettős vonalán, melyek a magyarságnak annál inkább is becses emlékei, mert az első

közé a Nagy Lajos-kori Képes Krónika, a másik csoportba pedig a legrégebb magyar nyelvemlékek és krónikák tartoznak.

Mátyás könyvtárának kialakulásáról szólva bemutatta a budai királyi palota Mátyás-kori dunai homlokzatának képét, melynek első emeleti pompás helyiségében volt elhelyezve a mintegy ezerkötetes könyvtár, közvetlenül a királyi lakosztály mellett. Mátyás idejének nagy részét itt töltötte, ha az államügyek nem tartották távol, tudós humanisták társaságában. Semmi költséget nem sajnált könyvei szaporítására és díszítésére. Kódexei legnagyobb részét Itáliában készült kéziratok, melyek művészi díszei többnyire Attavante és Cherico kezét dicsérik és tartalmilag magukban foglalták az ókori klasszikus irodalom mellett az egyházatyák és akkori irodalmi értékek igen tekintélyes gyűjteményét. E pompás kódexek ma már szerteszóródtak a világon, hogy a leggazdagabb könyvtárak főkincsei közé számítsanak, de az elmúlt évszázad szorgos utánajárásával és nagy szerencsével sikerült mégis elérni, hogy egy helyen belőlük legtöbb, ha nem is a legszebbek, újra Budapesten vannak.

Színes képekben is bemutatta az előadó a legpompásabb kódexek egyes lapjait és kötéseit, majd ismertette a Korvina tragikus sorsát. Kétségtelen, hogy a páratlan gyűjtemény legnéltöbb alakja lehetett volna a magyar könyvkultúra további fejlődésének. Mivel azonban történetünk későbbi sok évszázados gondjai között a magyarság fenntartani is alig tudta magát, mindössze csak egy fényes epizód multunkból. Így is elég igazolása azonban műveltségünknek, hogy Mátyás király könyvtára tartalmi, anyagi és művészeti gazdagságban megelőzte valamennyi udvari könyvtárát a művelt nemzeteknek.

Harmadik összeövetelünk február 17-én folyt le, melynek előadója dr. Lükő Gábor múzeumőr, a Déri Múzeum néprajzi osztályának vezetője volt. Lükő Gábor a magyar népművészet keleti vonásait ismertette vetített képekkel illusztrált előadásában. Megtanultuk ebből, hogy a primitív geometrikus kompozíciókat természetes elemek teszik változatossá a magyar népművészetben, az újabb természetes kompozíciókat viszont természetellenes, fantasztikus motívumok tarkítják. Az egyes formák arányai szimbolikus jelentésűek, nem a távlat kifejezői, mint az európai művészetben. A térbeliség kifejezésére azonban a magyar népművészetnek is megvannak a maga eszközei. Ezeket általában csak a primitív népek alkalmazzák művészetükben, de a kínaiak az egész világ által elismert magasrendű művészetükben is megmaradtak mellette. Önálló magyar művészi ízlés kialakulását tehát csak a magyar népművészet és a kínai művészet tanulmányozásától várhatjuk.

Ezzel az előadással különben elindítottuk néprajzi tárgyú előadássorozatunkat.

Így március 30-án tartott összeövetelünket a magyar népdalnak szenteltük. Ugyanis Török Tibor, a kollégiumi tanítóképzőintézet igazgatója volt szíves megengedni, hogy Csenki Imre ének- és zenetanár, a magyar népdalnak egyik legkiválóbb szakértője és gyűjtője

az intézet elsőrendű énekkarának közreműködésével előadást tartasson a magyar népdalról.

Csenki Imre igen élvezetes előadásában abból indult ki, hogy néhány évszázaddal ezelőtt az egész magyarságnak, tehát úrnak és parasztnak közös dallamkincse volt. Ez a dallamkincs, mint a magyar lélek egyik legszebb és legértékesebb megnyilatkozása három főcsoportra, illetve típusra osztható. Az első csoportba tartoznak azok az ősi dallamok, melyeket még az őshazából hoztunk magunkkal. Keleti eredetükre vall, hogy a rokon népek dalaival meglepő egyezést mutatnak. Jellemzők az ú. n. *pentaton* (ötfokú) hangsor és az ereszkedő dallamszerkezet. A második csoport az előzőből nőtt ki szervesen. Megtalálható benne a *pentaton-hangrendszer* átmenő hangokkal, de legjellemzőbb tulajdonsága, hogy (négy soros dallamot véve alapul) a dal vége mindig a legelső zenei gondolat, tehát az első sor megismétlése. Betűkkel kifejezve A A⁵ A⁵A, vagy A B B A.

A harmadik csoportot vagy típust a vegyesosztályba tartozó dalok teszik. Ez a mindenki által ismert dalkészlet. Az előző kettőt, az A és B csoportot középosztályunk egyáltalában nem ismeri s újabban a népnél is kiveszőben van, pedig ezek jelentik az igazi értéket és a mély magyarságot a C csoporttal szemben. Fontos tehát, hogy a művelt magyar az A és B csoportba tartozó ősi magyar dalokat megismerje, újra az egész magyarság közkincsévé tegye, mert az ősi magyar népdal a nemzeti és faji öntudat fokozásának egyik legényesebb eszköze. Ezt a tényt annál is inkább szemmel kell tartanunk, mert a szomszéd népek, már régen felisnerték népdalaik ható erejét és mindent elkövetnek az erőforrás kihasználására.

Az ötödik, április 29-én rendezett összejövetelünket pedig a magyar népballadák ismertetésére használtuk fel. Ez előadás megtartására Molnár József gyak. gimn. tanárt és Csenki Imre kollégiumi ének- és zenetanárt kértem fel. Molnár József szerint a ballada népköltészetünknek legértékesebb műfaja, magyarságunk szellemi termésének a legjava. A folklóre-tudomány legújabb megállapítása szerint a ballada, mint irodalmi műfaj a lovagkorban alakult ki Európában, de magába olvasztott ősi keleti rituális elemeket is. Valamikor szöveg, dallam és tánc szorosan egybetartozott, csak az idők folyamán vált el egymástól, de a dallam a szöveggel még ma is a legszorosabban alkot egységes egészet. A magyar népballada témáiban vannak olyanok is, melyek nyugat- vagy keleteurópai eredetűek, de ezt a magyarság teljesen a maga lelkületéhez és szellemiségéhez formálta és állandó fejlődésében magyarrá varázsolta. Legrégibb balladánk a XVI—XVII. századba nyúlnak vissza, már ami a szövegüket illeti, de dallamuk, a pentaton stílusú dallam, ennél sokkal régibb s a szöveg és dallam csodálatosan keveredett egymással, illetve alkotta meg a magyar népballadák utánozhatatlan szépségét.

Az előadás közben bemutatásra került hanglemeze a Kádár Kata és Molnár Anna régi stílusú balladánk, s csak szövegben a Kőműves Kelemenné című, melyet Botos Barna gyakorló gimn. VI. o. tanuló szavalt el. Ezekben a régi és legragikusabb balladák-

ban a szöveg és dallam mesterien egyesült. Az újabb stílusú balladák, már teljesen magyar eredetűek és a XVIII—XIX. században alakultak ki. Dallamuk is sok rokonságot mutat az újabb stílusú népdalokkal. Ezeknek legfőbb témája a bujdosó szegénylegény és a betyárok. Ezekből a balladák közül a Bujdosik az árva madár és Vidróczki címűeket énekelte el a református tanítóképzőintézet énekkara. A balladák harmadik csoportja a vidám tárgyú balladák, melyek egészen jellegzetesen magyarok, változatokat őriztek meg. Ezek közül a Hej páva, hej páva címűt Tompa András gyak. gimn. VI. o. tanuló szavalta el s a mesészerű Egyszer egy királyfit pedig a tanítóképzőintézet énekkara énekelte el.

A balladák történeti fejlődésének áttekintése után előadó áttért a magyar népballada magyar irodalmat-teremtő jelentőségére s megállapította, hogy költészetünk legnagyobb szellemeiben a magyar népballadák rejtelmes világának csodálatos párjára találunk. Utalt Balassa, Csokonai, Zrínyi, Vörösmarty, Arany, Kemény Zsigmond, Katona József balladás mélységeire s Ady Endre balladás magyar költőségére. A „Felszállott a páva” dallamának bemutatása után a balladák világából kitekintést adott az egész magyar irodalom csodálatosan gazdag világára. Az előadást a bemutatott énekszámok és szavalatok tették igazán élménnyé s az énekkart vezető Csenki Imre tanár mesteri munkája és Molnár József kitűnő ismertetése hozták a hallgatóság lelkéhez közel a magyar balladaköltészet szépségeit és értékeit.

Ezzel az előadással előadássorozatunkat az év keretében be is fejeztük. Összejövételeink iránt mind tagjaink, mind művelt érdeklődő vendégeink részéről élénk és kellő érdeklődés mutatkozott. Az bizonyos, hogy az előző évihez képest az érdeklődés számszerint is emelkedést mutatott. Összejövételeink alkalmával, lehetőleg az előadás tárgyához alkalmazkodva, átlag 70—80 drb. újabb és régebbi szakmunkák, kézikönyvek, díszművek, folyóiratok bemutatásával és részbeni ismertetésével tettük az itt eltöltött időt hasznosabbá, tanulságosabbá. Nagy örömünkre szolgál, hogy tagjaink sok szép magyar könyvről itt kaptak tájékozódást és az itt kapott információk vagy tapasztalatok alapján gyarapították könyvtárukat, többen pedig nehezen beszerezhető vagy magas árú műveket az itt hallottak vagy látottak után tanulmányoztak intézetünkben.

Ügyszintén igyekeztünk minden alkalommal megemlíteni a legújabb múzeumi híreket, az értékesebb újabb szerzeményeket és természetesen — mint ahogy azt ez alkalommal is megismételelem — szóbeli köszönetet mondtam mindazoknak a kedves tagtársainknak, akik összejövételeinket, mint szakmunkájuknak közismert, kiváló művelői, olyan élvezetessé, tanulságossá és hasznossá tették. A református tanítóképzőintézet elsőrendű énekkarát pedig köszönetünkön felül könyvadománnyal és a kétrendbeli szereplésért 60 P-vel honoráltuk. A könyvadományt (65 drb. kötet) részben körünk, részben a Déri Múzeum kiadványkészletéből, kis részben sajátomból adtam,

a 60 P-t azonban módomban volt a múzeum vegyes kiadási tétel terhére a házipénztárral kifizettetni.

Itt említem meg, hogy a Nemzetpolitikai Szolgálat által Körünk részére minden hó 1-én, 15-én küldött „Országépítés” számainak tagjainknak esetről-esetre rendelkezésére bocsátottam.

Amint jelentésemből méltóztatnak látni, igyekeztünk Körünk szellemi működését úgy irányítani, hogy kitűzött céljainkat lehetőleg megközelítsük. Ha nem volna rajtunk ennek a szörnyű emberirtó háborúnak ezer és ezer gondja, ha nem terhelnének örökösen rendkívüli teendőkkel és sok tekintetben nem volna a kezünk egyenesen megkötve, tudnánk mi elevenebb életet, tartalmasabb működést is kifejteni, de most mindnyájunknak meg kell alkudni a helyzettel.

Ezek után Körünk egyéb tevékenységéből van szerencsém a következőket kiemelni:

Mint ismeretes, szeretett elnökünk, Sesztina-Nagybákay Jenő állandóan szíven viseli és felette fontosnak tartja azt a körülményt, hogy múzeumunkat főleg a megszállt területek visszaszerzésével hozzánk került honfitársaink, honvédeink minél jobban megismerjék. Evégből átiratot intéztünk a 6. honvéd hadtest Parancsnoksághoz, tegye lehetővé, hogy a Debrecenben tartózkodó honvédek kisebb csoportokban keressék fel a Déri Múzeumot, amikor is a múzeumi tisztviselők az előre bejelentett csoportokat szívesen kalauzolják. Hadd ismerjék meg sokáig elszakított honfitársaink a tőzsgyökeres debreceni kultúrával a magyar szellemi fölény jogosultságát is.

Megkeresésünkre, mely mult év június elején ment el, írásbeli rendelkezést nem kaptunk ugyan, de ez nem zárja ki a velünk esetleg nem közölt intézkedéseket, mert tényleg a honvédség elég szép számmal keresi fel a múzeumokat mind egyenként, mind kisebb csoportokban.

A Magyar Városok Országos Szövetsége, a polgármesteri nyilvántartás és a Nemzetpolitikai Szolgálat részéről küldött statisztikai kérdőíveket, illetve tudakozódó átiratokat minden alkalommal rendben kitöltöttük és az illetékes helyre juttattuk. Iktatókönyvünk, ügyirataink kezelését rendben sajátkezűleg elvégeztem.

1941-es Évkönyvünket minden egyes tagtársunknak megküldöttük. Ebben a 66—73 oldalig terjedően teljes egészében közöltük Körünk 1941—42. évi működéséről és állapotáról készített jelentésünket. Ezáltal működésünkről az összes hazai testvérintézetek és egyesületek értesülnek. Úgy tudom, legújabbán a mi jó példánkat tartva szem előtt, a miskolciak szervezték meg a Múzeumbarátok Körét.

A Déri Múzeum 1941-es Évkönyvéből, mely a város költségén 600 példányban szokott megjelenni, saját köri költségünkön (206 P) száz példányt utánrendeltünk, hogy megnövekedett létszámunk mellett is minden tagunk megkaphassa azt. Ha jobb világ derül ránk, köri jelentésünkből különlenyomatokat is fogunk készíteni, hogy a mi egyesületünk neve a magyar bibliográfiákban is állandóan szere-

peljen és magunkról az eddiginél szélesebb körben is életjelt adhasunk. Bár a mi körünk a Déri Múzeummal teljesen egybe van forrva, a külön jelentések kiadását mégis fontosnak tartom sok minden szempontból, amire itt nem terjeszkedhetem ki.

Körünk az elmúlt esztendőben nagyobb, 900 P-re rugó anyagi áldozatot hozott az én, Zoltai Lajosról írott szerény életrajzom különlenyomatban való megjelenésére. Ez a könyvem 500 példányban, 2 műlappal, 52 képpel, 180 oldal terjedelemben jelent meg. Ez a kiadvány 400 példányban a Kör tulajdona lett. Érdeklődő tagjaink sokan megkapták, új tagjaink pedig a tagoknak járó nyomtatványok címén újabban ezt veszik kézhez, mivel az Ecsedi-életrajz elfogyott és Zoltainak: „Debrecen vizei“ c. kiadványunk is fogytán van. Az igen tisztelt közgyűlés előtt ezért az áldozatért a leghálásabb köszönetemet fejezem ki. Úgyszintén köszönöm azt a kisebb áldozatot is, melyet két évkönyvbeli dolgozatom (A zeleméri csonkatorony és Egy dohányzacskó története) különlenyomatának költségére fordított. Ez 100 példányban, pár oldal terjedelemben jelent meg.

Körünk érdeme, hogy a debreceni Szabolcska-kultusz ápolását újabban egy kissé felelevenítette és eme ténykedése bizonyoságaul, kiváló szerzők tollából, egy kis könyvecskét dobott a magyar könyvpiacra. Ez a Szabolcska László református lelkész és a Ravasz László püspök tollával írott „Szabolcska Mihály életrajz és méltatás“, mely 3 jó képpel és 48 oldal terjedelemben a Városi Nyomdában jelent meg ennek az évnek az elején.

Ennek a kis könyvnek előzetes története van, melyet én részletesen elmondtam az 1941-es Évkönyv 22—23. oldalain. „A Szabolcska-szobor“ c. alatt. Ezen a helyen tehát nem tartom szükségesnek ismertetni. A könyvecske 500 példányban hagyta el a sajtót. Az az áldozat (180 P), melyet körünk hozott, visszatérül, ha majd a könyvet a Szabolcska-szoboralap javára ez eszme támogatóinak a költő egyéb műveivel együtt áruba bocsátjuk. A Szabolcska-szobor elkészítését a háborús korlátozások egyelőre elhalasztották. Kiadványunkat mi is félretettük jobb időkre, csupán a közelebből érdeklődők és szakemberek kaptak belőle tiszteletpéldányként. Itt csupán még annyit említek meg, hogy a kis könyv borítékjának 3. oldalán adjuk a Szabolcska-művek első kiadásainak teljes és első hibátlan jegyzékét, a kis kötet végén pedig a Szabolcskára vonatkozó, önálló formákban megjelent irodalmat. Könyvkereskedők, bibliográfusok hálásak lehetnek érte a körnek, akkor, amikor pl. a nagy Pintér adatai is hiányosak idevonatkozólag, de maga a legszűkebb családi kör sem volt a pontos adatok birtokában.

A Déri Múzeum, közelebből a Hortobágyi Múzeum anyagát az elmúlt évben egy igen ritka vadliba megszerzésével gyarapítottuk. Egy hortobágyi lesögödörösónak 50 P-t fizettünk ki az általa sebesülten fogott *örvöslúd*-ért (*Branta bernicla bernicla* L.), mely a Hortobágyi Múzeum vadliba-gyűjteményének egyik értékes példánya lesz, mert az öröslúd Magyarország legritkább átvonuló és téli vendégei közé tartozik. Ha már az elmúlt évben nem volt alkalmunk a Déri

Múzeum részére valamely műtárgyat vásárolni, ezúttal a természetrajzi osztályt segítettük ki annak rendelkezésére álló szerény fedezetére való tekintettel.

Az elmúlt 12 hónap alatt Déri György nyug. ezredes tagtársunk 17, Hefty György szentszéki főtanácsos tagtársunk éppen a napokban 11 P-vel fizették túl a 3 P évi tagdíjat. A megértő támogatásért ezen a helyen is hálás köszönetet mondunk.

Tagtársaink közül tárgyakat, nyomtatványokat vagy kéziratot ajándékoztak a múzeumnak: vitéz Szentgyörgyi Lajos ny. altábornagy, Déri György ny. ezredes, vitéz dr. Roncsik Jenő tűzoltó-főparancsnok, Forray István karnagy, Marchhart József mérnök, Kovács Gyula műszaki főtanácsos, dr. Ferenczy Károly főjegyző, dr. Kardos Albert ny. igazgató, dr. Bertók Lajos tanár, könyvkereskedő, Kaplonyi György újságíró, dr. Módis László református lelkész, Reisinger Jenő világítási vállalati tisztviselő, Csapó László p. ü. tisztviselő, dr. Balogh Béla professzor, Molnár János igazgató-tanító és Alacs Dániel ny. ig.-tanító.

Előadást, kiállítást az elmúlt évben nem rendeztünk. A mai viszonyok mellett az eredmény nem kárpótolja azt a sok fáradozást, melyet az ilyesminek megrendezése követel. Egyelőre maradunk összejöveteleink megtartása mellett, melyek, úgy látszik kedveltebbek az előadásoknál éppen közvetlenségünkénél fogva.

Ezzel jelentésemet be is fejezem. Tisztelettel kérem a tek. Közgyűlést, hogy azokat az utalványozásokat, melyeket az Elnökség az év folyamán eszközölt, utólagosan hagyja jóvá, egész jelentésemet pedig vegye tudomásul. Egyben adjon felhatalmazást arra, hogy amennyiben a viszonyok év végére, vagy a jövő év elejére javulnának, ezt a most készülő 1942-es Évkönyvben megjelenő jelentésemet propaganda célra 300 példányban különlenyomatként, néhány képpel illusztrálva, a Kör költségén kinyomathassam.

8. fejezet.

A múzeum tisztviselőinek irodalmi munkássága 1942-ben.

Sőregi János múzeumigazgató dolgozatai, cikkei, előadásai és szerkesztői munkássága.

1. Jelentés a Déri Múzeum 1941. évi működéséről és állapotáról. Évkönyv 1—75. l. képekkel és műlapokkal. — 2. Árvíz a hajdúböszörményi Nagyréten. — Egy derűs és egy borús nap a beregi Tiszaháton. Klny. Évk. 1941. 15. l. — 3. Zoltai Lajos élete és működése, 1861—1939. A debreceni múzeumi gondolat története. 54 kép-pel és 2 műlappal, név- és tárgymutatóval. Klny. Évk. 1939—40. 8°, 180. l. Cikk: Zoltai és a Bánffy-kormány. Tiszántúl, 1942. I. 8. — A Múzeumbarátok Köre összefüvetele c. közlemények a Tiszántúl, 1942. I. 29., Debreceni Újság II. 28., III. 27., IV. 30., V. 24. és XII. 1. számaiban. — Hajdú-szoba felállítását vették tervbe a Déri Múzeumban. Debr. Újság, 1942. V. 24. — Előre haladtunk. Vezércikk Debr. Képes Kalendáriom 1943. évf. — Rózsa Sándor. Debr. Képes Kalend. 1943. évf. — Hajdú-szoba a Déri Múzeumban. Debr. Képes Kalend. 1943. évf. — Mi történt 1942-ben Debrecenben? Debr. Képes Kalend. 1943. évf. — Előadásai : Munkácsy és Ecce homo-ja (D. MBK 1942. I. 27.) ; Szinyei Merse Pál élete és művei a legújabb megvilágításban (D. MBK 1942. II. 26) ; Gondolatok Debrecen jövőjéről (Debreceni Tankerület háromnapos tanfolyama közép-, középfokú és szakiskolai igazgatók részére 1942. XI. 28). Ezenfelül az iskolán kívüli népművelési bizottság felkérésére 4, az idegenvezetői tanfolyam felkérésére 2 előadást tartott a Déri Múzeumban. — Szerkesztette a múzeumi összes kiadványokat, a Múzeumbarátok Köre kiadványát, Debreceni Képes Kalendáriomot és vezette a Múzeumbarátok Köre ügyeit.

Lükő Gábor múzeumőr dolgozatai, előadásai.

1. A magyar lélek formái. Bp., 1942. Exodus kiad. 8°, 334. l. Sok képpel és műlappal. — 2. Hortobágyon kivirult az ibolya. Ecsedi István és Bodnár L. gyűjteményéből összeválogatott hortobágyi pásztorénekek. Exodus kiadás. 1942. 8°, 32. l. — Cikk : A lesiháló.

Évk. 1941. — Előadásai: Népzeneünk ural-ajtáji ősrétege (Barta M. Társ. Bp., 1942. III. 4); Szkita hagyományok népművészetünkben (Bp. III. 5); A magyar népművészet (Levente leányvezetőképző tábor. Bp. VIII. 17); A magyar néprajz (Tisza István Tudományegyetem szociális tanf. 1942. X. 23—XII. 19-ig heti 4 óra, nem heti 2 óra); A hortobágyi pásztorélet és a magyar népzene (KIE tanoncotthon 1942. XI. 20. és 23). Ezeken felül az iskolánkívüli népműv. és az idegenvezetőképző tanf. felkérésére összesen négy előadást tartott a Déri Múzeumban.

Balogh István gyakornok cikkei és előadásai.

Adatok a Hajdúság XVI. századi népi összetételéhez. Ethnogr.-Népelet. 1942. 1. sz. — Papp László: Kiskunhalas népi jogélete (Könyvism.), Ethnogr.-Népelet. 1942. 1. sz. — Erdei Ferenc: Magyar paraszttársadalom (Könyvism.), Ethnogr.-Népelet. 1942. 2. sz. — A d-i földközösség. — Tiszántúli Mezőgazd. Kamara. Kalend. 1943. — Debrecen és a Hortobágy-pusztá. Szabadidőmozgalom és munkás-üdültetés kiadványa részére. — Földrajzi, történeti, néprajzi cikkei, könyvismertetései a „Református Jövő“ c. hetilap 1942. évf. 3., 4., 5., 6., 7., 8., 10., 12., 13., 15., 16., 18., 22., 27., 28., 31., 35., 38., 40., 41. és 42. számaiban. — Cikkei a Tiszántúl 1942. III. 8., 14., 21., IV. 19., 23., 29., 30.; V. 3., 8.; VI. 2., 6., 28. számaiban. — Utóbbiak közül megemlítjük: Az asszimiláció mai szemmel, Hogyan oldható meg a székely népfélesleg kérdése, Egy debreceni könyv (Nagybákav Antal: Szeremley Sámuel c. könyvének ism.) és A magyarság életrajza (Szabó István könyvének ism.) c. cikkeket. Előadásai: Debrecen története, építészeti emlékei és a hortobágyi pásztorkodás címen több előadás az idegenvezetői tanfolyam részére.

9. fejezet.

A múzeum nyitvatartása és látogatottsága 1942-ben.

A múzeum 1942 szept. 7-től nov. 14-ig légvédelmi készülség miatt teljesen zárva volt, nov. 15-től előbb részben, később az Ecce homo-terem kivételével egészben nyitva volt.

A nyitvatartás menetében az előbbi évihez képest változás nem történt, a belépőjegyek árát nem emeltük. A szükséges múzeumi híreket helyi lapokban állandóan közöljük.

A Déri Múzeum összes látogatóinak száma volt 1942-ben 21,363 személy. Ebből vasárnapi ingyenes látogató volt 12,334 személy, a többi belépőjegyes, illetve 8691 személy váltott jegyet, 338 személy pedig csoportos ingyenes látogató volt.

70	filléres kombinált polgári jegyet váltott az összes	
	múzeumok megtekintésére	328 személy
50	„ polgári jegyet csak a Déri Múzeum meg-	
	tekintésére	3662 „
30	„ polgári jegyet váltott csak a Déri György-	
	múzeumba és Thaly-szobába	783 „
26	„ kombinált tanuló- és katonajegyet váltott	
	az összes múzeumok megtekintésére	65 „
20	„ tanuló- és katonajegyet váltott csak a	
	Déri Múzeumba	3061 „
10	„ tanuló- és katonajegyet váltott csak a	
	Déri György-múzeumba és Thaly-	
	szobába	694 „
10	„ Ecce homo-jegyet váltott	98 „
Összesen		8691 személy

A nehéz közlekedési viszonyok miatt az iskolai csoportos látogatások száma hétköznapiakon nyolcra apadt 338 személlyel. Sokszázra megy azoknak a száma, akik tanfolyammal vagy vendég címén tekintik meg ingyen a múzeumokat, akikről számadatokat nem szerzünk be.

A hadirokkant teremőrök díja nyitásonként 2 P volt. Helybeli iskolák minden csütörtökön ingyen látogathattak. Az egyetemi ifjúság részére a múzeum mindig rendelkezésre áll, úgyszintén kézi- és szakkönyvtárunk, továbbá okmánytárunk is.

A Debreceni Múzeumbarátok Köre módot ad minden érdeklődőnek arra, hogy évi 3 P tagsági díj ellenében kiadványainkat megkaphassa, tanulságos összejöveteleinken résztvehessen és a múzeumokat ingyen látogathassa.

Debrecen, 1943 február 10.

Dr. Sőregi János,
múzeum- és könyvtárigazgató.

II. RÉSZ.

FIGYELŐ.

1. Régész-gépkocsit a nagyobb múzeumoknak!

A Déri Múzeum 1933-as Évkönyvének 59—60. oldalán „Régészeti ásatások sikere” — kezdetű írásommal már felhívtam a karársak és illetékesek figyelmét arra, hogy mennyi idő- és költség-megtakarítást, mennyi kultúrértékmegmentést és egyáltalában mennyi előnyt jelentene az, ha a régészeti ásatásokat, gyűjtéseket végző nyilvános közgyűjtemények egy célszerűen berendezett, lakó-, illetve szertárszobával ellátott tehergépkocsit kapnának, mellyel a bejelentett lelőhelyeket azonnal felkeresni és ott az ásatásnak előkészítését s elvégzését minden mellékes gondok nélkül nyélbeütni lehetne. Ebben az írásomban a gyakorlatban szerzett kellemetlen tapasztalatok egész sorát emlegettem fel s végül is azzal a reménykedéssel fejeztem be, hogy ezen elgondolásom megvalósításával a magyar tudományos kutatások eddigi hazai sikereit máról-holnapra olyan lendületre lehetne emelni, mely a magyar tudományos törekvések javára a legnagyobb elismerést vívná ki.

Írásom megjelenése óta eltelt tíz esztendő, de ebben az ügyben sem összefogás, sem semmiféle lépés nem történt. Nem csoda, hiszen a 30-as évekre rányomakodott az a nyugtalan és forrongó szellem, mely az európai nemzetek összekuszálódott állapota felett egyre haragban és gyűlöletben égett s végül is — amint várható volt — kirobbantotta a második világháborút, mely újra láncot helyezett minden kulturális törekvés kerekére.

Az emberi művelődés szerény munkásai, ha igazán hivatásuknak élnek, távol tartják magukat a politikai élet küzdelmeitől és hazafias kötelességüknek tartják, hogy kijelölt helyükön rendben és csendben folytassák, a lehetőség keretei között, kulturmunkájukat. Erre hivatkozva, senki sem veheti erőltetett törekvésnek, ha ezzel a régi tízéves elgondolással, melynek meg nem valósítását azóta is állandó hiányként érzem, újra előállok. Éspedig teszem ezt nemcsak azért, mert meg vagyok róla győződve, hogy a régész-gépkocsi megszervezésével és bevezetésével aránylag áldozattal, igen jelentős mintaszerű és úttörő kultúr-technikai feladatot oldanánk meg az egyetemes tudomány mezején, hanem azért is, mert a közeljövőt a feladat megvalósítására igen alkalmasnak találom.

Mielőtt ezt az alkalmi lehetőséget tárgyalnám, nézzük meg ezúttal is, miről is van szó? Ez röviden a következő:

Minden nagyobb nyilvános közgyűjtemény fenntartó hatósága és állami támogatás révén szerezzen be egy olyan könnyűjáratú tehergépkocsit, melyre legyen felszerelve egy lakásul és szertár gyanánt szolgáló kis zárt szobácska, a legszükségesebb kényelmi berendezéssel, műszerekkel, szerszámokkal, eszközökkel, élelem- és muzeális tárgyak elrakására szolgáló készségekkel. Ez volna tehát a régész utazókocsija, lakása, műhelye, raktára, kamarája stb. Ez a gépkocsi mindig készenlétben állana, a leletek előfordulását jelentő híradás után azonnal indulhatna a helyszínre s az ásatás befejezéséig lakásul szolgálva, az összes leletek azonnali hazaszállítását tenné lehetővé. A régész vagy maga tenné le a gépkocsivezető vizsgát vagy pedig erre egy ügyes altisztet lehetne alkalmazni, aki egyúttal az ásatás ideje alatt gazdáját ki is szolgálná.

Mindez elődeink hosszú levelezésekkkel, sokszor romantikus utazásokkal és tanyázásokkal egybekötött ásatásait egy kézvonással megszüntetné, de ennek ellenében, a mai idők szellemének megfelelő gyors, biztos és tökéletes munkát teremtené. Egy-két nap alatt hetek nyugós munkáját lehetne elvégezni, különösen, ha a régészgépkocsihoz 6—8 munkást szállító nyitott kocsit is lehetne kapcsolni. Egy ilyen munkáscsapat beszerzése különös gondot senkinek sem okozna. Az pedig magától értetődik, hogy a régész-gépkocsi néprajzi s egyéb gyűjtőútra is kiválóan alkalmas volna.

Hogy pedig a közeljövőt miért tartom a régész-gépkocsi megvalósítására igen alkalmasnak, ez a meglévő helyzet logikus következménye. Ismeretes, hogy a mai nagy távolságokkal is küzdő, harchan álló hadsereg a tehergépkocsik olyan tömegével rendelkezik, amely tömegnek egy része a háború befejezése után más célokra lesz alkalmazható. A magyar kultuszminisztérium a vidéki közgyűjtemények vezetőinek, illetve az ő közös akciójuk útján, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének kérelmére bizonyára meg fogja majd kapni a honvédelmi minisztériumból azt a 10—15 teherautót, melyet átalakítva a magyar múzeumok rendelkezésére lehetne bocsátani! Az átalakítás és berendezés természetesen múzeumi szakemberek és mérnök kidolgozott terve alapján történék.

Ezen a helyen tehát bátor vagyok elsősorban igen tisztelt kartársaim, másodsorban a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége és harmadsorban a m. kir. kultuszminisztérium illetékes szakembereinek nb. figyelmét felhívni a régész-gépkocsi háború utáni megvalósítására!

s. j.

2. Kiss Lajos : A szegény asszony élete. Bp., 1943. Athenaeum 8° 398 lap.

Előttünk fekszik egy terjedelmére nézve is tekintélyes könyv. Örömmel és igaz őszinteséggel simogatjuk végig, mert évek óta vártunk reá, tudtuk, hogy készülöben van, testvérpárja egy korábban megjelent műnek. Piros a fedele, a címe fehérbetűs, de a kép, mely a fedelet díszíti, fekete nyomású. Ezen a képen a főalak egy meztelbas asszony, aki domború emlőjéből csecsemőjét szoptatja. Ez a kép egyik cselekvő jellege. A másik pedig az, hogy a kép háttéréből fényforrás világít elő. Ez is fehér, mint az éltető tej, mely az anyai testből látatlanul ömlik a gyermekbe. A fényforrás teje azonban látható utat tesz meg: felülről ráfolyik a duzzadt emlőre, tovább a csecsemő fejcskéjére, innen lecsorog arra a vastag kézre, mely a kicsikét tartja; majd az anya térdére, szoknyájára, lábszárára s onnan a piros könyvfedélre, melyen fehér színét megőrizve szépen elmondja, hogy ebben a könyvben Kiss Lajos leírja a szegény asszony életét...

Kedves Olvasóm! Ha majd kezdedbe veszed a nyíregyházi Jósamúzeum országos hírű igazgatójának, Kiss Lajosnak ezt a nagyértékű legújabb könyvét, ne sajnáld a fáradságot, előbb nézgesd meg rajta eltűnődve Boross Géza ugyancsak nyíregyházi festőművésznek ezt a fedéldíszítő képét, a szoptató anya csodálatos átérzéssel megalkotott arcát, melyből az anyai szeretet olyan leírhatatlan melegséggel árad a gyermekre... És ha érezni fogod, hogy a művészi ábrázolás hatása alatt idegeiden végigremeg a legnemesebb szeretet finom árama, csak akkor nyisd meg ezt a könyvet olvasásra, mert ezt a művet szeretet nélkül olvasni nem lehet!

Amilyen ritkaság mai napság az, hogy a könyvillusztrátor és a könyvszerző lélekben ennyire összeforrva alkossanak, mint azt a jelen esetben látjuk, éppen olyan különös első látszatra az, hogy valaki egy tudományos munka elolvasásához a lélek és szív szeretetét, nem pedig a józan ész tiszta megítélését tartsa ajánlatosnak. Elismerem, hogy ez az eljárásom sokaknak különösképpen fog feltűnni, de én érzem, hogy ebben az esetben az igazság útját járom, mert Kiss Lajos kartársam az általa hosszú évtizedek óta taposott tudományos pályáján olyan egyéni és annyira úttörő munkát végzett, hogy magával szemben a kritikai szellemet méltán egészen sajátos és új köntösben való megjelenésre készíti.

Ennek a felfogásomnak már akkor kifejezést adtam, mikor a Déri Múzeum 1938-as Évkönyvének 79. s köv. oldalain *Kiss Lajos*: „*A szegény ember élete*“ c. gyönyörű, nagy feltűnést keltett, egészen új rendszerben készült és új meglátásokban gazdagon bővelkedő könyvét a nagyközönség előtt ismertetni igyekeztem. Azaz nem is ismertettem, mert írásom elején mindjárt bevallottam, hogy én a könyvet rajongásig megszerettem, tehát bírálatom csak elfogult lehet, hanem inkább feltártam olvasóim előtt azokat az érzelmeket, melyek olvasás közben lelkemből nagy őszinteséggel felbuggyantak abból a mélyen elrejtett rétegből, melyet egyszer megértésnek,

másszor átélésnek, néha-néha szeretetnek neveznek. Emlékezem, akkor a „*Szegény ember élete*“-t az utolsó évtizedpár egyik legbecsebb magyar néprajzi művének mondtam egyrészt azért, mert annak szerzője a valóságos élt ismeretében, meglátásában, átérzésében minden kortársát felülmulta, másrészt azért, mert azt, amit írt, nemcsak megfigyelte, hanem átélte, szerette, tehát abban önmagát adta! Valami újat és meglepőt alkotott! Nem száraz leírást és nem elvont bölcselkedést, hanem magát a tiszta, élő, eleven magyar életet adta, az egyszerű, szegény emberét, akivel eddig senki se törődött, de akinek életével a Kiss Lajos könyve nélkül többé senki se foglalkozhatik.

Mikor Kiss Lajosnak ez a forrásmű értékű, évtizedek munkájával készült igen becses könyve megjelent, már akkor tudtuk, hogy követni fogja egy második is, mely az előbbit kiegészíti, teljesszé teszi: *A szegény asszony élete*! Íme négy esztendővel utána ez a könyv is itt van előttünk! A szegény ember az asszonyával, a felhő az árnyékával, a madár a párjával, a virág az illatával, az öröm a könnyével, a szenvedés tisztítótűzével... ahogy együtt szokták járni a világot... Ezt az új könyvet csak itt-ott kell elolvasni, már is kiérezzük belőle ugyanazokat a megbecsülhetetlen értékeket, melyek a „*Szegény ember élete*“-nek sajátjai. Szó szerinti ismétlésbe esnénk, ha most a „*Szegény asszony élete*“-t külön méltatásban akarnánk részesíteni. Ezt a könyvet sem kritizálni, ezt a könyvet is csak szeretni kell! Szeretni a rajongásig, mert ennek a gyönyörű alkotásnak minden parányi atomja magyar, kizárólagosan magyar! Ez a könyv és ehhez hasonló könyvek meg fognak bennünket tanítani arra, hogy első-sorban egyet szeressünk, egyet imádjunk, egyet becsüljünk csak: magunkat, fajtánkat, saját lelkünk termelte kultúránkat, a saját életünket, csak neveljük magunkat és neveljük gyermekeinket! A szeretet csodákat tud művelni!

Varga Juci, a 8 éves libapásztor rosszhírű ember házához került. Félt ott szolgálni, éjszaka nem aludt s elhatározta, hogy megszökik. Kiss Lajos könyvének 30. oldalán ezt írja róla: „Másnap reggel, míg a gazda a tehenet fejte, kihajtotta a libákat a tanya háta mögé és Isten oltalmára hagyta őket, maga pedig elindult a város felé. Sokáig nem találkozott emberrel, csak a nagy labancos (gubancos, nagyszőrű) kutyák szaladtak elébe a dűlőutakon, ezektől annyira félt, hogy mikor 5—6 méter közel jutott hozzájuk, leguggolt és eléjük göröngyöket gurított, „Ne bánts kis kutyám“—mondogatta reszketve. A kutyák nézték egy darabig, végre megunták és viassomfordáltak a tanyába. A kis libapásztor ment tovább, míg a kutyák ismét útját nem állták. Ha megszomjúhozott, a lónyomból ivott, mert az útjába eső kutak ostorfáján nem volt veder. Végre is azt találta ki, hogy fejről a keszkenőjét leoldotta, rákötötte az ostorfára, leeresztette a kútba és vigyázva húzta fel. A vizes kendőt csavarva ihatott egy-két korty vizet, így ért haza a messze pusztáról.“

Ne vegye senki túlzásnak, elfogultságnak, ha ide írom, hogy engem ez a pársoros leírás jobban megragad, mélyebb barázdát von

a lelkemen, mint pl. Dickens Copperfield Dávidja egész három kötetének 1188 oldala, anélkül, hogy e világirodalmi remek értékeit kisebbiteni akarnám.

Mit bánom én — mondta érett fejvel egy világjáró barátom —, hogy a berni Oberland 24 km hosszú Aletsch-gleccserében egy jég-részezske hány száz év alatt teszi meg útját! Ennél jobban érdekelt egyszer az a három szál ibolya, mely a szatmári Tiszapart omlásakor egy gyepes-röggel a vízszélíg szakadt s ott talpra esve folytatta tovább virágéltét... a magyar ég alatt...!

Ezzel az ízzig-véríg magyar szemlélettel nézzük és fogadjuk az olyan könyveket, mint a Kiss Lajosé, melynek minden mondata, gondolata a magyar rögből sarjadt mezei virág. Nézzünk reá olyan szerzetettel, mint amilyennel ennek a könyvnek a fedelén a szegény asszony nézi világra hozott gyermekét, mert enélkül sem a sorok, sem a fejezetek nem fognak nekünk semmit se mondani. Hiába sorakoztatja fel a kiváló szerző nagy írói készséggel a libapásztor, pulykapásztor, a szolgáló, a peszra, a szobalány, a szakácsné és a háziasszony igen változatos és sokfelé ágazó küzdelmes életét; hiába varázsolja elénk vagy 20 féle kofa, továbbá a bába, a gyógyító-asszony, a siratók, lencsetartók, koldusasszonyok stb. eddig figyelemre alig méltatott életmódját, szokásait: ha nem vagy a magyar Élet kizárólagos rajongója, fel se nyisd ezt a könyvet, mert ezt a művet szeretet nélkül olvasni nem lehet!

Ha én rajtam állana, a Kiss Lajos mindkét könyvéből olcsó nemzeti kiadást készítenék és kötelező olvasmányává tenném mindenkinek, aki a magyar ifjúságot neveli és a magyar közéletet irányítja.

s. j.

3. Izsó Miklós ismeretlen levele Csanak József debreceni kereskedőhöz.

A debreceni Emlékkert Bizottság 1866 febr. 16-án kötött szerződést Izsó Miklóssal Csokonai-szobra megmintázására. A szerződés szerint a mintát október 15-én kellett bemutatni a Bizottságnak. A művész idevonatkozó levele a gipszminta elkészültéről és a Csokonai mellszoborról szól s azt Csanak József debreceni kereskedőhöz, az Emlékkert Bizottság akkori elnökéhez intézte. A levél így hangzik :

Gömör megye. Pelsőcz. oct. 12. 866.

Tisztelt Uram!

Csokonai szobor vázlatával készen vagyok, — a gondolat — mit benne óhajtok kifejezni, azon első költői lelkesedés pillanatát ábrázolja, midőn lantjára talál — fölveszi; — hű kívántam maradni azon kor jellemzetes ruházatjához, így lantját nem készítettem görög formák szerint, e szerint mint vázlatomban van több magyar jellemzetességet és hármóniát vélek benne kifejezni, azonban midőn a tisztelt bizotmány észrevételeit minden tekint. the figyelemmel kísérendem. Ezen vázlaton kívül készítettem még egy életnagyságú

mellképet is, studium főnek ezt nem nevezem, mivel időm rövidsége miatt — különösen ruházatját bevégezniem lehetetlen volt — figyelmet itt különösen az arcz hasonlatosságára fordítottam, remélve hogy a t. bizotmány jobban fölesmerendi benne Csokonait, mint a vázlatban, hol fejmozgása arca mimikája inkább gestusihoz mért.

Sajnálattal olvastam egygy pesti barátom leveléből, hogy a t. bizotmány egygy tagja Pesten keresett, őszintén bevalva, — ezen helyre a szegénység s nyomorúságos hejzetem hozott, Pestet el kellett hagynom, hogy kötelességemnek eleget tegyek, — itt egygy jó barátomnál — kinek vendégszeretetében részesülök, találtam menekülést. — Csokonait így készíthettem el, — találkozni Pesten ezért nem lehete szerencsém.

A vázlatot s mellképet e hó 15-én indítom útnak — ha reményem nem csal — magam is tisztelkedni fogok, szeretnék a kipakolás' s fölállításnál jelen lenni, azonba ezt határozottan nem ígérhetem.

A plasticai dolgok fölállításától sok függ, különösen szobába', ha kellő világítást nem nyer, lenne bár a leg jelebb mő, hatásából veszt, — kérném erre nézve állíttassék a vázlat négy és fél láb magasra, világítása jöjjön egy pontról, ha az ablak eléggé magas, alsób részét elzární, ne hogy világítást alólról nyerjen, jó hogy az álvány forgatható a részletenkénti át tekintés véget.

Ha a tisztelt bizotmány tettzését vázlatommal meg nyertem, örülni fogok, mind ezek mellett maradtam a leg nagyobb tisztelettel

Izsó Miklós szobrász.

A levél Csanak József birtokában van.

4. Miskolezy László—Vargha László : A Nagykunság vidék népének építkezése. Bp., 1943. 8° XLVIII + 142 l. Német-olasz-francia-angol kivonattal.

A szerzők egyikének, Vargha Lászlónak nem ez az első műve erről a tájról. A tilalmasi tanyák építkezése c. dolgozata már korábban megmutatta, hogy még az eddig feltártnak tartott területeken is sok tennivalója akad az ethnográfusnak. Györffy István alapvető munkássága óta nem hogy fogyott volna a teendő, hanem még szaporcdott. Új módszerekkel, bővebb összehasonlító anyag ismeretében jobban lehet a jelenségeket megmagyarázni és főleg valószerűbb magyarázatát lehet adni a jelenségeknek, mint ahogy eddig hittük. Az építkezés az építő szellemi tartalmának kőben, sárban, nádban vagy fában való kifejezése. Ilyenformán a népi építkezés kutatása éppen olyan fontos, mint a népzene, népművészet vagy folklore kutatása.

A két szerző műve nemcsak lelkiismeretes munkát árul el, hanem egyúttal iránytmutató a későbbi kutatóknak. Sokkal többen találhatnak benne okulást, mint ahogy az első pillantásra látszik. Új benne — s számunkra fontosabb — az, hogy egy-egy ethnikai csoport vizsgálatát nem szorítja jogi vagy történeti, sem területi határok

közé, hanem megnézi a szomszédokat is. A véleményünk az, hogy valóban ezek a határok sohasem voltak elválasztók sem vízszintes sem függőleges irányban. A Nagykunság kiváltságos területén kívül az egykori jobbágy eredetű falvak népének szellemi kincse nem okvetlenül különbözik a jogilag kiváltságos helyzetben lévő kunokétól. A kölcsönhatás a török hódoltság után beálló társadalmi rendben még nagyobb lehetett, mint korábban, hiszen a népesség hullámozása nem szűnt meg a XVIII. században sem. Így nagyon dicsérendő a szerzők módszere, hogy a kutatást kiterjesztette ezekre a területekre is.

A másik, módszertanilag igen fontos újításuk, hogy nem az aránylag későn kialakult házformákból indulnak ki és következtetnek vissza egy állítólagos régibb formára, hanem a legrégebb — egysejtű tüzelőszobában, szőlőspajtákban keresik a ház ősi alakját. Bizonyos az, hogy a szőlőspajták és a tüzelőszobák nem lesüllyedt kultúrkincsnek tekinthetők, elcsökevényesedett, visszafejlődött építményeknek, hanem az alföldi magyar ház régibb formáit őrzik. Az okos mértéktartás is csak dicséretére válik a szerzőknek. Azonban Herman Ottó óta nem árt az általuk követett módszer jogosultságát időről-időre hangoztatni. Az bizonyos, hogy az alföldi szőlőspajták más területeken is, így a Hajdúságban, Biharban, meglehetősen azonosak a Nagykunságról ismertekkel, sőt még a Hortobágy-környéki pásztorépítményekhez is vezetnek át szálak.

A szöveg és a képanyag alapján az olvasó előtt mint lassított filmben bontakozik ki a kunsági ház néhány évszázados vagy talán egy ezredéves fejlődése. Az épületek legnagyobb része egészen újként. Ha van is köztük régi, az sem lehet több száz vagy százötven évesnél. Azonban nem tarthatjuk véletlennek azt, hogy a legtöbb épület, ház, a klasszicizáló stílus nyomait őrzi és hogy ez tisztán materiális magyarázat szerint a parasztság hagyományörző tulajdonsága miatt maradt volna a mai napig eleven. Maga az a tény, hogy a klasszicizáló stílusból sem vettek át mindent (pl. a díszes oszlopfejeket), hanem csak az egészen harmonikus és egyszerű formákat, arra mutat, hogy a népi ízlés, míg érvényesülni tudott, tudatosan válogatott. Ez a tudatosság látszik a stílushoz való ragaszkodásban is. Nem az anyagi ok, hanem a stílus mögött álló tartalom is megfogta az építőket. Mert nemcsak a Kunságon találjuk ezt meg, hanem a Hajdúság, Szabolcs és Bihar tájain is. Még csak jogi kiváltságokhoz sincs kötve. Nem volna hálátlan feladat ezt a népi építési stílust más vidékeken is nyomozni.

A szerzők nagy munkát végeztek és egy eddig ismeretlen táj ismeretlen építőművészetét tárták fel itt. Mert hogy van benne művészet, azt nem lehet tagadni. Az arányok, formák iránt a paraszti barkácsoló emberekben éppen úgy élt az érzék, mint az állítólag mintául vett kúriák hasonlóan ismeretlen tervezőiben. Egy tőről hajtott az mind a kettő. Nagyon kíváncsok volna, ha e szépen megindult sorozatot újabb, más vidékek építészetét hasonló módszerrel feltáró művek egészítenék ki.

b. i.

5. Tedely.

Aki a Debrecen és Tiszalök közt közlekedő vonattal utazik, Hajdúnánás után következő második állomáson megállva, unottan olvassa le az állomás nevét: *Tedely*. Kitekint az ablakból s közel nagybbszabású épülettömböt pillant meg s érdeklődve megtudja, hogy az a tedelyi sósfürdő, melyet nyaranta egyszerű nők és férfiak keresnek fel, hogy fájdalmaikra enyhülést találjanak. Ide szoktak kijárni szórakozni vasárnaponként Hajdúnánásról vidám társaságok, s itt tartotta régebben a gimnázium majálisait, s vidám zaj és életkedv röpködte be a tájat. A nánásiak nagyon jól ismerik Tedelyt, mert jó földek vannak ott, s hatalmas legelőjén szép fehér gulyák legeltek valamikor s legelnek ma is. A gulyások sok érdekeset tudnak a tedelyi dombról, mely a csárdától és fürdőtől pár kilométerre van, ahol az öregebb emberek emlékezete szerint még a templom falának kiemelkedő részletei is láthatók voltak ezelőtt ötven esztendővel. Ma már nem látszik semmi, csak a domb tetejére felülve tekint szét az ember a tájon s közelről látszik a bűdi és szentmihályi templomok tornya. Közel a templomdombhoz ezelőtt kilenc évvel az őszi szántás alkalmával gazdálkodók ekéje cserépdarabokat vetett ki, s mélyebbre ásva, hatalmas cseréppurnákat találtak a föld mélyében, érdekes Latène-kori leleteket. Mivel a találó gazda nagy összeget remélt a leletért s nem ígért érte senki pénzt, összetörte az urnákat.

Mindez azt mutatja, hogy valaha települt hely volt ez a vidék. A szabadonjáró Tisza-kiöntések elől dombosabb goroncokra települt a lakosság s ilyen régi telephely volt Tedely is, mely valamikor falu volt, majd a török harcok alatt elpusztult, s határát hosszú küzdelem után Nánás város szerezte meg. Az itt átutazó idegen nem érti a különös hangzású nevet, senki sem tudja neki megmagyarázni, hogy itt valamikor virágzó élet, magyar falu volt, csak annyit tud meg a ma élő nemzedékek hagyományaiból, hogy a tedelyi dombon gyűltek össze a bűdi boszorkányok Szentgyörgynap éjtszakáján s ott lakomáztak, sok csikóst, gulyást megrontottak, megtáncoltattak s utána a tokaji hegyre repültek. Sejtelmes, borzongós történetek élnek a pásztorok és egyszerű emberek közt Tedelyről, de már a legöregebb emberek sem ismerik a helység régi történetét. Beszélnek a templomkörüli kútról, amelybe, mikor elmenekült a falu, az egyház iratait és kegyzsereit a harangba belerakva elsüllyesztették, a dombra nyúló földkeblől cserepet, pénzt vet ki az eke. Láttam Rákóczi libertását, mely onnan került; bronzcsákányt, mely a hajdúnánási gimnázium gyűjteményében van, s ma is tudnak egy aranyforintról, melyet az ottani birtokos talált, de általánosan nem ismeretes. Aki Barcsa János Hajdúnánás történetével foglalkozó könyvét is fellapozza, pár érdekes adatot tud meg Tedelyről, s Hajdúnánás város levéltárában érdekes reávonatkozó eredeti oklevelek vannak, melyeknek pár darabját fogom ismertetni.

Már Barcsa idézi annak az oklevélnek adatát, mely szerint 1478-ban „a Thegey nevű birtokot, mely más néven Thedejnek neveztetik“ Zeleméri Mihály birta, de csak a felét. Zeleméri Mihály ellen 1498-ban birtokháborítást követ el Zeleméri Kamorás Benedek, s ezért Zeleméri Mihály keresetet indít ellene.

Tehát Tedely a XV. század végén a Zeleméri-család birtoka s az is lehetett a család kihaltáig s utána sorsáról semmiféle adatot nem ismerünk, ellenben a nánási levéltárban van egy irat, mellyel 1608 július 12-én Báthori Gábor erdélyi fejedelem Gyulafehérváron *Ramocsaházy Istvánnak* adományozza Tedelyt (az oklevélben *Tedey*) Szabolcs vármegyében, de csak a felét. A birtokot az ecsedi vár tartozékának említik, s 1609-ben Ramocsaházyt be is iktatták Thehely felébe.

Báthori Gábor fejedelem halála után Báthori András (de Somlyó) 1613 december 3-án Ecsedben kelt oklevelében így ír erről a birtokról, amint az a nánási levéltárban őrzött eredeti szövegéből kitévnik :

„Mi az Tekintetes és Naghos Somljay Báthori András aggiuk mindeneknek tuttára és emlékezetire az kiknek illik, az mi levelünknek rendiben, mivel hogy az mi boldogh emlékezetű szerelmes megholt báltjánk tudni illik az Felséges Báthori Gábor Istennek kegielméből Erdelj Országnak és Havasalföldének fejedelme, Magyar Országának részének Ura és az székelyek fő Ispannia, ky volt, atta volt Tedejbeli portioiat éppen, melj Tedej vagyon Zaboch vármegyében cum omnibus suis pertinentiys et proventibus, ez iambor zolgaianak Ramochaházy István Uramnak, jure perennali irrevocabiliter, melibe bele iktatta magát es két esztendő eltelvén, melinek birodalmában és az két esztendő után atta az boldogh emlékezetű szerelmes báltjánk Tokayhoz tartozó Nánás nemes falu és Hatház nevű falubeli részét cserébe az Tekintetes és Nagyságos Groff Thurzo Giorgi Uramnak, ki az Romay Császár eő fölségének Palatinussának, igérte arra magát az mi boldogh emlékezetű báltjánk hagi Ramochaházy Istvánnak mást ad érette, de eo felséghe mást nem adott érette, hanem ezenközben Palatinus uram eo Nagysága az én boldogh emlékezetű Báltiám uramnak remittálta ezen Tedejbeli portiot, éppen mellyet adott kezéhez az eő felséghe akkorbéli Echedi Capitania Ankujter Mihál Uram, mely Tedejbéli portiot éppen még ismét minékünk kezünkhöz boczatott minden iövedelmével, haznával. Annakokáért mi js az mi boldogh emlékezetű szerelmes báltjánk, Bathori Gábor fejedelem valaminemű igazsággal atta az Vitézleő Ramochaházy Istvánnak és maradékinak, mi js hasonlóképpen donalliuuk és remitaljuk is neki kezünkből éppen az nevezett Tedejbéli portionkat jure perpetuo irrevocabiliter mind az statutoraival egietemben vallom és firmum legien.“

Így tehát egyidőben Thedejt Thurzó György birta, de az egyesség nem sikerülván megint visszakerült Ramocsaházy Istvánhoz, aki erre a birtokára 1615 május 9-én II. Mátyás királytól novadonatiós levelet kapott. A levél Bécsben kelt s azért lehetett rá szükség, mert

a császár ezt a részt megint hatalmába kerítette. Az eredeti latinnyelvű adományozólevél Nánás város levéltárában van. De újra változtak az idők s Ramocsaházy István Tedely nevű falu-része sok viszontagságon mehetett át, amint azt Bethlen Gábor erdélyi fejedelemhez sajátkezűleg írt leveléből tudjuk. A levél a fejedelem jegyzésével a nánási levéltárban van s így hangzik:

„Alázatosan keoneorgeok felségednek, mint kegielmes Uramnak, és természet zerint valo feyedelmeknek, felséged kegielmesen oluassa meg alazatos suplicationmat. Az meg holt kegielmes Uram Bathori Gabriel fejedelem atta vala Zabolch Vármegieiben Tedej neveo falunak felét, de hogi felséges Uram holdolt teoreoknak, immar ketszer el futottak rola az paraszt emberek, az teoreok santza miatt, es tsak Nanason is tizen eggien marattak keözeöllök hayduva leuen, az magam lako hazatul is messze vagion, tsak harman is vadnak, igen kitsin hasznokat vehetem, azt az portiomat eppen el attam vala Nanasi hajduk keözeöl nemellyeknek, tizen negi zaaz forinton, ezt meg ertuén Rakocj Georgi Uram eo Nga, mint hogi Tedejnek fele eo Nagaé contradicala az hajduk megvételének. Hanem felséged is akkorban Etsedben leuen vegeze velem, napot is hagiuan hogi felségedet Varadra keresuen el menniek oda Patakra és ennekem meg aggia az tizen negi zaaz forintot, olyan penzeol, aminemöt zeretek, én is azért az napra oda Patakra menuen, Chernel Georgi uram eo Nga prefectusa által azt izene, hogi nem meri meg venni hanem ha felséged kegielmesen meg engedi, en penit felseges uram, noha az elseo donatiomnak is iktatasa vagion, de hogi bizonioson tuttam azt, hogi jus et consensus Regiom nélkül ereotlen legien az elseo donatiom oztan az utan Matias chazar, ki js Magyar orszagi koronas kiralsagaban hala meg, esmet nova donatioual jus et consensus Regiommal nekem es maradékimnak mind a ket ágra meg atta, meli donatio mellett ugi mint az magyar orszagi kiraliok, ez a Bathori familiak ellen pura statuiom vagion, melliet felsegednek be is hoztam, felsegednek alázatosan keoneorgeok, mint kegielmes uramnak fejedelmeknek, felseged kegielmesen oluassa meg es legiék az felseged kegielmes akaratiabol is illien jo es teorven zerint valo zep igazsagomat retteges nélkül zabadoson birnom, mint kegielmes uramnak fejedelmeknek tellies eletemben minden maradékimmal egietemben hiuen es alázatosan meg igiekezzük zolgalnonk, felsegedteol kegielmes valaszt várok, Felseged alazatos zolgaia Ramochahazi Istuan.“

Erre a levélre hátul Bethlen Gábor fejedelem ráírta szálkás betűivel: „Concessimus.“ A levélen nincs dátum, de Báthori Gábor Gyulaféheváron kelt új adománylevele is megvan a nánási levéltárban, mely 1625 január 6-án kelt. Tehát Ramocsaházy István még 1624-ben írhatta levelét a fejedelemnek. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem adománylevelének ez a szövege: „Ramocsahazi István Ecsedi porkolábunk jelenté alázatos keöneörgése által hogj ennek eleotte valo üdőben az megh holt Magyar Országh Második Matthias király collatiojábul cum jure regni ad utrumque sexum birta volna Szabolcz

vármegyében Thedej nevű hodolt falunk felét, melyet noha mostan is bírna, de mivel jobbgyi is onnan igen eloszlottak, hagi azoknak is reducálásában iobb alkalmatosság mutatódnék, azon falunk fele részében mostan az mi kglis tezésünkből maradhatna megh bekességesen, mind maga és maradéka, ha pedig el akarná adni szabadoson adhatná el akarkinek. Tőlünk ebbeli kegyelmességünket impetrálván, hagjuk és serio paranczoliuk is minden rendbeli tisztviseleo hiveinknek, hívségteknek is, hogyi az megh nevezet Thedej nevű falubeli portionak Ramoczaházi István hívünket bekességes birodalmában értvén lenni, annak eladásában is az mi kglis annuentiánk szerent szabadságot hadván engedgie bekességesen eladni valakinek akaria, ez okon megh ne haborgassa. Secus non factur.“

Mivel a fejedelem beleegyezett, hogy Ramocsaházy István szabadon eladhatja a Thedej nevű portióját, el is adta 1629-ben a nánási hajdúknak „kétszáz jó és igaz értékű aranyokért és szintén jó és igaz értékű 200 osztrák tallérokért és 300 magyar forintokat tevő lengyel garasokért, vagyis úgynevezett polturákért“. A hajdúkat be is iktatták Tedely felének birtokába. Nánás városa háborítatlannul bírta is azt 1750-ig. 1751-ben a kincstár kísérletet tett annak elfoglalására, mivel másik fele Rákóczi-birtok volt. Most eszmélt rá a kincstár, hogy ezt el kellene venni a nánásiaktól. A nánásiak hitels adatokkal bizonyították, hogy 1629-ben megvették egyik felét Ramocsaházy Istvántól, de a Ramocsaházy István örökösei is szerették volna visszaszerezni a birtokot. Ramocsaházy István György nevű fiának 1750 körül a következő tagjai voltak életben: Ramocsaházy Krisztina Nyiczky Ferencné s annak négy gyermeke: Nyiczky József, Ferenc, Magdolna és Erzsébet. A Nyiczky-család azzal érvelt, hogy Nánás, mint nem nemes közösség nem képes nemesi birtok szerzésére, de a királyi tábla Nánásnak adott igazat. A Nyiczky-család megfellebbezte s hétszemélyes tábla hosszú huzavona után 1777 február 15-én visszaítélte a belső Tedelyt a Nyiczky-örökösöknek. Az ítéletnek azonban volt egy záradéka, mely szerint visszaítéltetik a belső Tedely, azonban „erga fassionalis summae remunerationem“ — vagyis a vételár visszafizetése, továbbá az esetleges építkezés és javítás megtérítése mellett.

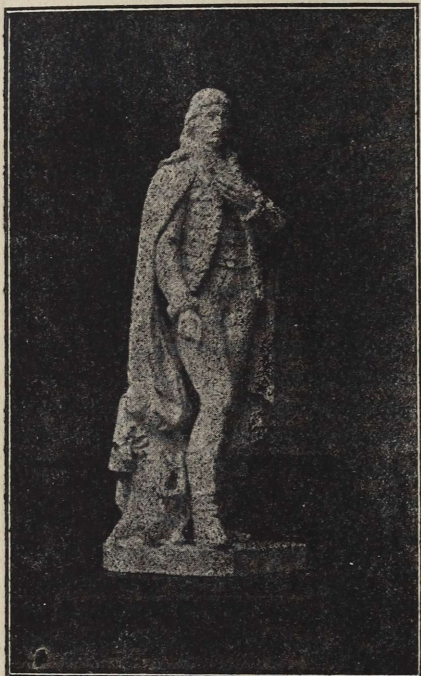
A nánásiak most újra egyezkedni kezdtek a Nyiczkyekkel, s még egyszer meg kellett vásárolni a már egyszer megvett Thedej részét. 1779 január 7-én létrejött az egyesség, mely szerint Nyiczky Ferenc 6500 forintot kapott, Nyiczky József 3000 forintot, Schuller generális felkése Kállai Erzsébet a Nyiczky Magdolna leánya 500 forintot, Nyiczky Erzsébet pedig 500 forintot. Másodszorra tehát kifizetett Nánás város 10,500 forintot a saját földjéért. De mivel a perköltségeket is Nánásnak kellett megfizetni, az összeg felrúgott 13 ezer 108 forint és 20 krajcárra.

1815-ben egy örökös, Irinyi Zsigmond újra megindította a pert és vissza akarta venni Nánástól Tedelyt, mivel nem nemes s így nemesi birtok szerzésére nem jogos. A per elhúzódott 1830-ig s belátván az Irinyiek, hogy célt nem érhetnek, felhagytak a perrel.

Ez volt a sorsa Tedelynek, mely hajdan települt falu volt s ma szántóföld és legelő, nevét a nánási nép ajka őrzi, s egy vasúti megállóhely. Furcsa neve szemet szúr az erre utazó idegennek, s az nem sejt semmit az itt folyt küzdelmes magyar élet birkozó erejéről.

m. j.

6. Egy Csokonai-szobor terv.

16. kép. Csokonai-szobor terve báró Vay Miklós szobrászművéstől 1865-ből. Gondy és Egey felvétele.

Az 1861-ben megalakult debreceni Emlékkert Társulat célul tűzte ki a városnak kertekkel és művészi szobrokkal való díszítését. — A legtevékenyebb munkása ennek a tervnek a Társulat elnöke, Csanak József debreceni kereskedő volt. Szabó Lajos, hasonlóképpen debreceni kereskedővel együtt 14,203 forint értékű alapítványt is tett erre a célra. Magánosok adományaiból is gyűlt lassanként a szobor-alap és az 1860-as évek közepén már komolyan foglalkoztak a Csokonai szobra elkészíttetésével. Mielőtt azonban a mai Izsó Miklós-féle terv felmerült volna, 1865 tavaszán Debrecenben járt báró Vay Miklós szobrászművész. A szoborbizottság egyik tagja, Kiss Sándor, volt 48-as honvédezzredes fordult hozzá és a báró késznek nyilatkozott 1500 forintért megmintázni a szobrot. A terv kis gipszmintáját szeptember 3-án mutatták be Debrecenben. Az egykorú lap, a „Hortobágy“ így írja le: „A költő gondolkodó

állásban van, jobb kezében irónát, bal kezében pedig könyvet tart. A tölgy, melyhez támaszkodik a Nagyerdőre, a tölgyhöz támasztott lant pedig elismert költői érdemeire vonatkozik. A négyszögű talapzat díszítményei a kitűnőbb költeményeinek tartalmát és jeleneteit tüntetik ki.“ A szoborterv egy darabig a kaszinóban volt kiállítva, majd az Emlékkert Társulat lefényképeztette. Vay Miklós báró ez időben már jó nevű szobrászművész volt, Berzsényi Dániel és Kazinczy Ferenc szobrát is ő készítette. A társulat — bár a terv tetszett neki — nem fogadta el, mert a báró később 2000 forintot kért a szobor megmintázásáért. Így később az Izsó-féle terv alapján készült el Csokonai szobra.

A gipszminta képét — amely eddig ismeretlen volt — Csanak József főmérnök birtokában levő fénykép után közöljük. b. i.

A KÉPEK ÉS MŰLAPOK JEGYZÉKE.

KÉPEK.

	Oldal
1. Móricz Zsigmond juhászbundában a Hortobágyi pusztán. Sőregi János eredeti fényképfelvétele után rajzolta Menyhárt József festőművész	30
2. Karperec bronzból. Az olcsvaapáti koravaskori lelet megőrzött darabjáról rajzolta Menyhárt József festőművész	36
3. A tiszapolgári avartemető leletei : agyagcsupor, bronzfülbevaló, csat és kés vasból. Sőregi János rajza	46
4. Lápi halászszerszámok a biharmegyei Érkeserűből : merettyű (szak), pusak, haltartókas vesszőből, hátzísák gyékényből, nádvágó, vizirtó és zsombék. Az eredeti tárgyakról rajzolta Várkonyi Károly iparművész	55
5. Nádvágó (tolyó) a biharmegyei érkeserői lápokról. Az eredeti tárgy után rajzolta Várkonyi Károly iparművész	57
6. Kisari és nagyari fejfák Szatmár megyéből. Lükő Gábor rajza	59
7. Szatmárcsekei régi fejfa. Lükő Gábor rajza	59
8. Mátészalkai fejfa. Lükő Gábor rajza	60
9. Nagyszöllősi és szatmárnémeti fejfák. Lükő Gábor rajza	60
10. Máramarosi református fejfák, a técsői és szigeti temetőből. Lükő Gábor rajza	61
11. Tiszadobi és tiszadai fejfák. Lükő Gábor rajza	61
12. Tiszafüredi fejfa. Lükő Gábor rajza	61
13. Avasi református fejfa. Vámfalu, Szatmár m. Lükő Gábor rajza . . .	62
14. Kalcedon, paszta- és agyaggyöngy, bronzkarika II—III. század Kr. u. Lh. Debrecen, Köntösgátsor 47. Botos Barna rajza	68
15. Középkori ásókovácsból, a biharmegyei Érkeserűből. Botos Barna rajza	68
16. Csokonai-szobor terve báró Vay Miklós szobrászművéstől, 1865-ből. Gondy és Egey eredeti fényképfelvétele után	100

MŰLAPOK.

- I. tábla, 1. Déri György ny. ezredes és neje az általuk alapított néprajzi múzeum bejárata előtt 1942. VI. 2-án. Fot. Lükő G.
- I. tábla, 2. Déri György, felesége és dr. Sőregi János az új néprajzi múzeum megtekintése után 1942. VI. 2-án. Fot. Lükő G.
- II. tábla, 1. Déri György múzeumalapító debreceni díszpolgári oklevelének albuma. Tervezte Toroczka Oswald. Fot. Berzéki.
- II. tábla, 2. Déri György debreceni díszpolgári oklevele. Tervezte Toroczka Oswald. Fot. Berzéki.
- III. tábla, 1. Móricz Zsigmond a Déri Múzeum igazgatói szobájában 1848—1849-es nyomtatványokat tanulmányoz. Fot. Sőregi János 1942. III. 16.
- III. tábla, 2. Móricz Zsigmond a hortobágyi csárda előtt délutáni pihenésben. Fot. Sőregi J. 1942. III. 28.
- IV. tábla, 1. Móricz Zsigmond a hortobágyi csárda előtt. Fot. Sőregi J. 1942. III. 28.

- IV. tábla, 2. Móricz Zsigmond távcsővel figyel a hortobágyi vadludak húzását. Fot. Sőregi J. 1942. III. 28.
- V. tábla, 1. Az olcsvaapáti hidas- és uszályépítő telep egyik részlete. Fot. Sőregi J. 1942. IV. 23.
- V. tábla, 2. Szamosra csúsztatott új hidas az olcsvaapáti telepen. A hidas kátrányozása. Fot. Sőregi J. 1942. IV. 23.
- VI. tábla, 1. Részlet a XI. panyolai régészeti ásatásból. Az északi palánk utolsó karói. Fot. Sőregi J. 1942. VIII. 26.
- VI. tábla, 2. Részlet a XI. panyolai régészeti ásatásból. Cölöpsor az északi palánk külső oldalán. Fot. Sőregi J. 1942. VIII. 26.
- VII. tábla. Faragott, lyuksoros tölgyfagerenda a XI. panyolai ásatásból. Mellette id. Szőke Sándor kishalász (Gulács, Bereg megye) áll. Fot. Sőregi J. 1942. VIII. 29.
- VIII. tábla, 1. Öreg ház a szabolcsmegyei Tiszapolgáron, nádfedéllel, szabadtűzhellyel. Utcai homlokzatán vízvezető fedél és szelelőnyílás. Fot. Sőregi J. 1942. X. 2.
- VIII. tábla, 2. Öreg ház a szabolcsmegyei Tiszapolgáron, nádfedéllel, szabadtűzhellyel, egészen kislejtésű vízvetőfedéllel, szelelőnyílással. Fot. Sőregi J. 1942. X. 2.
- IX. tábla, 1. Új bádgos ház a szabolcsmegyei Tiszapolgáron, a régi nádfedeles házak formájára építve. Fot. Sőregi J. 1942. X. 2.
- IX. tábla, 2. A Sajó torkolata a Tisza balpartjáról nézve. Fot. Sőregi J. 1942. X. 2.
- X. tábla, 1. Tiszai halászok a beregmegyei Gulács községből, Szegedi Lajos és Nánási Béla. Kezükbén egy-egy harcsát tartanak. Fot. Sőregi J. 1942. VIII. 23.
- X. tábla, 2. Kis Sas József lápi halász a biharmegyei érkeserői Szil-láphoz vezető keskeny nádutca bejáratánál. Fot. Sőregi J. 1942. X. 23.
- XI. tábla, 1. A biharmegyei Érkeserű község határában megmaradt Szil-lápja vészekkel. Fot. Sőregi 1942. X. 23.
- XI. tábla, 2. Kis Sas József lápi halász, a szil-lápi vészek mestere, kezében merettyű. Fot. Sőregi J. 1942. X. 23.
- XII. tábla, 1. Kolokánok az érkeserői Szil-lápján. Fot. Sőregi J. 1942. X. 23.
- XII. tábla, 2. Buja náderdő az érkeserői Szil-lápon, vészfővel. Fot. Sőregi János 1942. X. 23.
- XIII. tábla, 1. Vészfő az érkeserői Szil-lápon. Fot. Sőregi J. 1942. X. 23.
- XIII. tábla, 2. Haltartó a Szil-lápon, nádból. Fot. Sőregi J. 1942. X. 23.
- XIV. tábla. Érkeserű biharmegyei község határának térképe 1864-ből, Bányay Pál mérnök műve.

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó	Oldal 3
------------------	------------

I. Rész.

J E L E N T É S

a Déri Múzeum 1942. évi működéséről és állapotáról.

1. fejezet. A múzeum épületének, a múzeum körüli térnek és a múzeumi anyagnak karbantartása. A laboratórium kifejlesztése. Raktár-rendezés, légvédelmi intézkedések s egyéb ügyek.	5
2. fejezet. A múzeumi felügyelőbizottság működése. A múzeum a köz-művelődés szolgálatában	9
a) A felügyelőbizottság.	9
b) A Hajdú-szoba	9
c) Az Oláh Gábor-emlékmúzeum	12
d) Déri György múzeumalapító debreceni látogatása és dísz-polgári oklevelének átadása	16
e) Rádiónap Debrecenben	18
f) A Szabolcska Mihály-szobor ügye	19
g) Mórícz Zsigmond debreceni napjai	20
3. fejezet. Személyi ügyek.	26
4. fejezet. A Déri Múzeum és Közművelődési Könyvtár háztartása 1942-ben	28
5. fejezet. A múzeumi tisztviselők tudományos munkája 1942-ben. Gyűjtés, kutatás, megfigyelés, ásatás. Sőregi János múzeumigazgató beszámoló jelentései :	
Mórícz Zsigmonddal a Hortobágyon	30
Az olcsvaapáti-panyolai kiszállás	36
A XI. panyolai ásatás	38
Próbaásatás a tiszapolgári avartemetőben	45
Néprajzi és régészeti kutatóutam a biharmegyei Érkeserű község határában	47
Gépkocsival Hajdú megyében	57
Lükő Gábor múzeumőr beszámoló jelentései :	
Tanulmányutam a szatmári, beregi és máramarosi, továbbá a Közép-Tisza melléki községek temetőiben	58
Balogh István gyakornok beszámoló jelentése:	
Néprajzi és levéltári kutatás Hajdúnánáson	62

	Oldal
6. fejezet. <i>A Déri Múzeum gyarapodása 1942-ben</i>	64
I. Könyv- és oklevéltárnál	65
II. Szépművészeti tárnál	66
III. Iparművészeti tárnál	67
IV. Érem- és régiségtárnál	67
V. Néprajzi tárnál	70
VI. Természettudományi tárnál	70
7. fejezet. <i>A Déri Múzeum mint kultúrház.</i>	
1. Az előadóterem igénybevétele 1942-ben	72
2. A kiállítási termek igénybevétele 1942-ben	75
3. A Közművelődési Könyvtár működése és állapota 1942-ben	75
4. A Múzeumbarátok Köre működése	77
8. fejezet. <i>A múzeum tisztviselőinek irodalmi munkássága 1942-ben</i>	86
9. fejezet. <i>A múzeum nyitvatartása és látogatottsága 1942-ben</i>	87

II. Rész.

FIGYELŐ.

1. Régész-gépkocsit a nagyobb múzeumoknak! Írta: Sőregi János	89
2. Kiss Lajos: <i>A szegény asszony élete</i> . Budapest, 1943. Athenaeum-kiadás. Ism.: Sőregi János	91
3. Izsó Miklós ismeretlen levele Csanak Józsefhez. Közli: Balogh István	92
4. Miskolczi László—Vargha László: <i>A Nagykunság vidék népének építészete</i> . Budapest, 1943. A Magyar Ház barátai kiadás. Ism.: Balogh István	94
5. Tedely. Írta: Molnár József	96
6. Egy Csokonai-szobor terv. Ism.: Balogh István	100

18. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1928. évi működéséről. Szerk.: Zoltai Lajos. 8°, 60 l. 1929.
19. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumának 1929. évi működéséről. Szerk.: Ecsedi István. 8°, 63 l. 1930.
20. **Vezető** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumában. Összeállította: Ecsedi István. 8°, 248 l. 1930. Elfogyott.
21. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumának 1930. évi működéséről és állapotáról. Szerk.: Ecsedi István és Sőregi János. 8°, 97 l. 1931. Elfogyott.
22. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumának 1931. évi működéséről és állapotáról. Szerk.: Ecsedi István és Sőregi János. 8°, 103 l. 1932. Elfogyott.
23. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumának 1932. évi működéséről és állapotáról. Szerk.: Ecsedi István és Sőregi János. 8°, 264 l. 1933. Elfogyott.
24. A debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1933. Szerk.: Ecsedi István és Sőregi János. 8°, 310 l. 1934.
25. A debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1934. Szerk.: Ecsedi István és Sőregi János. 8°, 408 l. 1935.
26. A debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1935. Szerk.: Sőregi János. 8°, 159 l. 1936.
27. A debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1936. Szerk.: Sőregi János. 8°, 162 l. 1937.
28. A debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1937. Szerk.: Sőregi János. 8°, 215 l. 1938.
29. **Vezető** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumában. II. átdolgozott és bővített kiadás. Összeállította: Sőregi János. 8°, 363 l. 1939.
30. A debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1938. Szerk.: Sőregi János. 8°, 132 l. 1940.
31. A debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1939—40. Szerk.: Sőregi János. 8°, 351 l. 1941.
32. **Vezető** a debreceni Déri György ezredes-Néprajzi Múzeumban. Írták: Sőregi János és Lükő Gábor. 8°, 52 l. 1941.
33. A debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1941. Szerk.: Sőregi János. 8°, 86 l. 1942.

**A Déri Múzeum Régészeti osztályának ismeretterjesztő közleményei.
Képekkel és műlapokkal.**

1. *Sőregi*, Régészeti kutatások és ásások 1930-ban. 8°, 20 l. 1931.
2. *Sőregi*, Méhkasalakú földbevéjt üregek feltárása Debrecen város téglagyári telepén. 8°, 18 l. 1932.
3. *Sőregi*, A méhkasalakú földbevéjt üregek problémája. 8°, 83 l. 1932. Függelék: Dr. Scherf Emil, A debrecen-tócorpárti fazekastelep földtani viszonyáról. Elfogyott.
4. *Sőregi*, A biharmegyei konyári koraréz kori temető. 8°, 46 l. 1933.
5. *Sőregi*, A panyolai tölgyfaépítmény háromrendbeli ásításának története. 8°, 19 l. 1933. Elfogyott.
6. *Sőregi*, Előtanulmányok a panyolai tölgyfaépítményhez. Az 1933. évi negyedik ásítás. 8°, 65 l. 1934.
7. *Sőregi*, A hortobágy-görbeháti középkori templom és temető. 8°, 51 l. 1935. Elfogyott.
8. *Zoltai*, Fáji Fáy János, a könyv- és műgyűjtő debreceni polgármester. 1773—1833. 8°, 18 l. 1936.
9. *Sőregi*, A panyolai Tiszáról végig a magyar Szamoson. A VI. és VII. panyolai ásítás és a szamosmenti kutatóút ismertetése. Sok képpel. 8°, 70 l. 1938.
10. *Sőregi*, **Vezető** a Déri Múzeum régészeti osztályában. 8°, 82 l. 4 műlap, 55 kép. 1939.
11. *Sőregi*, Zoltai Lajos 1861—1939. 8°, 180 l. 2 műlap, 52 kép. 1942.

A Déri Múzeum néprajzi osztályának ismeretterjesztő közleményei.

1. *Ecsedi*, Csengőöntés ősi módon Hajdúböszörményben. Képekkel. 8°, 11 l. 1931.
2. *Ecsedi*, A debreceni cseréppipa. Képekkel. 8°, 42 l. 1932.
3. *Ecsedi*, Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszán-túl. Képekkel. 8°, 146 l. 1933.
4. *Ecsedi*, Népies halászat a Közép-Tiszán és a tiszántúli kis vizeken. Képekkel. 8°, 186 l. 1934.
5. *Ecsedi*, A debreceni és a tiszántúli magyar ember táplálkozása. Képekkel. 8°, 256 l. 1935. 1—5. sz. alattiak elfogytak.
6. *Balogh István*, Adatok a debreceni erdőgazdálkodás történetéhez. A vákáncsosok. Képekkel. 8°, 18 l. 1936.
7. *Sőregi*, Dr. Ecsedi István 1885—1936. Képekkel és műlappal. 8°, 48 l. 1937.
8. *Zoltai*, Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról. A lakóház belső berendezése. Képekkel. 8°, 38 l. 1937.
9. *Lükő Gábor*, A magyar parasztzene történetéhez. Képekkel. 8°, 16 l. 1937.
10. *Balogh István*, A debreceni tanya. Képekkel. 8°, 18 l. 1937.
11. *Zoltai*, Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról. A lakóház külseje és részei. Képekkel. 8°, 40 l. 1938.
12. *Balogh István*, A jószág teeltetése Debrecen környékén. 8°, 40 l. Képekkel. 1938.
13. *Lükő Gábor*, A hortobágyi pásztorművészet. 8°, 32 l., 41 kép, 24 műlap. 1940. Elfogyott.

A debreceni Múzeumbarátok Köre kiadványai:

1. *Zoltai*, Debrecen vizei. Folyók, folyások, völgyek, erek, fokok. Tavak, fertők, fenekek, laposok, mocsarak, rétek, tiszták. Árkok, csatornák, gátak, kutak. 2 térképpel. 8°, 40 l. Nagy Károly és T. Nyomda. Debrecen, 1935.
2. *Sőregi*, Löfkovits Arthur. 1863—1935. Képekkel. 8°, 24 l. Városi Nyomda, 1936. Elfogyott.
3. *Écsy Ödön István*, Csokonai és Csurgó. Képekkel. 8°, 26 l. Városi Nyomda, 1940.
4. *Szabolcska László—Ravasz László*, Szabolcska Mihály. Életrajz és méltatás. 3 képpel. 8°, 48 l. Debrecen, Városi Nyomda, 1943.

A debreceni Thaly Kálmán-emlékmúzeum kiadványai:

1. *Sőregi*, A debreceni Thaly-szoba. 8°, 19 l. 4 képpel. Városi Nyomda. Debrecen, 1940.

A Hortobágyi Múzeum kiadványai:

1. *Sőregi*, Vezető a Hortobágyi Múzeumban. A Hortobágyi Múzeum története. 5 képpel. Városi Nyomda. Debrecen, 1939. 8°, 26 l.
2. *Hankó Béla*, Ősi magyar kutyák. 8°, 23 l. 5 képpel. Városi Nyomda. Debrecen, 1940.
3. *Nagy Jenő*, A hortobágyi sziki pacsirta. 8°, 25 l. 2 képpel. Városi Nyomda. Debrecen, 1940.
4. *Hankó Béla*, Az ősmagyar fekete juhnyáj. 8°, 31 l. 6 képpel. Városi Nyomda. Debrecen, 1941.

Az összes kiadványokat szerkeszti Sőregi János dr. múzeumigazgató.